

РОКІВ ПОНЕВІР'ЯНЬ НАЦІЇ БЕЗ ЕЛІТИ

**У СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ
«УКРАЇНСЬКОГО ТИЖНЯ»:
ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
ЯК ПРИВЛАСНЮВАЛИ КРАЇНУ
ЯК ПУТІН ПІДІМ'ЯВ КУЧМУ
ЯК «ПАТРІОТИ» ОБСЛУГОВУВАЛИ ОЛІГАРХІЮ
ЗНОВУ НА МЕЖІ...**

ВІДКРИЙТЕ ДЛЯ СЕБЕ СВІТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КНИГИ!

жк

Клуб інтелектуальної книги

У НАШОМУ КЛУБІ:

Найкраща література всесвітньо відомих авторів, ретельно відібрана для інтелектуалів та любителів якісної літератури

Своєчасні та якісні анотації, відгуки та фахові рецензії допоможуть вибрати книжку, що відповідає саме вашим запитам

Клубна ціна на 20% нижча за роздрібну. Лише для членів клубу ми пропонуємо значно дешевші книжки. Такого ви не знайдете у книгарнях!

Унікальна можливість замовити нову книжку, яка ще не надійшла у продаж

Різні варіанти оплати і доставки, які ви можете обрати для своєї зручності

ПРО ІНШІ ПЕРЕВАГИ ДЛЯ ЧЛЕНІВ КЛУБУ

ДІЗНАЙТЕСЯ НА НАШОМУ САЙТІ:

www.ibookclub.com.ua

тел. (044) 209-34-94

(067) 402-28-64

Уроки незалежності

4

Криза неспроможності
Україна не змогла скористатися з шансів, які відкривалися під час розпаду СРСР, через неготовність контроліт і короткозорість істеблішменту

7

Чому їм вдалося краще?
Соціалістичне минуле країн Центральної та Південно-Східної Європи мало відмінні риси, які в процесі реформування відіграли визначальну роль

16

1991–1994

Затримка на старті

У перші роки незалежності було зроблено необхідні кроки для утворення України як самостійної держави, однак так і не вирішено основоположних питань її розвитку

21

Незгайний шанс

Чому перетворення в країнах Центральної Європи були ефективнішими та незворотніми

30

1994–1998

Початки олігархізації
У другій половині 1990-х років в Україні склалася система управління, яка прирекла державу на бідність

35

Олігархономіка
Чому олігархічна система гальмує розвиток країни

42

Український олігархат.
Перші кроки

46

1998–2004

Вліво-вправо

Чому неокомуністи в країнах Центральної Європи не загальмували реформ

50

Під вітром зі Сходу

Неспроможність олігархічного режиму протистояти системному тиску ззовні майже призвела до втрати суверенітету. Врятувала країну лише реакція суспільства

55

Енергетична (не)безпека України
Упродовж усіх 20 років новітньої історії України для постачання енергоресурсів використовувалися схеми, на яких збагачувалися конкретні особи на шкоду країні

62

З другої спроби
Болгарії та Румунії вдалося скористатися шансом і подолати наслідки відкладення необхідних реформ на початку 1990-х

66

Невпевнена альтернатива
Хвороби зростання й вади особистостей в опозиції на кожному етапі перешкождали ефективній зміні шляху розвитку країни з олігархічного на демократичний

70

2005–2011

Революція і реставрація
Змарнований кредит довіри

75

Старт спільний, а фініш?

Як пострадянські республіки долають результати інертної «сили тяжіння» колишньої метрополії

86

Буржуазний націоналізм
Середній клас європейських країн обрав для себе не класову, а національну ідентичність і став опорою для розвитку держави

90

Неоптимальна рівновага
Вирвати Україну з олігархічно-люмпенського кола спроможна лише сила, яка спирається на середній клас і правочентристську ідеологію

92

20 років балансування: що далі?

Нова еліта має вказати шлях подолання олігархічної моделі й розкриття потенціалу України

96

Тиждень

№ 33 (198) серпень – вересень 2011
Засновник ЕСЕМ Медіа ГМБХ
Видавець ТОВ «Український Тиждень»
Головний редактор Сергій Литвиненко
Заступники головного редактора
Ростислав Павленко, Наталія Петринська
Оглядачі Юрій Макаров, Дмитро Вовнянко, Андрій Дуда, Алла Лазарева
Редактори Жанна Безп'ячук, Дмитро Губенко, Вячеслав Дарпінянц, Роман Кабачій, Дмитро Крапивенко, Ігор Кручик, Андрій Лаврик, Олена Максименко

Журналісти Богдан Буткевич, Інна Завгородня, Олександр Михельсон, Аліна Пастухова, Олена Чекан
Відповідальний секретар Віталій Столига
Арт-директор Андрій Ермоленко
Дизайнери Ганна Єрмакова, Тимофій Молодчиков
Художник Павло Ніц
Більд-редакція Олександр Чекменьов, Валентина Бутенко
Фотограф Андрій Ломакін
Кольорокоректор Олена Шовкопляс
Літературні редактори Юрій Бедрик, Лариса Мічченко, Марина Петрова
Коректори Росіна Ларіна, Ірина Павленко

Фінансовий директор Андрій Решетник
Директор зі збуту Олександр Грищенко
Директор з реклами Олена Андреева
e-mail: olena.andreeva@tyzhden.ua
Skype: tyzhdenadvert
тел.: 067 407-10-89
Відділ промо та маркетингу Ганна Кашеїда
Голова редакційної ради Роман Цуприк
Видається з 2.11.2007 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 13005-1889Р від 13.08.2007 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції та видавця 03067, Київ, Машинобудівна, 37

E-mail: office@ut.net.ua.
Тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «СКІМІП»
Друкарня «Триада-Прінт»
03680, м. Київ, вул. Кржижанівського, 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3640 від 08.12.2009 р.
№ зам. 2402
Наклад 50 000
Номер підписано до друку 12.08.2011 р.
Виходить щоп'ятниці.
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою.
Ціна договірна. Передплатний індекс 99319

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе

Матеріали, позначені літерою «Р», під рубрикою «Трибуна» та на сірому тлі, публікуються на комерційній основі

ПОВАЛЕННЯ ІДОЛІВ.
Мітингувальники розпочинають
демонтаж пам'ятника Леніну
на площі Жовтневої революції
в Києві. Він завершиться у 1991
році, коли площа отримає назву
«Майдан Незалежності»

ФОТО: ВОЛОДИМИР ФАЛІН

Уроки незалежності

20 років – чималий період спресованих подій кінця ХХ – початку ХХІ століть. Понад 20 років тому країни колишнього соцтабору і СРСР заявили про бажання йти до демократії та вільного ринку. З легкої руки Семюеля Гантінгтона у світовій літературі з тим часом пов'язують початок третьої хвилі демократизації, а Йошихіро Френсіс Фукуяма заявив навіть про «кінець історії» – остаточну перемогу в світі ліберальної демократії.

Однак країни регіону, що так вразили світ наприкінці 1980-х, демонструють дуже різні результати на обраному ними (бодай на словах) шляху. Одні, що починали перетворення з чітким баченням кінцевої мети та увявленням про необхідні кроки, увійшли до ключових інститутів Об'єднаної Європи, завершивши таким чином своє повернення додому. В інших на уламках старого режиму утвердилися деспотії. Треті включно з Україною перебувають десь у дорозі, запитуючи себе й оточення, куди йти.

Відтак 20 років достатньо, щоб озирнутися й оцінити пройдений шлях. Дати відповідь на те, де звернули в небажаному напрямку і чому. Адже на початку 1990-х посадовці Євросоюзу висловлювали практично той самий скепсис щодо членства західних сусідів України, з яким донині стикається Київ. Проте за кілька років уряди і народи центральноєвропейських країн продемонстрували такі результати в переході від диктатури до демократії, що нині Європа націлена на співпрацю щодо інтеграції цих держав.

Чому це не вдалося Україні? Коротка відповідь може здаватися надто категоричною, але, на жаль, повсякчас натрапляємо на докази її правильності. Пояснення полягає в тому, що розвиток країни, реалізацію її потенціалу стримує совок. Точніше, стереотипи мислення і поведінки, притаманні homo soveticus, хоч би на якому соціальному щаблі вони перебували.

Безвідповідальність, байдужість до країни, нездатність мислити наперед, стратегічно, користолюбство, безініціативність і схильність обирати легший (а часто підліший) шлях є хворобою як еліти (чи радше «еліти»-істеблішменту), так і контреліти (не пов'язаних із владою груп, які прагнуть її здобути).

Однак ця констатація не вистарок. Такі суспільні особливості корегуються: повільно – з розвитком економіки та формуванням середнього класу, який покладається на власні сили і здатний вимагати поваги й адекватних дій від держави. Проте в агресивному геополітичному і геоекономічному середовищі часу на розкачку, повільну еволюцію суспільства може не бути. Відтак цю еволюцію потрібно пришвидшувати свідомими рішеннями: коректною побудовою інститутів держави, які сприяли б відпові-

сприяли незалежності України як суб'єкта міжнародного права і виконанню декларованих (кожною владою) планів реінтеграції нашої держави з Європою. Це поняття включає економічну конкурентоспроможність, підвищення якості життя (у розумінні рейтингу людського розвитку ООН, який враховує рівень не тільки доходів, а й освіти, культури, забезпеченість прав тощо), демократичність політичного процесу, відкритість прийняття державних рішень і можливість громадського контролю над ними.

Ми шукали відповіді на ці запитання, розглядаючи етапи розвитку України. Кожен із них якісно відрізняється від попередніх відносинами в істеблішменті та суспільстві; кожному з них притаманна певна визначальна тенденція, яка перешкоджала реалізації державою свого потенціалу:

- Чому не було використано безпрецедентних можливостей для побудови держави, що існували на момент здобуття незалежності? Чому не справдилися надії на «величезний економічний потенціал» України?

- Чому «розбудова держави» стала синонімом беззмістовних блукань колом та вихолощення понять «національна ідея», «національний інтерес» тощо?

- Як і чому контроль над економікою України опинився в руках кількох людей? Чим небезпечна «олігархічно-люмпенська» модель?

- Хто був зацікавлений в ослабленні країни й міг стояти за внутрішньо- та зовнішньополітичними скандалами?

- Чого забракло опозиції, аби виправдати довіру людей?

Окресливши причини, які лежали в основі зазначених «гальмівних» тенденцій, і проаналізувавши їхню природу, в наступні десятиліття можна використати ці знання для ухвалення правильних рішень. Тож наше дослідження спрямоване не так у минуле, як у майбутнє, що постає з описаних у ньому тенденцій. ■

РОЗВИТОК УКРАЇНИ ГАЛЬМУЄ СОВОК – СТЕРЕОТИПИ МИСЛЕННЯ І ПОВЕДІНКИ НОМО SOVETICUS

дальності можновладців, а також законодавчими змінами, які вивільняли б (а не пригнічували) енергію і творчий потенціал громадян.

А вже щоб відповісти, що і в якій послідовності має бути зроблено, потрібен уважний погляд на те, яким чином ми опинилися в нинішньому становищі. Пошуку конкретних відповідей на ці запитання присвячений спеціальний проект **Тижня** «Україна-20».

Його завданням є з відомих і багаторазово описаних фактів вивести тенденції, які розкривають особливості й пояснюють причини, чому події розвивалися саме таким чином. Що могло бути зроблено інакше і що треба врахувати у майбутньому, аби уникнути помилок.

У цьому дослідженні визначається успішність тих чи інших кроків й оцінюється перебіг подій щодо того, наскільки вони

ПЕРЕДДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Незалежність за інтуїцією

За незалежність України боролися століттями, а здобули впродовж кількох років, коли московський центр виявився нездатним утримувати імперію і Радянський Союз закономірно припинив існування. Століття бездержавності далися взнаки: ані істеблішмент, ані опозиція не мали чіткого бачення кроків, потрібних для утвердження незалежної, демократичної та успішної Української держави. Тому, на відміну від західних сусідів, в нашій країні більшість дій влади та її опонентів були інтуїтивними: виходили з того, що незалежність – віддалена мета, натомість треба скористатися зі сприятливого моменту розгубленості центру для вирішення поточних проблем.

- Прагнучи перебрати на себе контроль над економічними ресурсами на своїй території, керівництво УРСР заклало підвалини для створення економічної системи нової держави; перекіс у структурі економіки в бік «групи А» (важка промисловість) створював додаткові складнощі для проведення реформ.
- Навчені досвідом «гарячих точок», силові структури не поспішали придушувати виступи громадян, що відкрило можливості для тиску на владу.
- Виступи і страйки шахтарів, робітників інших професій, голодування студентів демонстрували: народ прагне змін і підтримує ідею незалежності.
- Влада була розгублена, боялася покладатися на силу, відтак здебільшого плила за течією.
- Опозиція не мала чіткого плану дій, до керівництва часто пробивалися випадкові люди, тож вона не змогла запропонувати країні власний порядок денний.

Криза неспроможності

Україна не змогла скористатися з шансів, які відкривалися під час розпаду СРСР, через неготовність контреліт і короткозорість істеблїшменту

У буремні роки повалення прорадянських режимів у Східній Європі та розпаду Радянського Союзу – часи блискавичних рішень і реалізації історичних шансів – виникло кілька сценаріїв переходу до нового, посткомуністичного життя. До успіху – швидких реформ, становлення демократії та розвитку економіки – вели два основні шляхи. Перший – об'єднання істеблїшменту й опозиції навколо незалежності. Так було в країнах Балтії; формулу влучно вказав Вітаутас Ландсбергіс в інтерв'ю **Тижню**: «Ми всі хотіли демократії для відновлення незалежності». Другий шлях передбачав «оксамитову революцію» на кшталт празької чи успішний круглий стіл між владою та опозицією (як у Польщі чи Угорщині); за їхніми підсумками комуністичний істеблїшмент поступався місцем контрелітам. Нова влада пропонувала країні порядок денний рішучих реформ, які вже за кілька років давали позитивний результат.

Інші шляхи – ставка на «сильну руку», зволікання з реформами, спроби звести історичні порахунки із сусідами – вели до заміни комуністичної диктатури власне тим «новим деспотизмом», яким лякав українців Джордж Буш-старший у відомій «промові боягуза» 1 серпня 1991 року, віраджуючи депутатів Верховної Ради від боротьби за незалежність. Україна, як і в багатьох інших питаннях, – це «випадок на межі». Їй вдалося уникнути найгірших сценаріїв, однак не вийшло повністю скористатися з можливостей, що відкривалися під час розпаду СРСР.

Відтак здобуття незалежності стало формальним актом, проте не кроком у низці інших – свідомих – до створення сучасної успішної держави: такої, яка не лише є на мапі, а й може ефективно захистити інтереси своїх

«НЕ БУДЕМО ЇСТИ,
НЕ БУДЕМО ПИТИ,
ДОКИ НЕ БУДЕМО
ВІЛЬНО ЖИТИ».
Студенське голодування
показало: українці
прагнуть незалежності

громадян і ствердити власну позицію в регіоні та світі.

І найбільша відповідальність за це лежить на еліті: як істеблїшменті, в руках котрого залишились усі важелі управління країною, так і опозиції, що виявилася неготовою до конструктивного державного

будівництва та відірваною від верств суспільства, які могли би підтримати її та запропоновані нею реформи (аби такі пропозиції були).

ВАЖКИЙ СПАДОК СРСР

Здобуття незалежності країнами, які перебувають у складі ін- ▶

ших державних утворень, законномірно пов'язується з послабленням цих утворень, що, власне, відкриває шлях до їхнього розпаду.

Наприкінці 1980-х і особливо на початку 1990-х Союз потерпав від низки системних криз, найбільш очевидними виявами яких стали крах радянської економіки і параліч системи управління, поглиблений боротьбою за владу в Москві.

Економічна криза підштовхувала і істеблішмент, і суспільство (усі верстви – від інтелігенції до військових) до пошуку нових форматів виживання. Спочатку в автономії, а потім і в незалежності стали вбачати спосіб забезпечення від неї.

Планова економіка СРСР вичерпала себе задовго до 1980-х, тож принаймні з 1965 року здійснювалися спроби її реформування. Однак у реформи тодішнє керівництво вкладало принципову суперечність: використання ринкових економічних регуляторів (рентабельність, прибуток тощо) супроводжувалося поглибленням централізму. Наприклад, за 1965–1985 роки створено 40 союзних міністерств і відомств, які взяли під контроль 90% підприємств УРСР. Економіка була командною, нею керували не директори, а чиновники. Наслідки такого мислення ба-

чимо в українській економічній політиці донині.

До того ж структура економіки УРСР була викривлена. Радянська влада зробила акцент на розвиток у республіці таких галузей, як вугільна промисловість, чорна металургія, важке та електротехнічне машинобудування. У 1960–1980-х роках вони дістали новий імпульс, відбувся інтенсивний процес прирощення потужностей, що ще більше посилювало деформованість економіки України. У республіці, на яку припадало 2,6% території Радянського Союзу, в цей час було споруджено і будувалося далі майже 40% союзних атомних енергоблоків. Частина з них (Чорнобильська, Хмельницька, Південноукраїнська АЕС) мали працювати не на Україну, а виробляти електроенергію для європейських країн РЕВ.

Перекося в розміщенні об'єктів промисловості спричинили різке зростання техногенного навантаження на природу, що в шість-сім разів перевищувало відповідний загальносоюзний рівень.

Спрацьованість основних виробничих фондів у промисловості республіки зростає з 28% 1961 року до 43% 1985-го. Характерно, що основні виробничі фонди України зношувалися швидше, ніж загалом по країні

КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ
Леонід Кравчук, президент України (1991–1994), про Біловезькі угоди щодо припинення існування СРСР:
«Ми довели всьому людству, що імперії можна знищувати мирним шляхом без великої крові...»

ПСИХОЛОГІЧНА ТРАВМА
Невідомий депутат-комуніст у день ухвалення Акта про незалежність України 24 серпня 1991 року:
«Я не бачу, чому ми повинні бути незалежними. Ми не зробили нічого поганого»

(оскільки частка старих підприємств була високою). А ось за темпами їх зростання республіка посідала 1986-го останнє, 15-те місце в Радянському Союзі.

Частка галузей, що працювали на споживчий ринок, у загальному обсязі валової продукції не перевищувала 29%, тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 50–60% і більше. Решту економіки становили підприємства групи А (виробництво засобів виробництва), зокрема вугільної промисловості, металургії, машинобудування. Виробничі плани для УРСР розробляли в Москві. Деформованість економіки спричинила не тільки появу товарного дефіциту, а й загострення екологічних, демографічних і соціальних проблем.

Зокрема, у 1970-х роках кількість населення УРСР зростала удвічі, а в 1980-х – учетверо нижчими темпами, ніж у 1960-х. Населення почало старішати: якщо 1960-го співвідношення пенсіонерів і зайнятих у народному господарстві становило 1:3,8, то 1985-го – вже 1:2.

Україна регулярно вносила до радянського бюджету на 10% більше, ніж отримувала з нього. Крім того, постійне зміщення паливно-енергетичного комплексу СРСР на Схід та зростання питомої ваги воєнних витрат спричиняли вплив з України значної частини фінансових, матеріальних та людських ресурсів. Сибіру і Далекому Сходу, де створювалися нові промислові гіганти, 480 підприємств республіки поставили майже 900 найменувань машин, обладнання, різних виробів та матеріалів.

Протягом 1970-х структурні перекося економіки частково вдалося виправити завдяки ім-

Як розвалився СРСР

26 квітня 1986
Аварія на ЧАЕС. Влада намагається приховати подію та її наслідки.

події в Україні
події на посткомуністичному просторі

11 березня 1985
Обрання Михайла Горбачова генеральним секретарем ЦК КПРС. Виголошення ним тез про необхідність пришвидшення «соціально-економічного прогресу» й політики перебудови.

25 липня 1986
Ухвалення ЦК КПРС за поданням ЦК ВЛКСМ положення про структуру та керівні органи «громадсько-державної системи науково-технічної творчості молоді», яка дала змогу спритним активістам побудувати перші бізнес-структури на кошти комсомолу.

28 травня 1987
Німецький пілот Матіас Руст безперешкодно здійснив посадку на спортивному літаку в центрі Москви. Горбачов проводить системні чистки силових структур.

Лютий 1988
В адміністративному центрі Нагірно-Карабаської автономної області, місті Степанакерті, та в Єревані відбулися демонстрації. Вимога – надати незалежність Нагірному Карабаху, щоб надалі він міг приєднатися до Вірменії.

26 травня 1988
Ухвалення Закону СРСР «Про кооперацію в СРСР». Цеховики легалізувалися у кооперацівах.

Червень 1988
Абхазька АРСР, що перебувала у складі Грузинської РСР, звернулася до чергового з'їзду КПРС із проханням включити її до складу РРФСР.

«Верхня Вольта з ракетами»

СРСР так і не зміг забезпечити гідних умов життя своїм громадянам

США	Швейцарія	ФРН	СРСР
Виробництво ВВП на душу населення в Радянському Союзі було значно меншим, аніж у розвинених країнах світу ВВП на душу населення, 1985 рік, \$			
 12 532	 15 225	 10 708	 4996 (68-ме місце у світі)
Оплата праці в СРСР була на порядок нижчою, ніж у розвинених країнах Година праці середньооплачуваних робітників, 1985 рік, \$			
 30	 30	 28	 0,59
У СРСР були надзвичайно низькими рівень споживання населення і витрати на соціальну сферу Рівень споживання на душу населення, 1985 рік, \$			
 8542	 6998	 5819	 2198 (77-ме місце у світі)

Вартість майна однієї сім'ї дорівнювала у СРСР 7,3 тис. крб, у США – понад \$30 тис.

На соціальні потреби (освіта, охорона здоров'я тощо) 1987 року в СРСР із державного бюджету було виділено 187 млрд крб, у США – \$500 млрд (тільки з федерального бюджету).

У СРСР величезні кошти спрямовувалися на утримання державного і партійного чиновницько-бюрократичного апарату. Тільки союзних міністерств і центральних відомств налічувалося понад 300. П'ята частина ВВП надходила на військові цілі (для порівняння: у США – 5%, ФРН, Франції – відповідно 3% і 4%).

За даними відкритих джерел

САМООЦІНКА Леонід Кравчук, президент України (1991–1994):

«Незалежність прийшла в Україну неочікувано – прилетів Кравчук і привіз її на тарілочці з блакитною каймою»

порту товарів широкого вжитку за кошти, виручені від продажу на Захід нафти й газу. Однак вплив нафтодоларів різко обірвався після падіння цін на енергоносії. У 1986-му СРСР отримав за експорт нафти й нафтопродуктів лише 5 млрд інвалютних карбованців (замість колишніх 10–12 млрд крб на рік). У зв'язку з цим тільки за 1986–1988-й країна втратила близько 40 млрд крб.

Спроби союзного керівництва виправити ситуацію, адміністративними заходами збільшуючи кількість і підвищуючи якість випущеної продукції, зазнали невдачі. Більшість видів товарів залишалися неконкурентними.

Часткова лібералізація наприкінці 1980-х також не вирішила проблеми. Кооперативний рух дозволили на невивід-

ПОВНОЦІННОЇ КОНТРЕЛІТИ, ЗДАТНОЇ ВЗЯТИ НА СЕБЕ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАН СПРАВ В УКРАЇНІ, НЕ БУЛО

них умовах (податки становили 65%, а кількість контролюючих інстанцій сягала 30), не було ані механізмів для підтримки виробничого бізнесу (кредитів тощо), ані контролю за зловживаннями (коли малі та спільні підприємства створювалися навколо великих державних для розпродажу їхнього майна). У 1991 році в Україні «орендні підприємства» в промисловості давали лише 13% продукції.

А відкриття на базі комітетів комсомолу «науково-технічних товариств молоді» взагалі сприяло відмиванню партійних та комсомольських

Червень 1988
Створення широких громадських організацій «на підтримку Перебудови», які перетворилися на рухи за незалежність: «Саюдіс» у Литві, Народні фронти в Латвії та Естонії (ініційований у квітні, створений у жовтні).

28 липня 1988
Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР». Акція вважалася легітимною, якщо виконавчий орган ради надав дозвіл на її проведення.

16 листопада 1988
Верховна Рада Естонської РСР проголосила суверенітет республіки.

15 лютого 1989
Виведення радянських військ з Афганістану.

26 березня 1989
Перші вибори народних депутатів СРСР на альтернативних засадах.

26 травня 1989
Литва проголосила суверенітет.

коштів і закладенню їх у підмурки багатьох нинішніх олігархічних імперій.

Неспроможність керівництва СРСР впоратися з економічною кризою викликало роздратування громадян, тим більше що ідеологія вже не виконувала мобілізуючої ролі, а лояльність до влади була підірвана потужними ударами: катастрофою на Чорнобильській АЕС, яку намагалися приховати, та непопулярною війною в Афганістані.

До того ж міць московського центру була розхитана зсередини: керівництво РРФСР на чолі з Борисом Єльциним прагнуло перебрати управління найбільшою республікою СРСР на себе, чого не можна було зробити без ослаблення всесоюзної влади. Дійшло до того, що РРФСР ледь не першою (після Балтійських республік) проголосила декларацію про свій суверенітет (12 червня 1990 року, більш ніж за місяць до аналогічної української декларації).

Нових, альтернативних всесоюзних організацій або не було створено, або їхня роль була маргінальною. Очільники СРСР, не в змозі впоратися з економічною кризою і задовольнити дедалі більші запити республік щодо коштів, товарів тощо, кризь пальці дивилися на спроби місцевого керівництва вирішувати ці питання самостійно, аж поки це не перетворилося на побудову економічних підвалин для незалежнення республік.

Відтак «імперський центр» не зміг вповні використати важелі впливу на ситуацію в республіках (зокрема, Україні). Однак умовами, які виникали, необхідно було скористатися. Проте основні дійові особи в тогочасній Україні виявилися не готовими до цього.

Україна в СРСР

За даними відкритих джерел

8–10 вересня 1989
Установчий з'їзд Народного руху України за Перебудову.

28 вересня 1989
Відставка «у зв'язку з похилим віком» першого секретаря КПУ Володимира Шербицького. Його наступником, а пізніше головою ВР УРСР став Володимир Івашко.

17–24 вересня 1989
У Чернівцях відбувся перший музичний український фестиваль «Червона рута».

29 липня 1989
Латвія проголосила суверенітет.

23 серпня 1989
У Литві, Латвії, Естонії утворено спільний живий ланцюг «Балтійський шлях» на згадку про річницю підписання пакту Молотова – Ріббентропа (правової основи окупації Балтії військами СРСР 1940 року).

24 серпня 1989
Уряд Польщі очолив представник опозиції Тадеуш Мазовецький.

Вересень 1989
Азербайджан та Грузія проголосили суверенітет, а в листопаді 1989 року ВР Грузії окремо ухвалила заяву про нечинність на її території положень союзного законодавства, які суперечать місцевим законам.

23 жовтня 1989
У Будапешті замість Угорської Народної Республіки проголошено Угорську Республіку, що визначила себе як вільну, демократичну, незалежну, правову державу.

9 листопада 1989
Падіння Берлінського муру: Рада міністрів НДР ухвалила рішення про відкриття кордону з ФРН і Західним Берліном.

ІСТЕБЛІШМЕНТ: БІГ З ОБЕРНЕНОЮ ГОЛОВОЮ

1990 року в способі мислення правлячої комуністичної еліти в УРСР стався серйозний злам. З часу виборів 1990-го відбувається ідейно-політична адаптація комуністичних еліт до нових умов – ерозії ролі КПРС і занепаду союзного центру. Можемо виокремити такі чинники політичної переорієнтації:

1. Нездатність подолати кризу в економіці та загасити військово-політичні конфлікти похитнули впевненість українських комуністів у всесильності СРСР.

2. Мітингова стихія, коли на вулицях міст у 1989–1990 роках з'являлися сотні тисяч людей, налякала «партократів»; навесні 1990-го країну охопила хвиля шахтарських страйків – на відміну від 1960-х, влада не наважилася розігнати їх силою.

3. Гласність відкрила правду про злочини радянського режиму, що призвело до розчарування багатьох людей у комуністичних ідеалах.

4. На початку 1990-х частина представників української компартійної та управлінської верхівки відчули можливість реваншу щодо центру за зверхне ставлення в попередні роки – «комплекс образ» щодо московських еліт.

5. Значна частина кваліфікованої компартійної еліти дуже швидко усвідомила кар'єрні можливості, які відкривалися в умовах розширення компетенції республіканських органів.

Саме така позиція істеблшменту УРСР дала змогу ухвалити низку політичних та управлінських актів, що підготували Україну до самостійного державного життя. Однак він не став

управлінською і політичною (національно-комуністичною) елітою, яка б ініціювала процес відокремлення від СРСР згори (як це відбувалося в країнах Балтії). За різними підрахунками, вихідці з України становили від чверті до третини всесоюзного істеблшменту. Така «інтегрованість до імперії» не тільки створювала додаткову лояльність до Білокам'яної – вона також означала, що найздібніші й найамбітніші були орієнтовані не на своє майбутнє в УРСР, а на «доростання до Москви». Відтак якість кадрів, які залишалися в республіці, поступалася аналогам у країнах Балтії чи навіть Закавказзя.

На відміну від Балтійських республік в українських еліт у 1990–1991 роках не було алгоритму дій із державного самовизначення України, до того ж ані у влади, ані в опозиції. Про можливість незалежності думали як про віддалену перспективу.

Тож і цілі ставилися набагато приземленіші й безпосередньо пов'язані з інтересами панівних кіл: отримувати від союзного центру потрібні ресурси, проте не допускати його втручання у внутрішні (зокрема, господарські) справи республіки. Фактично ще в середині 1991 року українська еліта була готова до появи нового Союзного договору з широкими правами УРСР включно з власною системою влади, пра-

**ПРАВИЛЬНІ
ДЕКЛАРАЦІЇ
В'ячеслав
Чорновіл,
лідер Народного руху
України:**
«Велика політика робиться на майданах лише в період руйнування старої системи... Нині час будівничих, пора інтелектуальної праці, мислення державницькими категоріями»

воохоронних органів, мінімізацією економічного впливу союзних органів на прийняття рішень у республіці. На це спрямована більшість законів, ухвалених у 1990–1991 роках після підписання Декларації про державний суверенітет УРСР.

Однак криза влади в СРСР і путч 19–23 серпня 1991-го значно пришвидшили розпад Союзу. Відтак керівництво УРСР очолило незалежну країну і було відповідальним за вирішення її економічних, соціальних, політичних і безпекових проблем. Проте ідеологію будівництва нової держави істеблшмент сформулювати не зміг, та й був нездатний на це. Тож «балтійський шлях» швидкого успішного творення нової держави виявився нездійсненим. Понад те, в

ЩЕ В СЕРЕДИНІ 1991 РОКУ ВЛАДА УРСР БУЛА ГОТОВА ДО ПОЯВИ НОВОГО СОЮЗНОГО ДОГОВОРУ

Україні не було і контреліт, які могли би сформулювати її візію замість істеблшменту і замінити його.

КОНТРЕЛІТА: БЕЗ МЕТИ І РОЗУМІННЯ

Зростання впливу альтернативних щодо номенклатури авторитетних осіб та організацій позначилося на результатах »

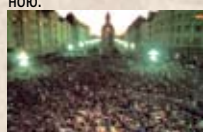
22 січня 1990
Живий ланцюг від Києва до Львова на честь Дня Злуки УНР та ЗУНР.

Березень – травень 1990
Шахтарські страйки. Разом з економічними вимогами висунуто політичні, зокрема щодо відставки Міхаїла Горбачова.

Березень – травень 1990
Вибори народних депутатів УРСР і місцевих рад на альтернативних засадах.

24 листопада 1989
Після масових демонстрацій у відставку пішло керівництво Компартії Чехословаччини. 28 листопада на переговорах влади та опозиції прийнято рішення про створення нового уряду, скасування закріпленого в Конституції положення про керівну роль комуністів. 29 грудня президентом Чехословаччини обраний Вацлав Гавел.

15 грудня 1989
Початок масових виступів протесту в Румунії. 22 грудня глава держави та місцевої Компартії Ніколае Чаушеску позбавлений влади, а 25-го – розстріляний разом із дружиною.

18 січня 1990
Азербайджанська РСР оголосила війну Вірменській РСР.

7 лютого 1990
У СРСР покладено край монополії комуністів на політичну владу. ЦК КПРС проголосував за скасування шостої статті Конституції СРСР «про керівну роль КПРС».

11 березня 1990
Верховна Рада Литовської РСР прийняла акт про відновлення національної держави, тобто Литовської Республіки, яка існувала до 1940 року. У Москві цей документ не визнали, і проти Вільнюса було застосовано економічні санкції. Керівництво республіки 29 червня 1990 року оголосило мораторій на введення акта.

14 березня 1990
Горбачова на 3'їзді народних депутатів СРСР обрано першим і останнім президентом тієї держави.

виборів до рад різних рівнів, що відбулися 4 березня 1990 року. І водночас вони стали ще одним підтвердженням того, що зміни еліт не відбулося.

Попри те що більшість ВР УРСР становили представники «партократії» (прихильники СРСР і прокомуністичного режиму), парламент оновився на 90%, зокрема на чверть – депутатами від демократичного, правозахисного, націоналістичного табору (загалом 126 осіб). Останні здобули більшість у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Волинській областях та місті Києві.

З часом у Верховній Раді УРСР було сформовано дві групи: прокомуністичну («За Радянську суверенну Україну», або просто «група 239») та опозиційну («Народна рада»).

«Народна рада» була своєрідною, як тоді казали, «моральною більшістю»: виносила на порядок денний дедалі чіткіші вимоги щодо автономізації, а згодом і незалежності України. Парламентська трибуна, зважаючи на пряму теле- та радіотрансляцію засідань, стала фактично місцем пропаганди національної та державної незалежності. Однак повноцінної, системної контреліти, здатної взяти на себе відповідальність за стан справ у країні, не було.

Ще вибори 1990 року і пізніший процес партійного будівництва виявили дуже негативну

тенденцію, що вплине на майбутні процеси в Україні: до керівництва опозиційними групами потрапили здебільшого представники гуманітарної галузі, вихідці з аграрних регіонів, мало хто з них мав управлінський досвід, належну підготовку і кваліфікацію для прийняття важливих економічних, господарських рішень.

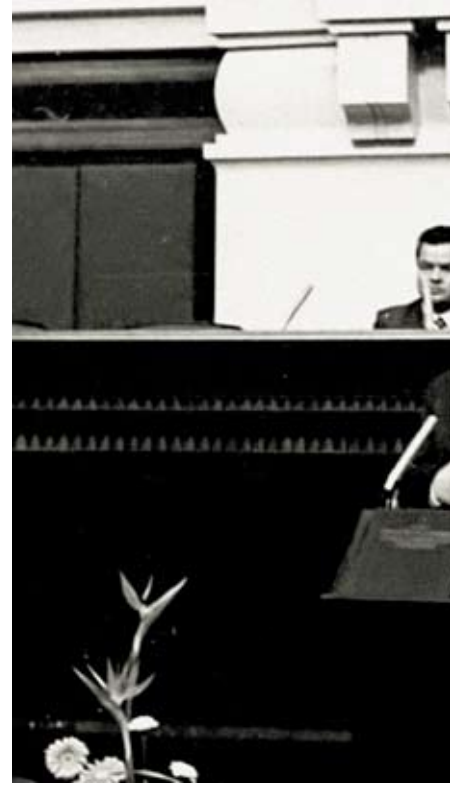
Саме управлінська некомпетентність лідерів тодішньої опозиції часто компрометувала ідею демократичного оновлення України та створювала умови для

ДО КЕРІВНИЦТВА ОПОЗИЦІЇ ПІДНЯЛОСЯ ЧИМАЛО «ПІНИ» – ЛЮДЕЙ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУВАЛИ КОН'ЮНКТУРУ МОМЕНТУ

масового розкрадання державної власності в перші роки незалежності.

Найгірше, що до керівництва опозицією піднялося чимало «піни» – людей, які використовували кон'юнктуру моменту, однак нехтували потребами щоденного будівництва країни. У результаті опозиція так і не спромоглася ані артикулювати державної ідеї (якою має бути незалежна Україна), ані сформулювати конкретний план перетворень.

Тому, хоча чисельність Народного руху України на початок 1990-х років оцінюється в понад 600 тис. осіб і серед них

(і навіть більше – серед «співчуваючих») було чимало представників технічної інтелігенції, керівників підприємств різних рівнів, навіть управлінців, цей «діяльнісний» елемент фактично не був затребуваний. Лідери, які звикли мітингувати, не знали, що робити на кожному етапі державного будівництва, їм нічого було запропонувати тим, хто прагнув конструктивної діяльності.

Напередодні президентських виборів 1991 року Комуністичній партії цілковито і значною мірою довіряли 20% опитаних, Народному руху – 9%. Рівень до-

16 липня 1990
Ухвалення Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України.

Липень 1990
Івашко залишив посаду й переїхав на партійну роботу до Москви. Головою ВР УРСР обрано Леоніда Кравчука.

Жовтень 1990
«Революція на граніті»: голодування молоді з вимогою відставки керівництва УРСР та відмови від Союзного договору.

24 жовтня 1990
Початок внесення змін до Конституції УРСР 1978 року на засадах Декларації про суверенітет. Запровадження на території республіки верховенства її законів; проходження військової служби громадянами УРСР віднесено до предмету регулювання українським законодавством; основним завданням уряду названо створення «умов для забезпечення державного суверенітету і економічної самостійності РСР».

7 грудня 1990
У республіці ухвалено Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». Здійснювали функції виконавчих органів державної влади.

25 березня 1990
Комуністична партія Естонії оголосила про вихід із КПРС.

26 квітня 1990
Ухвалено Закон СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами Федерації», відповідно до якого організація оборони, керування Збройними силами, прикордонними, внутрішніми й залізничними військами, державну безпеку зарховано до компетенції СРСР «в особі його вищих органів державної влади та управління».

4 і 8 травня 1990
Прийняття Верховними Радами Латвійської та Естонської РСР резолюцій про формальне проголошення незалежності. Враховуючи досвід Литви, вони теж заявили про відтермінування початку дії своїх декларацій.

12 червня 1990
Ухвалення Декларації про державний суверенітет РРФСР. Запроваджено пріоритет російських законів перед всесоюзними.

23 листопада 1990
Верховна Рада СРСР надала надзвичайні повноваження президенту Міхаїлу Горбачову «для підтримки порядку в СРСР».

9 грудня 1990
У другому турі президентських виборів у Польщі переміг Лех Валенса.

ФОТО: УКРІНФОРМ

віри до більшості тодішніх політичних лідерів – Вігольда Фокіна, Левка Лук'яненка, Івана Драча – виборці оцінювали як незначний. Лише до Леоніда Кравчука він наближався до оцінки «довіряю певною мірою». Поряд із цим 70% опитаних висловили думку, що «політикам ніколи не можна повністю довіряти».

Усе це не дало змоги Рухові перерости в аналог польської «Солідарності» чи прибалтійських Народних фронтів.

Прикметно, що ще на початок 1990 року в Україні в опозиційних силах не було груп, які порушували б питання про її вихід з СРСР. Навіть у програмі Української Гельсінської спілки нічого про це не було сказано, а лише про перетворення Радянського Союзу на конфедерацію. Програмна теза

«МАЄМО ТЕ, ЩО МАЄМО». Перемога Леоніда Кравчука на президентських виборах стала наслідком неспроможності опозиції переконати громадян підтримати її курс

НРУ про вихід України із СРСР з'явилася лише в жовтні 1990-го, а бачення конкретних кроків для цього, вочевидь, не виникло взагалі.

Поворотні моменти перебігу подій, які могли дати старт загальноукраїнському рухові за незалежність, великою мірою були змарновані. Під час шахтарських страйків навесні 1990-го зв'язок із НРУ залишався радше декларативним (хоча співпраця на рівні формулювання гасел була доволі активною) і практично припинився після їх закінчення. У жовтні 1990 року влаштована студентськими організаціями Революція на граніті – голодування більш як 200 українських студентів – сколихнула країну. Однією з вимог було недопущення підписання владою УРСР нового Союзного договору. Однак та виконала практично лише одну – відставка прем'єра Віталія Мосола. За виконанням решти вимог ніхто не наглядав. Уже перший день путчу 19 серпня 1991-го чітко продемонстрував слабкі мобілізаційні ресурси опозиції: за найоптимістичнішими підрахунками, на вулиці міст України вийшло кілька тисяч осіб.

У цих прикладах проглядається дуже небезпечна тенденція, що переслідує «демократичні» сили України вже понад два десятиліття: неспроможність побудувати постійну ро-

боту із середовищами в суспільстві, які підтримували б їх і чийм виразником вони могли б виступати.

Звісно, почасти це пояснюється інертністю самого суспільства, активні елементи якого винищувались у часи репресій, а «міцні» селяни – прообраз середнього класу – були виснажені Голодомором. Уже 1991 року, коли вирішувалося питання незалежності України, 58–59% наших співвітчизників заявили, що «поки в країні все добре, їх не цікавить, у чиїх руках влада».

Наприкінці 1991-го тільки 5% населення України були членами політичних партій і громадсько-політичних рухів, 3% брали участь у мітингах, 2% відвідували партійні збори. Лише 7% опитаних сказали, що могли би вжити якихось заходів, якби уряд ухвалив рішення не в інтересар народу.

Попри те що партійний плюралізм в Україні розвивався надзвичайно швидко, повноцінної багатопартійності 1991 року не було, як немає її і сьогодні. На середину 1991-го в країні, у якій уже зареєструвалося понад 20 політичних партій, більшою меншою репрезентативністю могли похвалитися лише рухівці та комуністи. Нові політсили були неспроможні конкурувати з КПРС ані в організаційному, ані в матеріальному аспекті. Так, якщо загальна кількість членів усіх некоммуністичних партій 1991-го становила 35–40 тис. (НРУ не був партією), то в лавах КПУ налічувалося 2,9 млн осіб, »

17 березня 1991

Верховна Рада УРСР до бюлетеня всесоюзного референдуму внесла «своє» запитання: «Чи згодні Ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?»

Крім того, на Галичині влада додала ще один пункт: «Чи хочете Ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечує рівні права громадянам незалежно від національної та релігійної приналежності?» За збереження СРСР висловилися 70,2% громадян республіки, за Союз на засадах Декларації про державний суверенітет – 80,2%; результат галицького референдуму: понад 80% опитаних висловилися за вихід України з СРСР.

18 квітня 1991

Створення Кабінету Міністрів Української РСР у складі прем'єр-міністра, першого віце-прем'єра, віце-прем'єра, державного секретаря Кабінету Міністрів, державних міністрів та міністрів Української РСР.

11 січня 1991

Спроба державного перевороту в Литві, інспірованого з Москви. Створено «Комітет національного порятунку», що проголосив себе єдиною законною владою в республіці. У протистоянні з радянськими військами загинуло 12 мирних громадян.

9 лютого 1991

«Виборча консультація» в Литві: взяли участь 84% виборців; 90,4% із них висловилися за незалежну демократичну Литовську Республіку.

3 березня 1991

Опитування громадян Латвії щодо того, чи підтримують вони «демократично і державно незалежну Латвійську Республіку?» (73,6% – «за»).

17 березня 1991

Всесоюзний референдум про збереження СРСР. Шість республік бойкотували його проведення. Громадяни голосували за горбачовський проект створення «оновленої федерації соціалістичних суверенних республік».

9 квітня 1991

На другі роковини трагедії в Тбілісі Верховна Рада Республіки Грузія проголосила державний суверенітет і незалежність від СРСР.

23 квітня 1991

За результатами переговорів керівництва СРСР та союзних республік у Ново-Огарьово під Москвою було ухвалено рішення про новий союзний договір. Проте на вимогу української сторони його підписання відклали (до 20 серпня 1991 року).

значна частина з яких, що-правда, лише числилась у ній. Послаблювали демократичні партії боротьба за лідерство, постійний пошук ідеології та соціальної бази.

Більшість політсил не відображали інтересів бодай якоїсь репрезентативної частини українського суспільства, оскільки формувалися виключно навколо тодішніх політичних діячів. Достатньо пригадати, що на президентських виборах 1991-го з кандидатом від влади Леонідом Кравчуком змагалися аж три претенденти від «демократів», висунуті різними силами: В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Ігор Юхновський. Своєю чергою, українські радянські профспілки, які станом на 1991 рік мали чи не найбільший мобілізаційний потенціал, самоусунулися від захисту інтересів численного робітничого класу, зосередившись на «дерібані» багатого радянського профспілкового спадку.

Тодішня опозиція не спромоглася навіть домогтися проведення дострокових парламентських виборів, які були обов'язковим елементом успішної трансформації в країнах Центральної Європи. Адже новий склад парламенту міг бути прихильнішим до проведення потрібних реформ. Однак опозиція дала себе приспати посиленнями влади на необхідність «спільно будувати державу». Відтак перші три роки незалежну Україну і ринкову економіку намагалася «будувати» комуністична більшість ВР УРСР – така собі «муміфікація совка».

Походження, підготовка і мотивація основних дійових осіб здобуття Україною незалежності

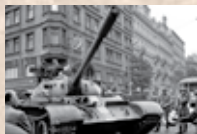
6 червня 1991

Ухвалення Постанови ВР УРСР «Про перехід у юрисдикцію Української РСР державних підприємств і організацій союзного підпорядкування, розташованих на території республіки».

5 липня 1991

Прийнято закони щодо заснування поста президента УРСР.

27 травня 1991
Завершено виведення радянських військ із Чехословаччини.

8 червня 1991
Розв'язався конфлікт на Північному Кавказі: Загальнонаціональний конгрес чеченського народу проголосив незалежну Республіку Чеченська Республіка Нохчі-Чо. Початок двовладдя на її території.

12 червня 1991
Перші всенародні вибори глави держави в історії Росії. Борис Єльцин став президентом РРФСР. Віце-президентом – Александр Руцкой.

1 липня 1991
У Празі офіційно розірвано Варшавський договір. Завершено виведення радянських військ з Угорщини.

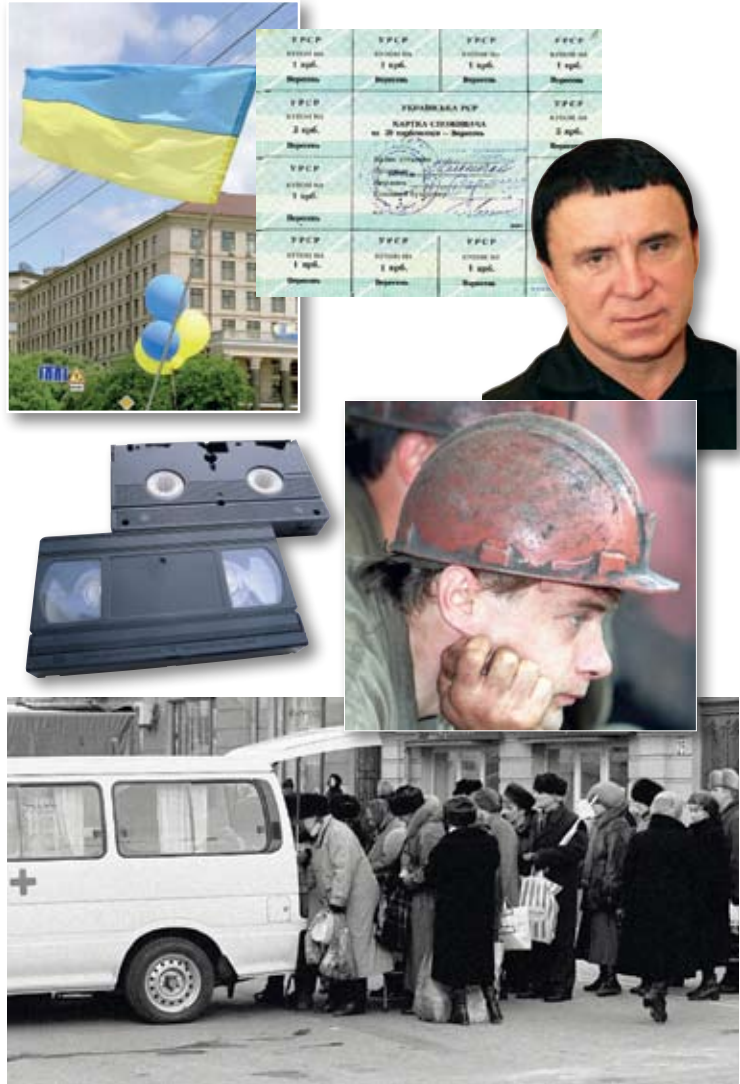
29 липня 1991
РРФСР визнала незалежність Литви.

19–22 серпня 1991
Серпневий путч в СРСР: високопосадовці Союзу на чолі з віце-президентом Геннадієм Янаєвим сформували Державний комітет з надзвичайного стану, але менш ніж через 72 години були заарештовані.

АТРИБУТИ ЕПОХИ

1991 року не дозволили їм сформулювати цілісне бачення вже пострадянської, незалежної та демократичної України і дати відповідні сигнали управлінському апарату. Натомість фактично безлітне суспільство не змогло ані наполягти на необхідних реформах, ані сформулювати прощарок, який об'єктивно став би союзником змін. Цей урок перших років незалежності потрібно засвоїти і нинішнім українським діячам, які прагнуть влади. Обов'язковими складо-

ОПОЗИЦІЯ НЕ СПРОМОГЛАСЯ СФОРМУЛЮВАТИ АНІ БАЧЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНИ, АНІ ПЛАНУ ПЕРЕТВОРЕНЬ

вими успіху – і в здійсненні власних повноважень, і для розвитку держави – є наявність чіткого бачення змін, які пропонуються країні, конкретного (покрокового) плану їх реалізації та міцних, природних (а не позірно-декоративних) зв'язків із прошарками суспільства, які за своєю суттю є союзниками ринкових реформ, громадянських свобод, справедливого судочинства, міцності та стабільності держави. Саме такі суспільні групи об'єднуються поняттям «середній клас». І саме його становлення в Україні відбувалося не завдяки, а всупереч політиці, яку проводила влада. ■

24 серпня 1991
Ухвалення Верховною Радою УРСР Акта проголошення незалежності України. Прийняття ВР України Постанови «Про департизацію державних органів, установ та організацій».

30 серпня 1991
Указ Президії ВР України щодо заборони Компартії, передання її майна на баланс парламенту і місцевих рад.

30 вересня 1991
Кабінет Міністрів здійснив перший призов у Збройні сили України.

1–3 листопада 1991
Помісний собор Української православної церкви під головуванням митрополита Філарета (Денисенка) в Києво-Печерській лаврі виступив за «повну самостійність і незалежність, тобто автокефалію». 27 травня 1992 року в Харкові противники відокремлення УПЦ організували власний собор і проголосили митрополитом не Філарета, а Володимира (Сабодана).

1 грудня 1991
Підтвердження Акта проголошення незалежності України 92% голосів громадян на загальнодержавному референдумі. Президентом України обрано Леоніда Кравчука (61,6% бюлетенів – «за»; Вячеслав Чорновіл здобув 25%).

12 грудня 1991
ВР України ратифікувала Біловезькі угоди.

20 і 21 серпня 1991
Естонія та Латвія проголосили незалежність від СРСР.

24–31 серпня 1991
Незалежність від СРСР оголошують практично всі союзні республіки.

6 листопада 1991
Боріс Єльцин очолив уряд реформ Росії, його заступником став Єгор Гайдар.

7–8 грудня 1991
Підписання між Україною, Росією та Білоруссю Біловезьких угод: денонсація Договору про утворення СРСР 1922 року й заснування Співдружності Незалежних Держав.

9 грудня 1991
Слободан Мілошевич став президентом Сербії.

21 грудня 1991
Алма-Атинський саміт. Приєднання до СНД всіх колишніх республік СРСР, окрім Грузії, Естонії, Латвії та Литви.

Чому їм вдалося краще?

Відмінності соціалістичного минулого країн Центральної та Південно-Східної Європи відіграли визначальну роль у перебігу та успішності реформ

Ще чверть століття тому українці не мали ані гадки про те, що їхні західні сусіди по соцтабору стануть об'єктом наслідування та прикладом успішних змін. Може, саме тому так болісно сприймалося усі ці роки очевидне кожному відставання України від Чехії, Польщі та Угорщини, а чимало українців, які наприкінці 1980-х не задумувалися про переселення до цих країн, нині прагнуть влаштуватися там бодай на низькокваліфіковану роботу. Втім, відставання України від успішної групи держав колишнього соцтабору не є вироком, адже досвід країн Південно-Східної Європи засвідчив, що навіть там, де трансформації відбувалися значно повільніше або спостерігалися відкати назад, була змога досягнення необхідного результату реформ та повноправної інтеграції до європейських структур. Отже, напрошується запитання: «Чому так?» Чому настільки різними були шляхи у географічно, історично і цивілізаційно близьких країн, які, здавалося б, мали ще й спільну межу відліку?

Попри зовнішню подібність, соціалістичне минуле держав Центральної та Південно-Східної Європи мало принципові відмінності, і вони виявилися критичними у перші роки перетворень та відіграють значну роль надалі. Приміром, Угорщина та Югославія взагалі були особливими в соцтаборі, адже за збереження зовнішніх ознак комуністичного авторитаризму елементи ринкових відносин у соціально-економічній галузі та навіть обмеженого плюралізму у суспільно-політичній існували у них ще з 1950–1960-х років. Окрім того, вони були найбільш інтегровані до Європи серед держав соцтабору, а відтак і адаптовані до світової економіки. Абсолютна їхня протилежність – Ал-

ОКСАМИТОВА РЕВОЛЮЦІЯ.
Як тільки тиск влади і страх перед СРСР ослабнули, громадяни Польщі, Угорщини, Чехії вийшли на вулиці, аби змусити комуністів піти геть

ФОТО: AP

Реформи дають добробут

Що довше відкладали реформи, то нижчими були стандарти життя (динаміка зміни індексів розвитку людського потенціалу ООН)

банія – залишалася ізольованою тоталітарною країною сталіністського типу до початку 1990-х років. Тим часом Польща, Румунія та Болгарія, які у перші десятиліття комуністичного панування мали чимало спільних рис, у 1970–1980-х рухалися зовсім різними шляхами. І цілком унікальним був випадок Чехословаччини – країни із чи не найрозвиненішою в Центральній Європі громадською свідомістю, потужною економікою та торговельними контактами із зовнішнім світом, яка при цьому вирізнялася одним із найжорсткіших політичних режимів, встановленим після придушення Празької весни 1968 року.

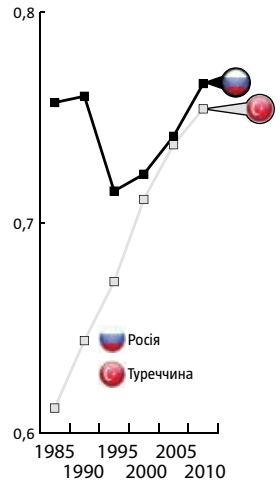
Радянська інтервенція до Чехословаччини 1968-го стала основним чинником, який унеможливив радикальні зміни в будь-якій країні соцтабору без згоди СРСР. Проте різниця між окремими державами регіону полягала в тому, що в тих із них, які в майбутньому були успішнішими, радянська перебудова стала лише сигналом до активізації внутрішніх реформаторських та опозиційних сил, що доти побоювалися повторення радянської інтервенції, а в тих, які відставали, реформи розпочиналися під тиском зовнішніх обставин.

ПОЛЬСЬКЕ ЩЕПЛЕННЯ ВІД «СОЦІАЛІЗМУ»

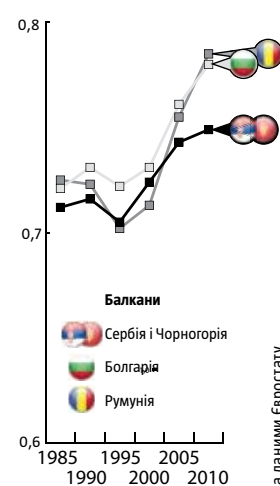
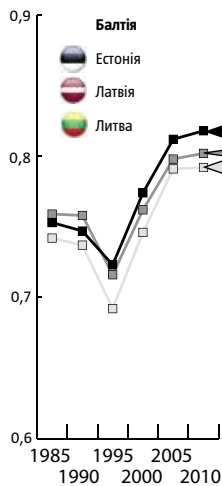
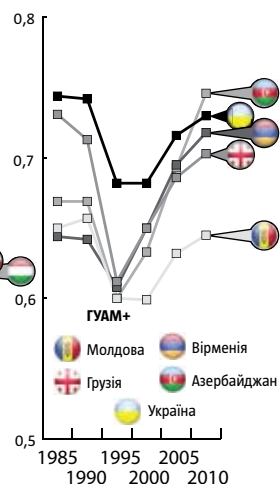
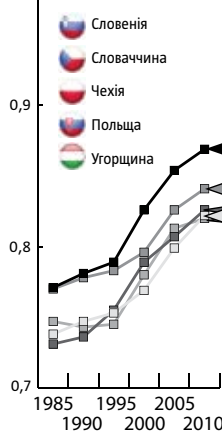
У Польщі важливим фактором, що забезпечив успішність реформ та їх підтримку серед населення, було щеплення від ідеалізації «соціальної стабільності» комуністичної доби. Адже замість порівняно ситого застою, забезпеченого в СРСР потоками нафто-, а пізніше й газодоларів, Польща 1970–1980-х на повну відчула соціально-економічні негаразди, пов'язані зокрема з наслідками енергетичного шоку 1973–1975 років, помножених на згубні спроби вирішити внутрішні проблеми за рахунок нарощування зовнішнього боргу. Після того як він удвічі перевищив обсяги польського експорту, у 1975 році країна змушена була оголосити дефолт. Відтоді й до початку 1990-х Польща перебувала у стані перманентної економічної кризи із нетривалими періодами стабілізації/анемічного зростання та зтяжними спа-

дами/стагнацією, які супроводжувалися високою інфляцією, що раз по раз переростала у гіперінфляцію. Тривало падіння виробництва основних продовольчих товарів (уже за 1976–1980 роки на 8%) на тлі нарощування їх імпорту. А на межі 1970–1980-х кризові явища поширилися на абсолютну більшість галузей економіки (якщо за 1979 рік національний дохід зменшився на 2%, то у 1982-му вже на 8%) і спровокували вибух відомого страйкового руху під егідою незалежної від комуністичного режиму профспілки «Солідарність». Стрімке падіння життєвого рівня населення та придушення опозиційного руху призвело до того, що Польщу охопила не притаманна соцтабору масова еміграція: лише у першій половині 1980-х років за кордон виїхало близько 0,75 млн осіб (із 38 млн усіх жителів країни), переважно молоді.

Проте тодішні соціально-економічні проблеми підтвердили відому приказку «не буває лиха без добра». Адже вони, на відміну від СРСР, відносно рано змусили навіть комуністичне керівництво Польщі до введення елементів ринку. Було припинено курс на насильницьку колективізацію/кооперування дрібних власників (переважно селян), а на початку 1970-х дозволено організувати малі підприємства, полегшено процедуру поїздок за кордон, у результаті чого на певний час знято гостроту традиційної для всіх країн із командно-адміністративною економікою проблеми дефіциту товарів широкого вжитку. В умовах кризи початку 1980-х комуністичний уряд змушений піти на подальше розширення прав індивідуальних селянських господарств та малих підприємств у галузі торгівлі та послуг. Отже, до кінця 80-х років минулого століття поляки, на відміну від українців, мали негативний досвід соціально-економічної неспроможності «соціалізму» та позитивний досвід значно вищої ефективності приватного власника у виробництві найбільш затребуваних масовим споживачем товарів та послуг. Тож не дивно, що на референдумі в листопаді 1987 року понад 44% жителів відповіли ствердно на запитання «Чи схвалюєте ви проведення ре-

Вишеградська група та Словенія

за даними Євростату

форм навіть за умови погіршення рівня життя?», а розроблений після цього ще комуністичним урядом «План господарської консолідації 1989–1990 років» передбачав урівняння в правах усіх секторів економіки, конкуренцію і свободу суб'єктів економічної діяльності, комерціалізацію державних підприємств та скасування обмежень для створення приватних, а також допуск іноземного капіталу.

РУМУНСЬКА АНОМАЛІЯ

Поряд із такими країнами, як Польща, були й інші, які проходили «щеплення від соціалізму», але у них воно не дало аналогічних результатів. Наприклад, у Румунії невинуватимі гігантоманія Ніколае Чаушеску вже до початку 1980-х років також до межі погіршила соціально-економічне становище. Отримані за кордоном кредити спрямовували на будівництво нових промислових об'єктів, а не на структурну перебудову та модернізацію економіки. Зовнішній борг перевищив \$11 млрд. Зменшувався імпорт і збільшувався експорт необхідних для насе-

лення товарів та продуктів харчування. Ще з 1982-го було введено їх нормування. Споживання електро- й теплоенергії, природного газу, палива також обмежувалось. Температура у квартирах узимку трималася на рівні до 10–12°C. Рівень життя населення стрімко падав: уже 1983 року він становив лише 60% від показника 1975-го.

Проте, на відміну від Польщі в Румунії, влада вдалася не до реформ, а до посилення репресивної політики. Коли під час виборів до її місцевих органів у листопаді 1987 року шахтарі Решиці, робітники підприємств Брашова та інших промислових центрів країни вийшли на вулиці, скандуючи гасла: «Дайте тепла!», «Геть диктатуру!», «Геть Чаушеску!», їхні акції були жорстоко придушені. Однак, хоча переважна частина громадян Румунії і була готова до виступу проти режиму, проте через терор спецслужб не відбулося незалежної від влади громадської самоорганізації, а опозиція мала здебільшого внутрішньопартійний характер. Наприклад, у 1979-му представник «старих»

Угорщина, 1990 рік

**НАСИЛЬСТВОМ
НА НАСИЛЬСТВО.**
Румунська влада спробувала
застосувати проти мітингових
силу, що закінчилась стратою
подружжя Чаушеску

ФОТО: AP

кадрів Пирвулеску на з'їзді румунської компартії запропонував не переобирати Чаушеску до складу ЦК, а через 10 років група партійних ветеранів звернулася до Чаушеску із відкритим листом, у якому звинуватила його у проведенні антинародної політики та зажадала його відставки. Відсутність в Румунії організованої громадської опозиції призвела до того, що «сліпий бунт» доведеного до відчаю народу було використано частиною номенклатури, яка, віддавши на «розтерзання» Ніколае Чаушеску та його найближче оточення, перебрала владу та процес «реформування» у свої руки і задля власних інтересів.

ШІСТНАДЦЯТА РЕСПУБЛІКА

В Україні доби перебудови найбільше спільного серед країн Центральної Європи було із «шістнадцятою» республікою СРСР – Болгарією. Не останню роль у цьому відіграла значно більша від Польщі, Чехії чи Угорщини зорієнтованість економіки Болгарії на СРСР, форсований розвиток важкої промисловості, командно-адміністративні методи управління. Українське компартійне керівництво на чолі із Володимиром Щербицьким сприймало ініційовані центром перетворення без ентузіазму. Його болгарські колеги на чолі з Тодором Живковим також надто скептично ставилися до горбачовської перебудови і навіть закидали Москві «підрив керівної ролі компартії у суспільстві». Втім, рішуче протистояти зміні курсу «старшого брата» в існуючій тоді моделі відносин Москви та Софії Живков, як і Щербицький, не наважувався, а відтак змушений був погодитися на частковий реформи: із 1987–1988 років розпочалося розвінчання його культу (демонтаж прижиттєвих монументів, перейменування названих на його честь закладів тощо), зрівнювалися у правах кооперативна та державна форми власності, селяни отримали право на ведення приватного господарства на основі оренди державної землі, було санкціоновано створення малих підприємств у всіх галузях економіки. Невдоволення громадян Болгарії, як і тогочасної України, спочатку спричиняло екологічні та соціально-економічні про-

тести, які переросли у загально-демократичний рух лише після відставки Живкова, яка, до речі, як і в Україні – Щербицького, теж відбулася лише під тиском Горбачова у листопаді 1989 року. І тільки після цього країну охопили масові мітинги та демонстрації на підтримку подальшої демократизації, на основі яких і почав зростати вплив болгарської опозиції.

ДОЛЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЕЛЕМЕНТІВ РИНКУ

Саме зрілість суспільства без або принаймні з меншим поширенням ілюзій щодо «ситого соціалістичного минулого», знання переваг ринкових відносин, політична культура місцевих політичних еліт, які враховували досвід кривавих революцій 1956 та 1968 років, помножені на наявність згуртованих громадських організацій та рухів, стали визначальним чинником успішної зміни суспільного устрою Польщі, Чехії та Угорщини, а відсутність цих факторів призвела до важчого шляху трансформації Болгарії, Румунії та Словаччини.

У трьох найуспішніших нині країнах Центральної Європи – Угорщині, Польщі, Чехії (тоді Чехословаччині) – на час повалення комуністичних режимів було сформовано розгалужену мережу громадсько-політичних організацій, які впродовж 1989 року шляхом круглих столів та/або масових, але добре організованих і мирних протестних акцій змусили комуністичну верхівку відмовитися від влади шляхом: а) проведення вільних виборів (Угорщина); б) складання депутатами-комуністами мандатів на користь опозиційних сил без перевиборів (Чехословаччина); в) здобуття переважного впливу демократичних сил в уряді та парламенті за рахунок квотного принципу їхнього формування (Польща). Закріплювалося усе це обранням на посади глав держав представників опозиційних сил, вільних від тягаря комуністичного минулого. У Болгарії, Румунії та Словаччині при владі залишилися «демократизовані» комуністи, які були об'єктивно неспроможні на радикальні та динамічні реформи. ■

ФОТО: AP

1991-1994

Утрачені можливості

Виконавши завдання-мінімум зі створення інституційної основи (було завершено формування державних установ; закладено підмурівки законодавчої бази для України як держави з демократичним політичним режимом та ринковою економікою), тодішній істеблішмент не спромігся визначитись із напрямом та ефективною програмою розвитку, а опозиція не сформулювала чіткої альтернативи.

- Конституційна модель не сприяла формуванню відповідальної влади, а відсутність виборів одразу після здобуття незалежності законсервувала у вищих органах держави розстановку політичних сил, характерну для останніх років СРСР.
- Ті, у чіїх руках були економічні ресурси, – керівники промислових підприємств («червоні директори») й колгоспів/радгоспів, – не маючи над собою ані політичного, ані суспільного контролю, впливали на ухвалення стратегічних і тактичних рішень.
- Прагнучи швидкого збагачення, такий «істеблішмент» розтринькував ресурси країни, а вирішення соціальних питань перекладав на бюджет, часто вимагаючи «включення верстата» й насичуючи економіку нічим не забезпеченою грошовою масою.
- Водночас політичні сили, які проголошували незалежність України своєю метою і апелювали до патріотизму, не змогли сформулювати конструктивної програми економічних реформ та змін у системі управління державою. Понад те, брак активних дій із їхнього боку розчарував потенційних прихильників, відтак електоральна база опозиції виявилася вузькою.
- Ані у внутрішній, ані в зовнішній політиці країна не отримала свого «обличчя»: чітко визначених цілей, інтересів та уявлення про механізми їх реалізації.
- Поєднання цих чинників призвело до гіперінфляції, зубожіння людей, олігархізації економіки й політичної кризи.

Затримка на старті

У перші роки незалежності було зроблено необхідні кроки для утворення України як самостійної держави, однак так і не вирішено основоположних питань її розвитку

Німецький конфліктолог Ральф Дарендорф пише, що посткомуністична Східна Європа повинна пройти три певні «епохи». Перша, «час Законодавця», мала б тривати кілька місяців чи років, коли було б створено правову основу функціонування демократії та вільного ринку. Упродовж другої – часу «Економіста», що мав охоплювати перші роки, – слід було провести інтенсивні реформи, які зі збанкрутілого планового господарства зробили б гнучку, життєздатну й конкурентоспроможну ринкову економіку. Зрештою, в уже оновленій країні мав настати «час Громадянина» – повільний, завдовжки в десятиліття, процес формування громадянського суспільства з маси пострадянського населення.

Американський теоретик і практик геополітики Збігнєв Бжезінський, говорячи про етапи посткомуністичних перетворень, також наголошував на потребі ухвалення законів, що створили б підґрунтя для

існування вільного суспільства, правової держави та ринкової економіки і були б належно втілені в повсякденному житті країни.

Копенгагенські критерії готовності країни до вступу в Євросоюз, зрештою, теж передбачали ухвалення комплексу законодавчих норм і ефективне застосування їх на практиці для забезпечення політичних сво-

«процесу реформування», а для вивільнення економічної ініціативи громадян та їх доступу до ресурсів і механізмів вільного ринку. Для того щоби запрацював ринок, потрібно законодавчо створити йому відповідні умови, до того ж виходячи з конкретної ситуації в країні та зважаючи на її порівняльні переваги та недоліки.

– формування такої структури влади, яка давала б змогу ефективно ухвалювати і втілювати в життя необхідні рішення, зокрема такі, що матимуть короткостроковий негативний ефект. При цьому влада мусила залишатися відповідальною перед виборцями (не допустити диктатури) і легітимною (мати довіру й підтримку громадян).

– існування в суспільстві верств, які б схвалювали реформи, вигравали від них і ставали союзниками у здійсненні подальших перетворень. Такі групи мали бути достатньо численними, щоб забезпечувати підтримку на виборах і постійно розширюватися, демонструючи успіх реформ (кінцеву метою

ПОРУЧ ІЗ «РОМАНТИКАМИ» БУЛО ЧИМАЛО «ЛЮДЕЙ БОЛОТА», ЯКІ ВОЛІЛИ ЗБЕРЕГТИ ЗВИЧНИЙ СПОСІБ УПРАВЛІННЯ КРАЇНОЮ

бод, економічного розвитку і конкурентоспроможності держави-кандидата щодо інших членів ЄС.

І теоретики, і практики посткомуністичних перетворень однак виступали за те, щоб успіх потребує наявності кількох ключових компонентів:

– чіткого плану реформ, які мали би проводитися не заради

Без стратегії

6 грудня 1991
Ухвалення Законів України «Про оборону України» та «Про Збройні Сили України». Розташовані в Україні частини радянської армії підпорядковуються Україні.

13 грудня 1991
Створення Адміністрації президента України.

ПОДІЇ В УКРАЇНІ

10 січня 1992
Запровадження в готівковий обіг купюно-карбованця.

Січень – лютий 1992
Затвердження державних символів України: гімну, прапора, малого герба.

Січень 1992
Український уряд вимушений повторити за РФ зняття державного контролю за ціноутворенням, не маючи стратегії дій у цих умовах.

ПОДІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ТЕРЕНІ

25 лютого 1992
Створення Державної думи України (на чолі з президентом) для вироблення стратегічних рішень; проіснувала дев'ять місяців.

2 січня 1992
У Росії й слідом за нею в інших країнах СНД скасовується централізований контроль над цінами (на підставі Указу президента РФСР від 6 грудня 1991 року).

12 січня 1992
Росія й Україна укладають першу угоду про розподіл Чорноморського флоту.

14 лютого 1992
Декларація глав держав СНД про принципи співпраці. Угода країн СНД про статус стратегічних сил.

3 березня 1992
Війська колишнього СРСР починають покидати Литву.

яких є виграш суспільства від встановлення нової економічної та політичної системи).

– визначення країною свого місця і ролі в регіоні та на міжнародній арені загалом: зіставлення бажаних цілей із наявними ресурсами, пошук союзників, орієнтування зовнішньої політики й «зовнішньої економіки» на посилення своїх переваг та отримання ресурсів для розвитку пріоритетних секторів у середині країни.

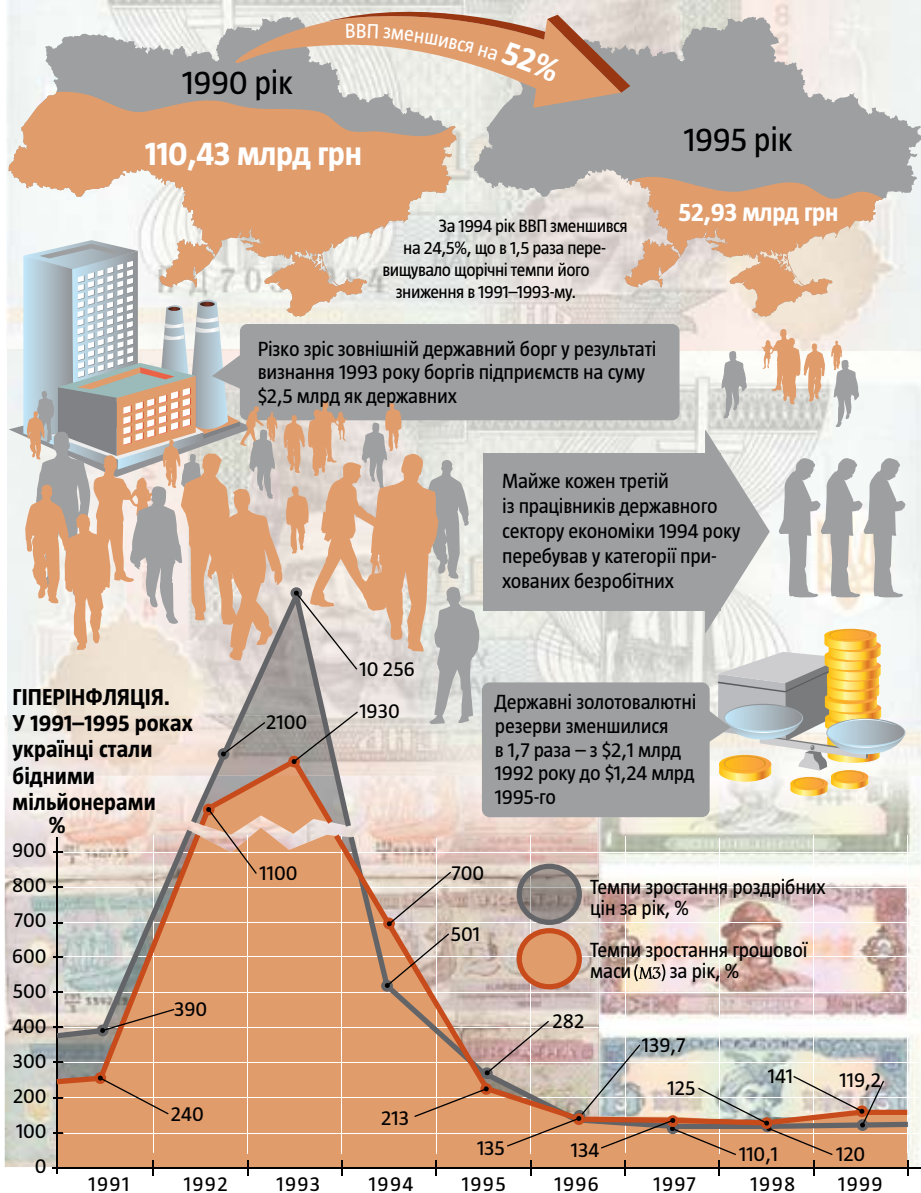
Часто доводиться чути, що Україна опинилася у складніших умовах порівняно із сусідами, адже паралельно із завданнями реформування вона мусила вирішувати питання створення нової держави. Однак за наявності бачення того, якими мають бути реформи, ця особливість виявилася не вадюю, а перевагою. Формування нової держави означало більший ступінь свободи у виборі того, якою їй бути. Відтак перед українськими елітами постала можливість побудови такої країни, яка могла найкраще скористатися зі своїх переваг і мінімізувати вплив недоліків, вживаючи заходів для їх компенсації. Але на практиці з'ясувалося, що можновладці не використали ефективно жодного з «компонентів успіху».

РОМАНТИЗМ, САБОТАЖ, ПРИСТОСУВАНСТВО

Звісно, після здобуття незалежності Україна зіткнулася з цілим комплексом проблем: поперше, з відсутністю низки атрибутів та інститутів державної влади (центральный банк, власна грошова одиниця, митна

РЕЗУЛЬТАТИ БРОДІННЯ НАОСЛІП

У 1991–1994 роках спостерігався найнижчий рівень соціально-економічного розвитку України

5 березня 1992
Закон «Про Представника Президента України», які призначалися й звільнялися главою держави й здійснювали виконавчу владу на рівні областей і районів. Система проіснувала до 1994 року, коли було ненадовго відновлено ієрархію виконавчих комітетів рад.

1 липня 1992
Винесення на всенародне обговорення проекту Конституції України. Після цього офіційно не розглядався, натомість протягом 1993 року конституційна комісія готувала інші проекти, які також не було розглянуто.

22 серпня 1992
Державний центр Української Народної Республіки в езилі урочисто склав свої повноваження, передавши їх президентові України Леонідові Кравчуку.

3 вересня 1992
Україна стала членом Міжнародного валютного фонду; вступила до Світового банку і Європейського банку реконструкції та розвитку.

21 березня 1992
Проведення в Татарстані референдуму про суверенітет (більшість проголосувала «за»).

31 березня 1992
Федеративний договір про розмежування повноважень між федеральними органами РФ та органами влади республік (підписаний усіма республіками, крім Татарстану і Чечні).

20 вересня 1992
На перших після здобуття незалежності парламентських виборах в Естонії переконливу перемогу здобувають праві партії.

служба, посольства й торговельні представництва тощо); по-друге, із зародковим станом законодавчої бази, що регулює ключові напрямки розвитку економіки: бюджетний процес, податкове та митне законодавство, господарські відносини (в царині власності тощо); по-третє, з дефіцитом кваліфікованих кадрів, які мають досвід державного управління.

Проблеми загострювались в Україні й під впливом суб'єктивного чинника – вітчизняний істеблішмент довгий час не міг визначитися з національними економічними інтересами. Годилося дати відповідь на принципові запитання: «Що будемо? У який спосіб? Як швидко?» Відповіді не було, тож економічні реформи йшли значною мірою стихійно.

Унаслідок цієї невизначеності в Україні за перших років незалежності просто повторювали російські кроки (а отже, й помилки) в реформах – із піврічним або річним відставанням. Водночас практично не враховували світового досвіду виведення країн із кризи, зокрема США 1929–1933 років, повоєнної Німеччини та Японії, Китаю і Чилі 1980-х та 1990-х – не кажучи вже про «свіжий» досвід західних сусідів. На ці приклади посилалися в публічних виступах, однак з них не було ані винесено реальних уроків, ані запозичено істотних набутків. Здебільшого не існувало й чіткого розуміння того, що криза має системний і структурний характер, зачіпає всі сторони суспільного життя;

бракувало розуміння місця (зокрема, потенційних переваг на той момент і в перспективі) української економіки в світі, її залежності від процесів у планетарній економіці.

Тож у проведенні реформ влада радше реагувала на зовнішні подразники, а на перших кроках побудови власної держави діяла інтуїтивно. Відтак вона не могла вести суспільство за собою чи сказати, якою має бути країна. В таких умовах відповідь на це запитання українці з різних прошарків суспільства шукали для себе самі залежно від виховання, традицій та звичок.

Зокрема, через це в різних місцевостях і надалі не було однастайності стосовно деяких питань: статусу української та російської мов; оцінки подій та діячів національної історії (ідейне протиробство у суспільній думці радянських проросійських історичних міфів та національної історіософської концепції); ставлення до північного сусіда й до орієнтації на нього; ідеї створення національної церкви; національної символіки тощо.

Ці питання не перетворилися на кричущі проблеми безпеки через відсутність навколо них реальних конфліктів у суспільстві. Однак їх невирішеність робила соціум уразливим щодо недружніх впливів і залишала можливості для штучного загострення суперечностей, що і сталося згодом, 2004 року.

Проте у перший рік незалежності парламент ухвалив-таки офіційну символіку, запозичену з національної традиції. Так, у

ЦИТАТИ

Зі знанням справи

Леонід Кучма, прем'єр-міністр України, 18 листопада 1992 року: «За рік ми добилися того, що люди зневірилися в нашій здатності керувати державою... Я думаю, що менше вагона в цій державі зараз крудуть тільки з похмилля...»

Про природу влади

Леонід Кучма, заступаючи на посаду прем'єр-міністра 13 жовтня 1992 року: «Україна ніколи не була незалежною державою. Україною керували, як обласним центром. Проголосивши незалежність, ми до цього дня не змогли вирватися за рамки провінційної системи управління. Нашим політикам треба усвідомити, що владу не дають і владу не беруть – владу створюють.»

Про суть проблеми

Іван Плющ, голова ВР України, 25 грудня 1994 року: «Вступивши на самостійний шлях розвитку, ми змогли тільки в загальних рисах визначити, куди йти, і ще менше – як це робити.»

Про базові підходи

Левко Лук'яненко, народний депутат України, 6 грудня 1991 року:

«До 24 серпня 1991 року в Україні ми мали окупаційну адміністрацію і ставилися до неї, як до ворожої українському народові сили. Від 24 серпня ми маємо в

Україні свою незалежну державу. Вона не повна – немає армії, прикордонної охорони... Вона не добра – Верховна Рада страшенно реакційна, а уряд і місцеві органи влади ще гірші. Але це вже атрибути нашої незалежної української держави.»

січні – лютому 1992 року було затверджено Гімном музичну редакцію пісні «Ще не вмерла Україна», Державним прапором – національний синьожовтий, Малим Гербом України – Тризуб.

Так само символічним був той факт, що 22 серпня 1992-го Державний центр Української Народної Республіки в екзилі урочисто склав свої повноваження, передавши їх президенту України Леонідові Кравчуку. Вручення клейнодів УНР

13 жовтня 1992
Призначення прем'єр-міністром Леоніда Кучми.

11 листопада 1992
Спільна постанова Національного банку України і Кабінету Міністрів про введення українського карбованця в безготівковий обіг, що значувало собою створення єдиної грошової системи України.

18 листопада 1992
ВР делегує частину законодавчих функцій Кабміну – КМУ отримує право видавати декрети, що мали силу закону, з економічних питань.

Грудень 1992
За підсумками року інфляція сягнула понад 2000%.

25 вересня 1992
Угода про припинення вогню між Азербайджаном і Вірменією.

1-15 грудня 1992
VII З'їзд народних депутатів РФ. Призначення головою уряду РФ Віктора Черномірдіна. Загострення протистояння депутатів і президента Єльцина, що згодом вилить в силову боротьбу і розстріл «Білого дому» РФ.

1 січня 1993
Чехія і Словаччина стають незалежними суверенними державами.

було здійснено за участю делегації Державного центру УНР на чолі з Миколою Плав'юком.

«Ідеологічним мінімумом» у державній політиці України стали заходи, спрямовані на засудження репресій радянського періоду й відзначення пам'ятних трагічних подій у національній історії ХХ століття. Фактично це була тенденція, започаткована ще в останні роки існування Радянського Союзу. Як приклад можна назвати вшанування у 1992–1993 роках пам'яті жертв Голодомору (що заклало відповідну традицію для української влади й надалі), вдосконалення законодавства про реабілітацію жертв політичних репресій тощо.

Без твердих переконань, не спираючись на достатньо потужні суспільні прошарки, українські політики й не могли, мабуть, виробити самодостатнього рецепту для творення національної держави.

На перший погляд, програм і бачень не бракувало. Так, ще 3 липня 1991-го Верховна Рада (тоді УРСР) схвалила урядову «Програму надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану». Вона, своєю чергою, ґрунтувалася на попередніх програмах та ідеях. Упродовж 1991 року було прийнято 35 законів, зокрема про власність, про оренду, про підприємництво, про підприємства, про банки і банківську діяльність, про господарські товариства та інші, які мали ключове значення в житті країни й заклали правову основу переходу до ринкової економіки. Однак ці рішення, безумовно, необхідні для створення підвалин економічного життя нової держави, мали суттєву ваду. Логіка їх ухвалення передбачала не так докорінне реформування економічного ладу, як виокремлення УРСР з економічної системи СРСР (що не відповідала

українським інтересам і потребам). Понад те, ініціатори реформ (і у владі, і в опозиції) багато в чому підпали під «романтизм», який видавався духом того часу. Звідси й завищені очікування, сподівання на те, що «багатства України» самі собою дадуть змогу швидко й безболісно перейти до економіки нового типу. Зрештою, на всіх рівнях прийняття рішень бракувало знань про те, як насправді функціонують сучасні ринкові економіки. Як зазвичай, поруч із «романтиками» було чимало «людей болота»,

директорату». «Виробництво засобів виробництва» сягало 65%, а товарів народного споживання – тільки 35% сукупного обсягу. Натомість у реальних цінах ця пропорція була 87 до 13, хоча навіть у Польщі, структура виробництва якої теж вважалася деформованою, співвідношення становило 35 до 65. Використання основного капіталу характеризувалося низьким рівнем технологій, високою енергоємністю продукції та ресурсозатратністю виробництва.

Відтак найпотужнішими гравцями виявилися керівники підприємств «групи А» – так звані червоні директори й подібні до них за суттю поведінки голови колгоспів/радгоспів. Ще в останні роки існування СРСР розширення самостійності підприємств (особливо великих) здебільшого звелось до можливості їхніх очільників вільно розпоряджатися основними фондами. А оскільки розпад традиційних зв'язків у межах Союзу породив проблему збуту продукції, вирішити яку за рахунок західних ринків було нереально (і через брак досвіду зовнішньоекономічної діяльності, і через часто неконкурентну якість або специфічне призначення товарів), шлях до швидкого збагачення чимало «червоних директорів» знайшло в розпродажу майна своїх підприємств. При цьому, оскільки вони залишалися державними, саме на держбюджет їхні керівники поклали відповідальність за виплати зарплат та здійснення інших видатків.

ТАК ЗВАНІ ДЕМОКРАТИ АБО ЗАХОПЛЮВАЛИСЯ СИМВОЛІЧНИМИ ПИТАННЯМИ, АБО ВПРАВЛЯЛИСЬ У КРАСНОМОВСТВІ

що не виявляли особливого ентузіазму щодо пропонованих змін і воліли зберегти звичний спосіб життя й управління країною. Окрім них траплялися й відверті пристосуванці, які в нових умовах угледіли можливість безконтрольного збагачення.

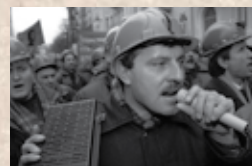
Бракувало тих, хто був би готовий сформулювати програму дій і взяти відповідальність за її виконання, а не пояснювати причини провалу.

ЧЕРВОНИЙ ДИРЕКТОРАТ І ПАРТИЙНЕ БУДІВНИЦТВО

Структура економіки України визначила особливу силу однієї з груп істеблішменту, яка відіграла провідну роль у процесах 1991–1994 років, – «червоного

Травень 1993
ВР відмовилася продовжити повноваження уряду видавати декрети, що мали силу закону (термін сплив 21 травня).

7 червня 1993
На Донбасі почався безстроковий страйк шахтарів. ВР 17 червня виконала їхню вимогу – призначила на 26 вересня 1993 року консультативний референдум щодо (не)довіри президентові й парламенту. Після переговорів із Кравчуком ВР за два дні до референдуму скасувала його і постановила провести 27 березня 1994-го дострокові парламентські, а 26 червня дострокові президентські вибори.

21 вересня 1993
Відставка Леоніда Кучми з посади прем'єра.

22 лютого 1993
Рада Безпеки ООН ухвалює рішення створити трибунал для розслідування військових злочинів, скоєних на території колишньої Югославії. Це перший подібний трибунал після Нюрнберзького (1945–1946).

25 квітня 1993
Всеросійський референдум. Більшість його учасників висловилися за довіру президенту, проти дострокових президентських і парламентських виборів.

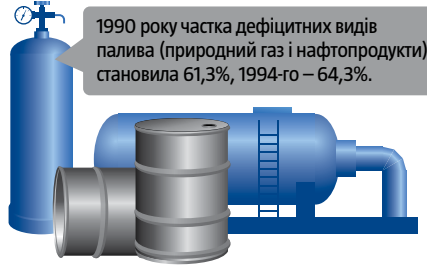

19 вересня 1993
Прихід до влади в Польщі лівих, які, втім, продовжили реформи.

ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

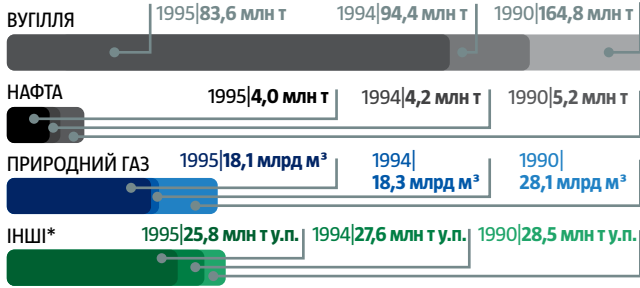
Енергоємність ВВП 1990 року в Україні була майже вдвічі вища, ніж у промислово розвинених країнах Західної Європи. Під час економічної кризи вона збільшилася ще на 34%, а електроємність – на 47%.

У 1991–1995 роках чітко простежувалася тенденція до зменшення видобутку природного палива в Україні

1990 року частка дефіцитних видів палива (природний газ і нафтопродукти) становила 61,3%, 1994-го – 64,3%.

Різке зростання цін на нафту, яку постачає переважно Росія, призвело до того, що обсяг її переробки поступово зменшувався і 1995-го становив лише 16,9 млн т (на 14% менше, ніж попереднього року), при цьому 11,5 млн т – давальницька сировина. Було завантажено лише 25% потужностей переробної промисловості

*Природні енергетичні ресурси

Представники такої «госпеліти» цілком упевнено почувалися в парламенті: «червоних директорів» поміж народних обранців налічувалося 97, голів колгоспів – 35.

Олександр Булянда (ММК «Азовсталь»), Микола Янковський (ВО «Стирол»), Володимир Бойко (ММК ім. Ілліча), Володимир Следнев (Єнакіївський металургійний завод), Валентин Ландик (ВО «Електропобутмаш», згодом АТ «Норд») та десятки інших були здатні не просто любуватися потрібні для своїх підприємств та галузей рішення, а й призначення ключових осіб у державі.

Вміло апелюючи до соціального популізму та ностальгії

за минулими часами, коли «держава забезпечувала все», вони могли розраховувати на підтримку десятків своїх колег-депутатів з інших сегментів «партійного і радянського керівництва», а то й представників опозиційної Народної Ради. Останні, так і не сформувавши власного бачення економічних питань, часто йшли за чужими ідеями.

Українське законодавство і політична практика не сприяли появі громадських і політичних сил, здатних змінити порядок денний влади. Зокрема, і прийнятий Закон України «Про об'єднання громадян», який визначив статус політичних партій та громадських організацій,

і виборчі закони того часу не надавали першим із них жодних суттєвих переважень у політпроцесі (тобто вони були суб'єктами виборчих перегонів на рівні з непартійними суб'єктами). Це стосується висунення кандидатів у депутати місцевих рад, у нардепи України, відкликання тощо. Понад те, партії реально жодним чином не впливали на формування виконавчої влади, тож «працевлаштування» в уряді залежало не від успіху політсили на виборах, а від сепаратних домовленостей із владою. Замість того щоб сприяти зміцненню партій, пошуку ними широкій соціальній базі, співпраці з різними групами в суспільстві, українське законодавство про об'єднання громадян і про вибори цементувало «однособісність» політиків, прив'язуючи їх радше до джерел ресурсів для проходження в органи влади. Знаково, що на виборах 1994 року довіра до непартійних кандидатів була значно вища, ніж до висуваних від партій.

СТРАТЕГІЧНА ПОМИЛКА – НЕРОЗПУСК ПАРЛАМЕНТУ

Збереженню такої ситуації – браку стратегії, домінування поточних та егоїстичних інтересів над національним – суттєво посприяло відкладення питання про дострокові вибори Верховної Ради. Практично у всіх країнах Східної та Центральної Європи перші демократичні вибори, на яких перемогли реформатори, ознаменовували власне перехід від радянської до пострадянської

22 жовтня 1993
Ухвалення Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який уперше визнавав як учасників бойових дій бійців УПА, що боролися проти нацистів.

Грудень 1993
Інфляція перевищила 10 000%.

8 лютого 1994
Україна першою з держав СНД приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру».

Березень – квітень 1994
Вибори до Верховної Ради (за мажоритарною системою абсолютної більшості). Обрано 336 депутатів із 450. У решті округів призначено повторні перегони. Тимчасово формується ліва більшість, головою ВР обирають соціаліста Олександра Мороза.

2–4 жовтня 1993
Сутічки в Москві між прихильниками парламенту РФ і президента. Запровадження надзвичайного стану, розстріл «Білого дому», арешт керівництва ВС РФ.

12 грудня 1993
Референдум щодо нової Конституції РФ («за» – 58,4%). Вибори до Ради Федерації і Держдуми – нового законодавчого органу РФ; найбільше голосів (22,8%) отримувє ЛДПР Владіміра Жириновського.

16 січня 1994
Гайдар виходить зі складу російського уряду на знак протесту проти «консерватизму урядової політики».

історії. Це давало змогу вирішити кілька завдань:

– оновити еліту, причому на хвилі демократизації і незалежності до парламенту справді мали шанс потрапити здібні й патріотичні фахівці, які довели свою спроможність досягати результату;

– підвищити легітимність влади й водночас чітко вказати суспільству, які політичні сили взялися за проведення реформ, із кого вимагати результат (що підвищує мотивацію працювати для самих політиків);

– забезпечити у парламенті стабільну підтримку реформаторських кроків, при цьому зберігаючи парламентський фільтр від привнесення суто лобістських інтересів, чим часто зловживає виконавча влада, позбавлена контролю.

За кожним із цих пунктів ситуація в нашій країні була не з найкращих. Провідні представники тодішньої опозиції пізніше згадували, що воліли підтримати Українську державу в перші місяці її незалежності, тож не ставили руба питання, які могли «розхитувати човен». У цьому виявилася одна з головних вад тогочасної опозиції, яку усядикували політичні сили, що виростили з неї: невміння розмежувати питання стратегії, національного інтересу і державного існування із питаннями деталей розбудови, конкретних політичних рішень, які не ставлять під сумнів існування держави, проте покликані шукати оптимальніший шлях її розвитку.

Відтак, ідучи на співпрацю з владою, знімаючи з порядку денного проведення дострокових виборів, відмовляючись від опозиційності тощо, «демократи» (як тоді називали опозицію до КПУ) в очах суспільства виявилися нічим не кращими за керівництво країни.

На цьому тлі активно відновлюється довіра до лівих.

Від 1992-го до 1994 року підтримка дискредитованої подіями серпня 1991-го комуністичної ідеології зросла від 2,9% до 10,3%, а соціалістичної – від 5,4% до 10,7%. Натомість ідеї націонал-демократів 1994 року були близькі лише 6,4% громадян. Рівень підтримки націоналістичних рухів не перевищував 2%.

Тож коли 1993 року рішення про дострокові вибори все ж було ухвалено, і влада, і опозиція сповна відчули розчарування громадян. У результаті створена ситуативна ліва більшість спромоглася обрати спікера-соціаліста, а сама структура парламенту виявилася надто строкатою, щоби підтримати цілісний курс реформ. Президент Леонід Кучма, обраний у 1994-му на тій самій хвилі розчарування, скористався ситуацією по-своєму: нестабільна Верховна Рада перетворилася на зручного спаринг-партнера, на якого було вигідно перекладати відповідальність за брак змін на краще. Під боком був також приклад Росії, де конфлікт між президентом і парламентом закінчився збройними сутичками, а обрана після них Державна дума виявилася неспроможною підтримувати ліберальні реформи. Апелюючи – явно чи неявно – до цього прикладу, Кучма міг збільшувати свої повноваження.

СУСПІЛЬСТВО ГОТОВЕ СПРИЙНЯТИ ЦІЛІСНУ ПОЛІТИКУ

Власне, суспільство у перші роки незалежності подавало доволі суперечливі сигнали. Так, за опитуванням Інституту

ЗАГАСАННЯ ПРОТЕСТУ.
Масові страйки шахтарів сходили нанівець. «Червоні директори» підім'яли під себе профспілковий рух

Липень 1994
Втеча до Ізраїлю в.о. прем'єр-міністра України Юхимом Звягильського, який був звинувачений у фінансових спекуляціях.

10 липня 1994
Після перемоги в другому турі виборів президентом України стає Леонід Кучма.

9 травня 1994
У Нагірному Карабасі досягнуто згоди про припинення вогню.

14 травня 1994
Уряд Грузії та повстанці з Абхазії домовляються про припинення вогню.

Серпень – вересень 1994
Російські війська йдуть із Центральної Європи: 29–30 серпня – з Естонії та Латвії, 31 серпня – з Німеччини, 8 вересня – з Польщі.

11 грудня 1994
Початок широкомасштабних військових дій у Чечні – введення в республіку військ МО і МВС РФ.

ФОТО: УКРІНФОРМ

соціології НАНУ, 1994 року 22,1% респондентів виступали за соціалістичний шлях розвитку країни, 12,7% – за капіталістичний. При цьому 23,7% «підтримували і тих, і тих, аби не конфліктували» (отже, були готові прийняти будь-який варі-

ант подій), 20% не підтримували нікого, 19,3% було важко визначити свою позицію. Цікаво, до речі, що співвідношення між цими групами залишається незмінним до сьогодні.

Це свідчить про те, що адекватна ситуації програма реформ із належним виконанням могла би знайти підтримку і чималі кількості людей, які згодом мали б можливість стати ядром середнього класу; у Європі саме він є запорукою стабільності та розвитку держави.

БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ

Ситуація в стані українського православ'я, яке могло б за позитивного збігу обставин узяти на себе частину місії відновлення національної ідентичності, розвивалася за активного втручання Московського патріаршого престолу й була на довгі роки наперед загнана в глухий кут.

Ще 1990-го УПЦ звернулася до РПЦ з проханням про «повну канонічну незалежність». 1–3 листопада 1991 року під головуванням митрополита Філарета в Києво-Печерській лаврі відбувся Помісний собор, в одному з документів якого зазначалося: «Релігійна ситуація, що склалася в Україні в умовах виголошення незалежності Української держави, вимагає від Української православної церкви нового статусу. Собор вважає, що таким статусом має бути повна самостійність і незалежність, тобто автокефалія як подальше утвердження самостійності Української православної церкви». Священнослужителі звернулися особисто до Алексія II із проханням посприяти визнанню УПЦ та Київського патріархату Східними патріархіями.

Проте на відміну від влади світської, яка пропустила «парад суверенітетів», російські духовні ієрархи продемонстрували куди більшу наполегливість у відстоюванні своїх територіальних набутків. Архієрейський собор РПЦ, фактично порушивши свій статут, відмовив у автокефалії УПЦ. А 4 квітня 1992 року Патріарх Алексій II у своєму листі до

президента України Леоніда Кравчука пояснював відмову надати її тим, що вона, мовляв, невчасна і спричинить нові розколи.

Тож у перший період розбудови інститутів нової Української держави церковні ієрархи були цілковито втягнуті у свій внутрішній конфлікт. Як наслідок – від кінця 1993 року в країні офіційно існують три православні осередки: УПЦ МП, УПЦ КП і УАПЦ.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА: ПРИМАРНІ ТА ЯВНІ ЗАГРОЗИ

На зовнішній арені спроби українського керівництва віднайти своє місце у регіоні та світі наштовхнулися щонайменше на три серйозні стримувальні фактори. По-перше, Україна стала жертвою стереотипів Заходу, вправно підтриманих російськими чинниками: «нестабільна країна, яка отримала третій у світі ядерний потенціал». При цьому тактична ядерна зброя була без будь-яких переговорів вивезена до РФ 1992 року, а стратегічна, яку Україна не могла ані утримувати, ані застосувати, стала одним із головних каменів спотикання у спробах налагодити контакти зі світом. Результат переговорів – Будапештський меморандум 1994 року, яким ядерні держави гарантували безпеку нашій країні. Зокрема, вони пообіцяли не використовувати економічних важелів тиску (!). Однак Україна жодного разу – ані під час конфлікту навколо Тузли, ані в ході «газових воєн» – не скористалася з можливостей цього документа.

По-друге, амбівалентну роль відіграла Москва. За Єльцина вона поводитися менш агресивно і жорстко щодо сусідів, аніж після 1999-го. Однак залежність від постачання енергоносіїв і нездатність українських еліт подолати її створили потужний важіль впливу Росії.

По-третє, наші західні сусіди чітко визначилися зі своїм вибором – вступ до НАТО і ЄС. На початку 1990-х в Україні ані влада, ані опозиція не винесли питання євроінтеграції на порядок денний політики, про нього не говорили як про комп- ▶

лекс рішень, які треба було ухвалити, тож у багатьох євроінтеграційних темах ми перебуваємо на рівні, який західні сусіди пройшли 1993 року.

ШОК БЕЗ ТЕРАПІЇ

Такий комплекс умов визначив безпорадність руху України в перші роки незалежності. Чимало дослідників вважають чи не головною проблемою періоду те, що нашу державу було «втягнуто» в шокову терапію слідом за Росією, яка з початку 1992-го скасувала регулювання цін, що стало справжнім потрясінням як для російської економіки, так і для пов'язаних із нею економік колишніх союзних республік.

Натомість цей факт свідчить про інше: брак розуміння економічних процесів і рішучості в проведенні власної політики. Навіть після цінового шоку керівництво уряду і Нацбанку зважилося запровадити безготівковий обіг купонокарбованця лише в листопаді 1992-го! До цього кошти для здійснення платежів до РФ чи країн СНД у прямому сенсі перевозилися мішками.

Така нерішучість була пов'язана як з індивідуальними особливостями пострадянської еліти, так і з груповими та інституційними чинниками.

Чималу роль відіграли «червоні директори», які опиралися рішучим крокам, не бажаючи «розхитувати ситуацію» на своїх підприємствах. Початок 1990-х – час широкомасштабних і гучних страйків. Їхніх організаторів директори тільки починають прибирати до рук; на початку воліли заворушень не допускати, обіцяючи виплачувати і підвищувати зарплату. До речі, спалах гіперінфляції 1993 року почасти пов'язаний із використанням друку грошей як способу «швидко і безболісно» вирішити питання виплат зарплат, наводнюючи економіку нічим не забезпеченими коштами.

Свою чергою, заплутана конституційна модель не дала змоги чітко встановити відповідальність за проведення економічної політики. Президент призначав і звільняв прем'єра, а також силовий

та економічний блок Кабміну за згодою парламенту, тож замість команди однодумців уряди радше нагадували збірні з різних класів.

Ситуацію спробували виправити 1992 року, призначивши представника «червоного директорату» Леоніда Кучму прем'єром і надавши йому повноважень ухвалювати декрети, які мають силу закону, без згоди Верховної Ради. З одного боку, це дозволило закрити чимало лакун – деякі з документів були чинними ще в 2000-х. З другого – брак контролю привнесив у них лобістські інтереси, як-от у декрет про трасти чи рі-

шення про запровадження фіксованого валютного курсу.

Втім, сам Кучма не раз визнавав, що уряду бракує системності. Його фраза «Скажіть мені, що ми будемо?» є, певно, кращим девізом часу, ніж навіть Кравчукове «маємо те, що маємо».

Але підказати було нікому. Опозиція або захоплювалася символічними питаннями, або вправлялася у красномовстві. Навіть залучені до уряду її представники (як, наприклад, Віктор Пинзеник чи Володимир Лановий) воліли не шукати, як адаптувати до практики «чисту теорію», а залишати уряд і коментувати його невдачі.

Відтак можемо констатувати: у 1991–1994 роках було зроблено необхідні кроки для утворення, збереження й утвердження України як незалежної держави. Загрози її існуванню вже не було. Натомість більшість основоположних питань конституційної, економічної, соціальної та інших системних реформ відкладено «на майбутнє». І в цьому майбутньому їх заходили вирішувати ті самі люди. Щоправда, в дещо інших ролях, але з подібним результатом. ■

АТРИБУТИ ЕПОХИ

Депозитний вклад “Незалежність”

залучення коштів на вклад
з 25.07.2011 по 31.08.2011

**строк вкладу
7 місяців**

14%

річних у гривні

www.kruss.kiev.ua

ПАТ “Банк “Київська Русь” є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

0 800 500-546

(безкоштовно зі стаціонарних телефонів в межах України)

НЕЗГАЯНИЙ ШАНС

Чому перетворення у країнах Центральної Європи були ефективнішими та незворотніми

Основну роль у досягненні незворотності та значно вищої результативності реформ у успішних країнах Центральної Європи (Польща, Угорщина, Чехія, Хорватія, Естонія) відіграло докорінне оновлення політичного спектра. В Україні та більшості держав СНД, як і в групі менш успішних країн колишнього соцтабору (Сербія, Румунія, Болгарія), цього, на жаль, не відбулося. Здійснювалося оновлення у кілька досить стислих у часі етапів. Відтак проведення реформ було переважно завершено ще до «втоми» суспільства від побічних наслідків реформування і пов'язаного з нею спільного для усіх постсоціалістичних країн реваншу екс-комуністів.

В основі оновлення були вільні вибори на пікові популярності реформаторських ідей та демократичних сил. У Чехословаччині та Угорщині, де перші вибори переломної доби відбувалися без втручання компартійних режимів у процес волевиявлення громадян, вони завершилися перевагою опозиційних сил та нищівною поразкою колишніх правлячих партій. Наприклад, в Угорщині екс-комуністи здобули менше ніж 9% голосів, у Чехословаччині – 13,4%. Зрозуміло, що після цього реформатори отримали змогу безперешкодного проведення задекларованих раніше перетворень. Натомість у Польщі, де перші вибори трансформаційного періоду були, як і в Україні, «напіввільними», більшість місць у Сеймі здобув блок колишніх соціалістів та їхніх традиційних союзників, а опозиції дісталися лише 40% мандатів (в

Україні – близько 30%). Утім, на відміну від українських, польським опозиціонерам вдалося взяти ініціативу у власні руки і сформувати та очолити коаліційний уряд «національної відповідальності»: прем'єром став представник «Солідарності» Томаш Мазовецький, а економічний блок очолив Лешек Бальцеревич.

Але і це не стало приводом для заспокоєння, і кадрове оновлення за неповні три роки завершилося майже цілковитим витісненням колишніх комуністів з усіх основних посад в органах державної влади. Уже до кінця 1989 року було усунено кілька десятків вищих управлінців, представники опозиційної меншості у парламенті очолили керівництво МВС і Міноборони. У липні 1990-го з коаліційного уряду були виведені усі колишні комуністи, а у вересні був змушений подати у відставку і президент Войцех Ярузельський, замість якого у грудні 1990 року було обрано лідера «Солідарності» Леха Валенсу. Не чекаючи чергових виборів через кілька років і з непрогнозованими наслідками, у жовтні 1991-го відбулося дострокове переобрання Сейму, адже більшість у ньому все ж становили хоч і деморалізовані й конфрмістськи налаштовані, та все ж колишні комуністи. Натомість у новому складі парламенту мали абсолютну перевагу правочентристські партії. Це дало змогу сформованому на їх основі наприкінці 1991 року новому урядові Яна Ольшевського остаточно відмовитися від підходів круглого столу щодо екс-комуністів та перейти до «полі-

ВИШЕГРАД, УГОРЩИНА.
15 лютого 1991 року лідери
Польщі, Угорщини та
Чехословаччини домовилися
тут координувати свої дії
для вступу до ЄС, утворивши
«Вишеградську групу»

тики переламування», яка передбачала проведення люстрації державних посадовців, що так чи інакше співпрацювали із спецслужбами у минулому. У травні 1992 року Сейм ухвалив відповідний закон.

БЕЗ ПРАВА ОЗИРАТИСЯ НАЗАД

Процес перебирання усієї повноти влади та витіснення з неї колишніх комуністів і агентів спецслужб супроводжувався радикальними змінами в економічній галузі, які мали позбавити неокомуністів, навіть у разі їхнього повернення до влади, соціального ґрунту для відродження командно-адміністративної авторитарної моделі. Розроблений ще у жовтні 1989 року план Лешека Бальцеровича передбачав комплекс заходів, швидке впровадження яких гарантувало би країні вирішення двох найбільш актуальних проблем того часу: гіперінфляції та хронічного дефіциту найнеобхідніших товарів широкого вжитку. Для досягнення цієї мети з 1 січня 1990-го було припинено практику підвищення заробітної плати за рахунок друку незабезпечених грошей; «відпущено» ціни, які відтепер на усі товари мали встановитися на такому рівні, який унеможливив би переважання попиту над пропозицією; проведено девальвацію курсу злотого до рівня, що не потребував його підтримки за рахунок постійного нарощування зовнішнього боргу; аби мінімізувати дефіцит державного бюджету, припинялося дотування збиткових держпідприємств, а самі вони виставлялися на продаж, часто за символічну ціну. Рішучість польського уряду в проведенні демонтажу соціалізму була високо оцінена на Заході, тому країні не просто списали більше ніж половину накопиченого ще в комуністичний період боргу, а їй надали нові кредити для продовження модернізації.

Із початку 1991 року розпочалося виконання подібної реформи в Чехії, розробленої міністром фінансів Вацлавом Клаусом. В її основу, як і в Польщі, було закладено збалансування державного бюджету та стабілізацію національної валюти, лібералізацію цін та «малу прива- ▶

тизацію», у результаті якої уже впродовж першого року близько 20 тис. підприємств роздрібної торгівлі, громадського харчування та сфери обслуговування перейшли у приватну власність, ставши основою формування дрібного власника – соціальної опори продовження та закріплення реформ. Уряд Клауса надавав різнобічну підтримку дрібному і середньому підприємству: лише за 1994 рік було здійснено 10 різних державних програм для його розвитку. Наприкінці 1994-го, після завершення другого етапу приватизації, 60% ВВП країни вироблялося у приватному секторі. Запровадження чеським урядом пільг для зарубіжних інвесторів стимулювало приплив іноземного капіталу та вихід чеської продукції на світовий ринок з допомогою нових власників: на продаж були виставлені підприємства різних галузей – від пивоварень до автозаводу Skoda, що його придбав німецький концерн Volkswagen. Не менш енергійно до реформування економіки вдався і правоцентристський уряд Антала в Угорщині. З ініціативи міністра фінансів Міклоша Куна було прийнято чотирирічну програму, яка передбачала зниження до мінімуму інфляції шляхом збалансування попиту та пропозиції, лібералізації експорту та імпорту, стимулювання підприємницької ініціативи. На першому етапі здійснено так звану малу приватизацію крамниць, закладів громадського харчування, інших установ сфери послуг тощо. Тому до кінця 1991 року на підприємствах приватного сектору було зайнято майже 20% працівників і вироблялася третина промислової продукції та чверть ВВП. Динамічними і послідовними були ринкові перетворення і в інших найбільш успішних державах Центральної Європи – Словенії та Естонії.

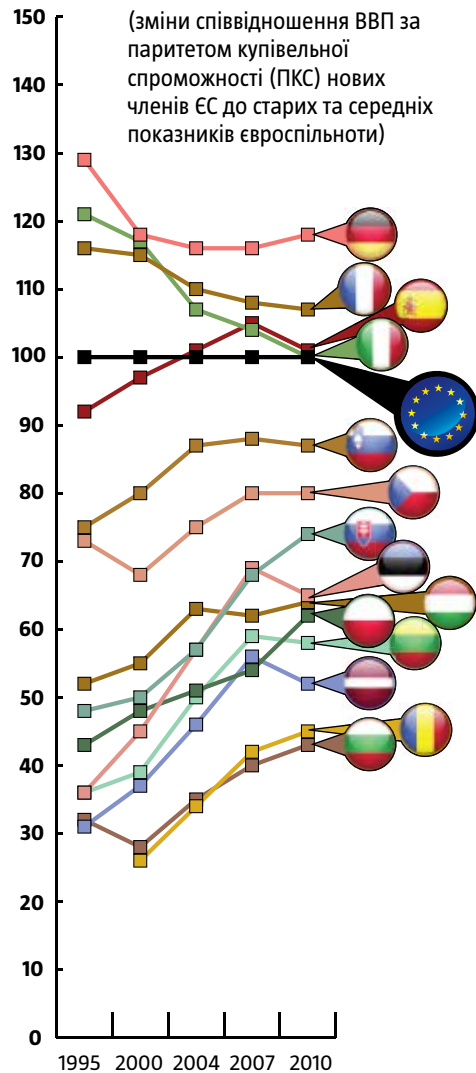
МЕЖА НЕПОВЕРНЕННЯ

Реалізація планів Бальцеровича, Клауса та Куна досить швидко спричинила уповільнення інфляції, подолання товарного дефіциту, вирівнювання економічних дисбалансів та створення умов для широкого залучення іноземних інвестицій. Але інші прояви економічної кризи і далі

наростали: через скорочення купівельної спроможності більшості громадян різко поглибився спад виробництва; втрапивши держдотації, низка збиткових підприємств почала масово звільняти працівників. Особливо швидко погіршувався рівень життя працівників бюджетної сфери, пенсіонерів, студентів та інвалідів. Ускладнив ситуацію економічний хаос на основному до того часу ринку збуту польських та угорських товарів – у республіках СРСР. Тому в Польщі у 1991 році рівень національного доходу в розрахунку на одну особу знизився до показника середини 1970-х, а безробіття до 1993-го сягнуло 2,5 (із 39) млн осіб. Країною прокотилася хвиля страйків та інших соціальних протестів, які з весни 1992 року стали перманентним явищем. Їх учасники вимагали гальмування реформ, припинення приватизації, підвищення зарплат у державному та бюджетному секторах. І хоча кожен черговий спалах невдоволення призводив до зміни уряду, проте це не зупинило наступні від продовження реформ, а неоконунічна опозиція не мала достатнього представництва у парламенті, як це було тоді в Україні, аби їх загальмувати. Понад те, у квітні 1993 року Сейм прийняв програму загальної приватизації, а у травні, скорочуючи дефіцит держбюджету, новий уряд Ганни Сухоцької відмовився від компенсації інфляційного знецінення зарплат робітників державних підприємств та бюджетників. В Угорщині та Чехії ситуація була спокійнішою, однак із схожими проблемами.

За таких обставин на дострокових виборах у Польщі у вересні 1993-го колишні комуністи на чолі з Александром Кваснєвським взяли реванш. Програма новосформованого уряду проголошувала курс на «обережне гальмування» реформ та посилення соціальної політики. За результатами травневих виборів 1994 року, відбулося повернення колишніх комуністів до влади і в Угорщині. У Чехії вони повернулися пізніше – у 1998-му. Однак до остаточного перебрання неоконуністами влади у цих країнах вони пройшли ту межу неповернення, яка й була метою ра-

ЗАВДЯКИ, РЕФОРМАМ КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ НАЗДОГАНЯЮТЬ «СТАРИХ» ЧЛЕНІВ ЄС

- ЄС 27
- Словенія
- Чехія
- Словаччина
- Естонія
- Угорщина
- Польща
- Литва
- Латвія
- Румунія
- Болгарія
- Німеччина
- Франція
- Іспанія
- Італія

Для порівняння

дикальних дій правоцентристів за відносно короткий період їх перебування при владі (у Польщі та Угорщині – лише чотири роки). Уже у 1993–1994 роках з'явилися ознаки «одужання» економіки, дедалі більше галузей якої почали зростати на новій якійсній основі. При цьому майже половина виробництва вже зосереджувалася у приватному секторі (у Чехії – 65%). Важливу роль у забезпеченні незворотності ринкових трансформацій відіграла інтеграція цих країн у європейську економіку, у результаті чого значна частина ВВП вироблялася на підприємствах, які належали західним компаніям, а загальний обсяг їхніх інвестицій у Польщі сягнув \$5 млрд, в Угорщині – \$4 млрд. У Чехії на момент повернення екс-комуністів до влади у 1998 році прями іноземні інвестиції перевищували \$9 млрд (майже \$1 тис. на особу). За цих обставин зміна курсу екс-комуністами не могла бути кардинальною і обмежилася деталями.

ЦІНА НЕРІШУЧОСТІ

Тим часом країни, які у відповідь на перші труднощі доби реформ вдалися до їх гальмування та зробили крок назад, у кращому випадку зіштовхнулися із додатковими проблемами, а в гіршому – дуже відстали від своїх колишніх партнерів. Особливо яскраво це видно на прикладі раніше складових однієї держави, як-от Чехії та Словаччини, Естонії та Литви, Словенії та Сербії. У Словаччині після того, як упровадження ринкових відносин викликало падіння рівня життя, а окремі регіони опинилися в стані економічної депресії, на протестних настроях та під гаслами гальмування реформ у 1992 році до влади прийшов Владімір Мечіяр. Оскільки уряд в Чехії очолював прихильник радикальних реформ Вацлав Клаус, то між двома республіками швидко наростали протиріччя, які перекинулися у федеральні органи влади, а до кінця року дві країни цілком цивілізовано «розлучилися». Словаччина заплатила високу ціну за звільнення із проведенням реформ і навіть їх блокування: автори-

ВІДНОВЛЕНЕ ЗРОСТАННЯ.

Поки Україна до 2000 року боролася із падінням ВВП, її сусіди в Центральній Європі – кандидати в члени ЄС – демонстрували зростання економіки

	1996	1997	1998	1999	2000
 ЄС-27	1,8	2,7	3,0	3,1	3,9
 Естонія	5,7	11,7	6,7	-0,3	10,0
 Польща	6,2	7,1	5,0	4,5	4,3
 Латвія	3,6	8,3	4,8	3,3	6,9
 Литва	5,2	7,5	7,6	-1,1	3,3
 Словенія	3,6	5,0	3,5	5,3	4,3
 Угорщина	0,7	3,9	4,8	4,1	4,9
 Чехія	4,0	-0,7	-0,8	1,3	3,6
 Словаччина	6,9	4,4	4,4	0,0	1,4
 Болгарія	-9,4	-5,6	4,0	4,4	5,7
 Румунія	3,2	-4,9	-2,1	-0,4	2,4
 Україна	-10	-3	-1,9	-0,2	5,9

За даними Евростату

тарні методи керування суспільно-економічними процесами, гальмування приватизації та обмеження доступу іноземного капіталу в країну шляхом його цілеспрямованої дискримінації під час вироблення умов участі в приватизації. Натомість найбільш ласі шматки державної власності (прибуткові підприємства, земельні ділянки та курортні об'єкти) було продано наближеним до уряду особам, часто за заниженими цінами.

ЗА КОРОТКИЙ ЧАС ПРИ ВЛАДІ ПРАВОЦЕНТРИСТИ ЗАКЛАЛИ ОСНОВИ ОДУЖАННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Відкладання необхідних реформ компенсувалося стрімким зростанням зовнішнього боргу, який за 1994–1998 рр. зріс утричі (до \$12 млрд), безробіття досягло 20%. Коли уряд Мечіяра фактично домігся негативного результату на референдумі щодо вступу до НАТО у 1998 році, було заблоковано європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Дедалі більшій частині суспільства ставали очевидними поглиблення економічного відставання Словаччини від Чехії, загроза перетворення країни на корумповану олігархію пострадянського зразка та втрати шансу приєднання до ЄС, що найменше одночасно з іншими країнами Центральної Європи. За цих умов словацьке суспільство продемонструвало свою громадянську зрілість і під час парламентських (вересень 1998 року) та президентських виборів (травень 1999-го) підтримало правоцентристську опозицію, лідери якої виступали за активізацію євроінтеграції та швидке завершення необхідних для цього реформ. Уряд Міклоша Дзуринди за підтримки президента Роберта Шустера реалізував трирічний план завершення приватизації на прозорих умовах. Причому це було зроблено із широким залученням західних компаній, що не лише сприяло поширенню в країні європейської культури ведення підприємництва, а й створювало підґрунтя для економічної інтеграції в ЄС. У результаті цього Словаччині вдалося подолати наслідки шестирічного тупцювання на місці та у 2004 році разом з іншими успішними країнами колишнього соцтабору стати членом ЄС.

ПРИНЦИПОВА ВІДМІННІСТЬ

В Україні перші роки незалежності та «реформ» було зведено до перефарбування колишніх партійних та господарських функціонерів, поповнення їх лав вітчизняною «правоцентристською опозицією», яку декларативні «демократи» і «прихильники ринку» зі старої номенклатури (вона ж пізніша «партія влади») успішно використовували або як декорацію, або як цапіввідбувайлів. На них і списувалася провина за погіршення рівня життя внаслідок так і не проведених, або в кращому випадку проведених із великим запізненням реформ. Як наслідок – справжнього оновлення не здійснено й досі. Натомість через «втому» суспільства від імітації кожної наступної хвилі реформ лише відбувався черговий відкат до напівфеодалного авторитаризму радянського зразка. ■

1994-1998

Привласнення країни

Якщо ані влада, ані опозиція, не мають плану реформ, події розвиваються самопливом. Поставити й досягнути стратегічних цілей неможливо, гарантувати соціальні стандарти – тим більше. В Україні економічна система формувалася за логікою найменшого спротиву і швидкої наживи. Це призвело до створення олігархічної системи.

- Використовуючи різні методи (фінансові махінації, штучне створення заборгованостей, прямий силовий тиск), олігархи отримували у власність або під контроль свого менеджменту найприбутковіші (чи потенційно прибуткові) об'єкти, а саме підприємства металургії і хімії – фактично виробництво «напівфабрикатів» для інших, технологічних виробництв.
- Це сприяло подальшому спотворенню структури української економіки.
- Натомість інші галузі, зокрема машинобудування, високотехнологічні виробництва (які потребували серйозних інвестицій, перш ніж могли конкурувати на зовнішніх ринках), харчова і легка промисловість, занепадали. Навіть включення деяких підприємств до «імперій олігархів» не рятували їх, адже були для них супутнім, а не основним бізнесом.
- Малий і середній бізнес залишався упослідженим (попри ухвалене 1998 року лояльне законодавство щодо спрощеної системи) – не мав доступу до дешевих кредитних ресурсів, до реальної приватизації, та й явно не міг конкурувати з олігархами, які бажали отримати під контроль ще й середній бізнес (ті самі легку, харчову промисловість, сільське господарство, сферу високих технологій тощо).
- Пролобійовані олігархами пільги для власних підприємств створювали бюджетні дірки, які намагалися латати за рахунок податкового тиску на бізнес, що не мав лобістів відповідного рівня. Це неухильно погіршувало інвестиційний клімат у країні.
- Зрештою, державні рішення, прийняті не на основі всебічного аналізу ситуації, а під впливом приватних інтересів, були неефективними і часто породжували більше проблем, аніж вирішували.

Початки олігархізації

У другій половині 1990-х років в Україні склалася система управління, яка приречла державу на бідність

Проведення реформ, що означає зміну способу дії, спілкування між собою, а згодом і мислення людей, потребує системних наполегливих зусиль. І появу сил, які були б об'єктивно зацікавлені в змінах. Без цього люди дбають лише про власний інтерес так, як вони його розуміють. Виникає «суспільство без цілі», у якому вмикаються механізми, успадковані людством ще з процесу еволюції. Починається його розшарування на загальну масу, яка переймається щоденним виживанням, і купку «щасливчиків», які змогли поставити всі наявні ресурси на службу собі. При тому ці «щасливчики» не завжди найрозумніші. Вони радше найспритніші у використанні своїх переваг, які виникають в умовах «суспільства без цілі»: зв'язків із сильними світу цього; здатності «урвати» те, до чого можна дотягнутися (не зважаючи на інтереси інших); вміння вистояти в боротьбі з собі подібними.

Небезпека такого стану, попри його пов'язаність із людською природою, у тому, що він

заздалегідь веде до викривленого розподілу ресурсів суспільства і не дозволяє йому вповні виявити весь потенціал. Ті, хто міг би використати його, позбавлені цієї можливості.

В Україні така ситуація складалася з перших років незалежності, коли стала очевидною неможливість влади сформулювати і втілити в життя системний план реформ, а не «клаптиковий» заходи. Як і нездатність опозиції (і насамперед «демократичної») бути аналогом реформаторів у країнах Центральної Європи й сформулювати та реалізувати свій план. Відтак події було пущено на самоплив.

ПОЖИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

На початку 1990-х здавалося, що в країні формуються лише дві найбільші економічні сили. З одного боку, «червоні директори» – керівники великих підприємств, які здобули над ними контроль і за підтримки бізнес-ресурсів чинили вплив на політику. Саме виходець із цього середовища Леонід Кучма став спершу прем'єром, а потім президентом. »

Обрамлення олігархії

ПОДІЇ В УКРАЇНІ

ПОДІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ТЕРЕНІ

17 березня 1993 року
Ухвалення урядом прем'єра Кучми декрету про трасти, який створив легальну можливість формування «пірамід» із внесків громадян. Сказано 26 червня 1995 року через «недоліки в роботі довірчих товариств».

15 квітня 1994 року
Підписання Угоди про створення зони вільної торгівлі в СНД. Де-факто – профанация.

19 липня 1994 року
Вступ Леоніда Кучми на посаду президента України.

20 липня 1994 року
Спільна Заява президента Кучми, прем'єра Масола і голови Верховної Ради Мороза, у якій сторони підтверджували «об'єктивну необхідність узгодженої діяльності усіх гілок влади». Порушено вже в найближчі тижні: ВР не підтримала ініціатив Кучми, а той підпорядкував собі силові структури і керівників областей.

5 грудня 1994 року
Підписання Україною, Росією, Великою Британією і США Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї («Будапештського меморандуму»).

З іншого боку, зростала кількість скоробагатків, які отримали перші мільйони, а згодом і мільярди на схемах. Наприклад, на дерібані державного майна (історія з розпродажем Чорноморського пароплавання у всіх на слуху, можливо, через те, що тоді таки дійшло до кримінальної справи; інші подібні скандали залишилися у тіні). Або на посередництві під час такого розпродажу. Або – особливо після спеціального декрету 1993 року – на «пірамідових» трастах (московська МММ стала «брендом» такого «бізнесу», однак не бракувало й вітчизняних аналогів; приміром, «Омета» обіцяла 1000% дохідності, залучила на свої орбіти до 12 тис. вкладників, однак 1995-го припинила виплату дивідендів).

Обидва середовища, проте, були надто численними. За доступ до ресурсів і влади точилася запекла внутрішньовидова боротьба, у якій мав виграти не просто найсильніший, а найприспосованіший до життя і діяльності в таких умовах.

ВНУТРІШНЬОВИДОВА БОРЬБА

Дороги до статусу олігарха були доволі різні. Це міг бути вплив на підприємства через контроль над постачанням критично необхідного ресурсу, насамперед газу чи нафти. На першому зміг побудувати бізнес-імперію

«ЦЕ ВОНИ В УСЬОМУ ВИННІ!»

Леонід Кучма:
«Коли парламент йде у відпустку, я – щаслива людина»

САМООЦІНКА

Павло Лазаренко:
«Я не політик. Я господар»

Павло Лазаренко, а трохи пізніше наживали капітали діячі меншого калібру (проте не менших апетитів) на кшталт Ігоря Бакая (на початку 1990-х, а згодом після повалення Лазаренка) чи (майже через десятиліття) Дмитра Фірташа. Але їм було далеко до розмаху діяльності й планів Лазаренка. На відміну від більшості олігархів останній будував не просто бізнес-імперію – систему, яка давала змогу керувати цілими галузями і регіонами. У системності, зокрема, секрет швидкого зростання й перемоги на виборах 1998 року очолюваної ним партії «Громада». Власне, системність дій екс-прем'єра була тим, що найбільше налякала як новоспечених олігархів, так і оточення президента Кучми. Об'єднання всіх цих кіл навколо витіснення Лазаренка – своєрідний прецедент. Тим більше що з його втечею противники знову заходилися боротися між собою.

Іншою методикою боротьби могло бути облутування заводу-«жертви» контрактами з фірмами і банками, які штучно робили його боржником. ЗМІ у другій половині 1990-х рясніли історіями про подібні дії, що приписуються структурам та особам, які нині перебувають на орбітах групи «Приват».

Наближеність до влади, формування тимчасових союзів

ПРЕЗИДЕНТ–ДИРЕКТОР.
Леонід Кучма намагався керувати країною, як великим заводом

28 грудня 1994 року

Ухвалення в першому читанні президентського законопроекту «Про державну владу та місцеве самоврядування», який перерозподіляв владні повноваження (зокрема щодо контролю над урядом) на користь глави держави. Набрання чинності законом потребувало внесення змін до Конституції, однак прихильники президента не мали більшості в 2/3 голосів у парламенті. Боротьба навколо цього документа призвела до політичної кризи початку 1995 року.

27 січня 1995 року

Указ Кучми «Про фінансово-промислові групи в Україні», який створив легальну можливість для об'єднання підприємств у групи під контролем олігархів. 2 березня 1995 року Верховна Рада наклала на указ вето, однак він діяв до його скасування президентом як застарілого 27 січня 1999 року.

1 березня 1995 року

Відставка Віталія Масола – прем'єр-міністра, «успадковоного» Кучмою від Кравчука. В. о. прем'єра став Євген Марчук, якого було звільнено 27 травня 1996 року «за створення власного іміджу» – публікування своєї «програмної» статті.

17 березня 1995 року

Кінець «кримської непокорі». Верховна Рада ухвалила Закон «Про Автономну Республіку Крим», який підтвердив її статус як невіддільної частини України, прописано статус правоохоронних органів в автономії, скасовано інститут президентства та низку актів, які суперечили українській Конституції. Президент Мешков був змушений емігрувати до Москви. Як стверджує у своїх спогадах Кучма, придушення кримського перевороту було погоджено з Борисом Єльциним.

8 червня 1995 року

Підписання Леонідом Кучмою і головою Верховної Ради Олександром Морозом Конституційного договору між ВР та президентом «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Запроваджено президентську республіку. Створено спільну (президент і парламент) конституційну комісію для підготовки нового Основного Закону.

1 січня 1995 року Австрія, Фінляндія і Швеція приєдналися до Європейського Союзу.

6 березня 1995 року Командування російської армії оголосило про цілковитий контроль над Грозним, столицею бунтівної Чечні.

26 березня 1995 року Сім країн, що входили до Європейського Союзу (Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Португалія та Іспанія), скасували прикордонний контроль на внутрішніх міждержавних кордонах і послалили його на кордонах з іншими країнами.

з іншими використовували структури Віктора Пінчука і Костянтина Григоришина.

Зрештою на Донбасі утворився своєрідний «пакт» між очільниками підприємств і «молодими донецькими» (котрі досі уникають питання про те, як саме заробили свої перші мільйони): вони намагалися відстояти свою монополію в регіоні, не пускаючи до нього зайд, передусім дніпропетровських. З'ясування стосунків між цими групами було відкладено на потім і відбувалося вже здебільшого на початку XXI століття.

Деякі з кандидатів у олігархи, спираючись на підтримку влади, поєднували різну методичку, надаючи за винагороду різні фінансові та юридичні послуги (зокрема, з доступу до офшорів), розширюючи свою присутність на ринках і намагаючись взяти під контроль монополістів із постачання електроенергії. Таку стратегію, зокрема, застосовувала так звана київська сімка (Віктор Медведчук, брати Суркіси, Богдан Губський та інші).

Методи, використані за сприяння керівництва держави (дніпропетровські групи на старті діяли за протекцією Павла Лазаренка, який, своєю чергою, мав довіру президента Кучми; «київська сімка» знаходила підходи і до Кравчука, і до Кучми; донецькі бізнесмени від-

9 листопада 1995 року

Україна першою з СНД стала повноправним членом Ради Європи. Було утворено Моніторинговий комітет, який мав пересвідчитись у виконанні нею взятих на себе зобов'язань щодо дотримання прав людини.

11 березня 1996 року

Схвалення Конституційною комісією остаточного варіанта проекту Основного Закону. Мороз і деякі члени комісії від ВР заявляють про надмірне зосередження повноважень у руках президента.

28 травня 1996 року

Український уряд очолив Павло Лазаренко. Схеми, основані на монопольному постачанні газу в країні «Єдиними енергетичними системами», здобувають повну державну підтримку.

28 червня 1996 року

Ухвалення Верховною Радою нової Конституції України після майже тримісячних дебатів і «конституційної ночі». Ліві протестували проти затвердження національної символіки, привертаючи увагу громадськості до «демонстративного» конфлікту. На цьому тлі Кучмі вдалося закріпити положення, які надали йому визначальної ролі в системі влади. Впровадження Конституції в життя потребувало ухвалення понад 50 законів, з яких у наступні роки було прийнято зазевде половину.

2 вересня 1996 року

Зaproвадження національної валюти – гривні. Карбованці було перераховано в гривні за курсом 100 000 крб/1 грн без будь-яких обмежень і конфіскацій.

9 червня 1995 року

Президенти України і Росії зустрілися в Сочі й домовилися про розподіл Чорноморського флоту навіпл, після чого Росія мала викупити частку України.

14 червня 1995

Збройний напад чеченських бойовиків на м. Будьонськ у Ставропольському краї. Протягом півтора року в Росії відбулося понад 10 терактів у Москві, Петербурзі та на Кавказі, у яких загинули десятки і постраждали сотні людей.

30 липня 1995 року

Представники Чечні та Росії підписали у Грозному мирну угоду.

19 листопада 1995 року

Колишній комуніст Олександр Квасневський виграв у Польщі вибори у президента Леха Валенси, набравши 51,7% голосів виборців (23 грудня Квасневський приніс присягу).

3 квітня 1996 року

Угода про створення Співдружності Росії та Білорусі.

30 серпня 1996 року

У Хасавюрті підписано з Чечнею мирні угоди, що передбачали повне виведення російських військ із Чечні, проведення демократичних виборів, рішення щодо статусу Чечні відкладалося на п'ять років.

стояли монопольний вплив на владу в регіоні), не залишали шансів тим, хто прагнув захистити свої підприємства.

КУЧМІЗМ І БОЛОТО

Події в політичному житті 1994–1998 років великою мірою є наслідком формування олігархічної системи. Найчастіше згадують про ухвалення Основного Закону і становлення кучмізму. Ці речі взаємопов'язані.

Найбільше зауважень до Конституції України в редакції 1996 року в експертному середовищі викликала «надмірна концентрація повноважень у руках президента». Він де-факто одноосібно призначав і звільняв не тільки прем'єра, а й міністрів, голів місцевих адміністрацій, підпорядкував собі силових міністрів. Щоправда, парламент мав дати згоду на призначення голови Кабміну і міг оголошувати уряду вотум недовіри. Однак парламенти, які обиралися до 2006 року в Україні, через політичну фрагментацію і поляризацію (зокрема, наближеність до різних олігархів) не могли повноцінно використовувати свої повноваження.

Роздрібненість парламентських фракцій породжує неопослідовність і нестабільність законодавства, притаманні українській політиці. Це створювало проблеми для законодавчого забезпечення необхідних реформ і було зручним аргумен-

З КОНСТРУКТИВНИМ ОПТИМІЗМОМ

В'ячеслав Чорновіл: «Ми не виграли, але і не програли»

ДВОЗНАЧНІ ОБЦЯНКИ

Віктор Пинзеник: «Ми знецінили ваші доларові заощадження»

РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ 1998 РОКУ

Загалом депутатів та відсоток голосів **121 (24,65%)**

Обрано в одномандатних округах **37**

Обрано на пропорційній основі **84**

ТАКОЖ ЗА МАЖОРИТАРНИМИ ОКРУГАМИ ПРОЙШЛИ ПРЕДСТАВНИКИ ТАКИХ ПАРТІЙ І БЛОКІВ:

ЛІВІ: Соціалістична партія України (1), Всеукраїнська партія трудящих (1);

ЦЕНТРИСТИ: Партія регіонального відродження України (1), «Блок демократичних партій НЕП» (1), Християнсько-демократична партія України (2), блок «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ» (2), Народна аграрна партія України (2), Демократична партія України (1);

ПРАВОЦЕНТРИСТИ: блок «Вперед, Україно!» (1), партія «Реформи і порядок» (3) проросійська партія «Союз» (1);

НАЦІОНАЛІСТИЧНІ: блок «Національний фронт» (6), блок «Менше слів» (1).

Обрано 117 позапартійних депутатів.

31 травня 1997 року
Підписання в Києві системних українсько-російських Договорів «Про дружбу, співробітництво і партнерство» й «Про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України».

Червень 1997 року
Ухвалення нового законодавства про податок на додану вартість та оподаткування прибутку підприємств. Сотні правок, що вносилися згодом до цих документів, надавали пільги підприємствам і галузям, які були спроможні їх пролобувати.

18 червня 1997 року
Павла Лазаренка звільнено з посади прем'єр-міністра. Готуючись до виборів 1998 року, він почав створення власної політичної сили – партії «Громада».

9 липня 1997 року
Підписання в Мадриді Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО). У разі загрози безпеці України вона може розпочати з НАТО «відповідні консультації».

10 жовтня 1997 року
Оголошення президентами Грузії, України, Азербайджану та Молдови під час саміту Ради Європи в Страсбурзі про створення Організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ («прагнути зробити більш ефективним розв'язання економічних проблем та забезпечити роботу європейсько-азійської транспортної комунікації»).

18 листопада 1996 року
Вибух будинку в м. Каспійську (Республіка Дагестан), у якому проживали сім її прикордонників. 67 людей загинули.

2 квітня 1997 року
Договір про Союз Росії та Білорусі.

12 травня 1997 року
Договір про мир і принципи взаємовідносин між РФ і Чеченською Республікою Ічкерія.

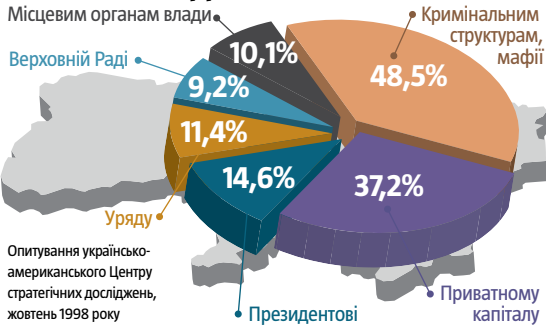
23 травня 1997 року
Підписання Статуту Союзу Білорусії та Росії.

АТРИБУТИ ЕПОХИ

РЕАЛЬНА ВЛАДА В КРАЇНІ НАЛЕЖИТЬ...

Опитування українсько-американського Центру стратегічних досліджень, жовтень 1998 року

том на користь подальшого посилення влади президента. Зокрема, видання Кучмою указів, що мали силу законів, які сприяли олігархізації або давали переваги окремих сильним світу цього.

Кучма використовував розбіжності між олігархами у грі «поділай і володарюй», за умовами якої учасники трималися достатньо близько від президента, аби не втратити інтересу до неї та її здобутків (і не задумуватися про можливість зміни правил, а то й арбітра), і водночас достатньо далеко, щоб не здобути очевидних переваг над конкурентами (аби не виникало бажання самому стати арбітром).

Така система дістала в журналістів назву «кучмізм», яка прижилася, характеризуючи «поміркований» авторитаризм в Україні кінця 1990-х – початку 2000-х років. Життєздатність кучмізму зберігалася не

лише завдяки державному примусу й підпорядкуванню президентіві силових та правоохоронних структур. Практично всі олігархи та інші основні політичні гравці були – вільними чи невільними – співавторами режиму.

У свою чергу, з антикомуністичного і національного руху не постала контреліта. Деякі його представники пішли обслуговувати владу, дехто намагався бути конструктивною опозицією, сподіваючись на свій шматок пирога, і ніхто не запропонував суспільству реалістичної альтернативи.

Надії на таку альтернативу з'явилися вже значно пізніше, але їм так і не судилося справдитися. ■

24 вересня 1997 року
Ухвалення нового закону про вибори до ВР. 50% депутатів обираються за партійними списками (встановлено 4% бар'єр), 50% – у мажоритарних округах.

29 березня 1998 року
Вибори до Верховної Ради України. Взяли участь 30 політичних партій і блоків, з яких пройшли 8.

7 липня 1998 року
Обрання після тривалої «спікеріади» головою ВР Олександра Ткаченка із Селянської партії України. Згідно з популярною версією, за цим стояв радник Кучми Олександр Волков, який впливав на процеси в парламенті. Призначення спікером одіозної фігури давало змогу виконавчій владі пояснювати неефективність політики «неконструктивністю» парламенту.

14 вересня 1998 року
Порушення Генеральною прокуратурою України кримінальної справи проти Павла Лазаренка за розкрадання державного майна в особливо великих розмірах.

17 лютого 1999 року
Верховна Рада зняла депутатську недоторканність із Лазаренка. За тиждень перед цим він виїхав з України, був затриманий у Швейцарії і виданий США.

23 березня 1998 року
Відставка Віктора Черномірдіна з посади голови уряду РФ. На його місце 24 квітня буде призначено Сергія Кірієнко, якого через молодість прозвали «Кіндер-сюрпризом».

17 серпня 1998 року
«Чорний понеділок». Різно загострилася економічна криза в Росії. Уряд заявив про дефолт за внутрішнім боргом. Обвальне знецінення рубля. Економіка України потерпає насамперед через інтегрованість із російською і залежність від замовлень тамтешніх контрагентів.

23 серпня 1998 року
Відставка уряду Кірієнко. 11 вересня 1998 року з третьої спроби Державна дума призначить головою уряду РФ Євгенія Прімакова.

Торжество руйни

Вбивство Вадима Гетьмана зняло перепони до безсистемного дерибану банківсько-фінансового сектору й відкрило шлях до утвердження олігархічної моделі економіки

22 квітня 1998 року Україну приголомшила новина про зухвале замовне вбивство. У під'їзді власного будинку застрелили Вадима Гетьмана. Підозрюваного у скоєнні злочину Сергія Кульова – члена так званої банди Кушніра – було затримано лише в 2002-му. Утім, попри те що через рік Луганський апеляційний суд засудив його до довічного ув'язнення, говорити про те, що злочин розкрито, немає підстав. Замовники цього вбивства так і не постали перед суддями.

ДЕРЖАВНИК

Знаково, що ані вороги, ані недоброзичливіці Гетьмана не ставлять під сумнів його заслуги перед Україною. Після приходу Вадима Петровича в НБУ у березні 1992 року було сформовано нову організаційну структуру регулятора, комп'ютеризовано банківський процес (міжбанківську базу даних досі вважають однією з найкращих у Східній Європі), ініційовано дослідно-конструкторські роботи зі створення розрахункової палати, запущено складний механізм друку нової української валюти – гривні. «Гетьман завжди відрізнявся від інших новаторством у поглядах, – згадує Олег Рибачук, з 1992 по 1999 рік начальник відділу зовнішніх зв'язків, начальник управління міжнародних банківських зв'язків, директор Департаменту міжнародних зв'язків НБУ. – Він прийняв рішення про те, що Україні потрібно друкувати гривню, коли вона практично ще була частиною Радянського Союзу. Про її вихід із рубльової зони, коли інші політики боялися про це навіть говорити».

У 1993 році Вадим Петрович пішов із Нацбанку, зосередив-

ФОТО: УКРІНФОРИМ

шись на створенні Української міжбанківської валютної біржі (УМВБ) як публічної структури, контрольний пакет акцій якої було б неможливо зосередити в руках однієї компанії. І за його життя цього принципу дотримувалися.

«Гетьман був піонером багатьох напрямів, – каже Володимир Лановий, народний депутат II та V скликань, міністр економіки у 1992 році. – Започатковував нові ринкові інститути в Україні». Він першим висунув ідею щодо створення вторинного ринку цінних паперів, ф'ючерсного, валютного ринків, банківського ринку дорогоцінних металів. За його участю розроблялося все нове банківське законодавство, яке визначає організацію та функціонування вітчизняної банківської системи відповідно до норм ринкових відносин. Навіть якщо закони мали інше авторство, пропозиції та поправки Гетьмана виявлялися такими принциповими, що часто докорінно змінювали всю філософію законодавчого акта.

Вадим Гетьман був державником у прямому сенсі цього слова: у своїх діях, рішеннях, проектах законів керувався насамперед не власними, а державними інтересами. І саме з такою позицією він був незручним дуже багатьом у часи напівкримінального, непрозорого й своєкорисливого становлення української економічної та політичної «еліти».

ВЕРСІЇ ВБИВСТВА

Генеральна прокуратура України заявляє про причетність до злочину Павла Лазаренка. Але на экс-прем'єр-міністра навішали занадто багато, щоб беззастережно вірити цій версії. До того ж у 1998 році він уже був усунутий із посади керівника уряду й очолював лише фракцію «Громада» у Верховній Раді. Тоді точилася справжня війна проти бізнес-імперії колишнього прем'єра, і Гетьман йому жодним чином не заважав.

Не витримують критики й так звані політичні версії вбивства. Перша – боротьба за парламентське крісло. На виборах до ВР 1998 року за 189 виборчим округом (на Черкащині) Гетьман відстав від переможця,

БІОГРАФІЧНА НОТА

Вадим Гетьман народився 12 липня 1935 р. в селі Снігин Полтавської області УРСР.

1956 р. – закінчив Київський фінансово-економічний інститут, після чого працював у різних фінансових і планових органах Запорізької області.

1975 р. – перший заступник голови Державного комітету УРСР з цін.

1987 р. – голова правління Агропромислового банку УРСР (з 1990-го – банк «Україна»). На цій посаді перебував до березня 1992-го, коли був обраний головою правління Національного банку України.

1990 р. – став народним депутатом.

1994 р. – удруге обраний народним депутатом.

1997 р. – присудження премій «Парламентарій 1996 року», «Фінансист 1997 року».

22 квітня 1998 р. – вбитий у під'їзді власного будинку. 11 липня 2005-го Гетьманові посмертно присвоєно звання Героя України.

тодішнього першого заступника міністра інформації Михайла Онуфрійчука, на 3,87%. Результати він оскаржив: щодо нього застосували брудні політехнології, а опонент використав адмінресурс. Утім, виборювана посада була не варта такої реакції. Друга версія – залякування Ющенка, який вважав Вадима Петровича своїм учителем, що було своєрідним попередженням напередодні президентських перегонів 1999 року. Але, щоб відбити у Віктора Андрійовича бажання йти на вибори, не потрібно було вбивати Гетьмана. Ющенко доводилося ледь не силоміць штовхати у велику політику, тож можна було знайти некримінальний спосіб відвадити його від президентства. Та й якоюсь загрозою для оточення Леоніда Кучми він став лише після відставки з посади прем'єра.

Є версія, що Гетьмана прибрали, щоб розчистити дорогу до Української міжбанківської валютної біржі. Утім, зміна власників УМВБ була надто тривалою (затяглася на вісім років), щоб бути безпосередньо причиною вбивства.

Ще з античних часів радять шукати замовників злочину за формулою «кому вигідно». Жодна з популярних версій убивства цілком не дає відповіді на це запитання. Тож варто не розмінюватися на окремі деталі біографії чи аспекти діяльності Гетьмана, а поглянути на його роль у тогочасній українській політиці.

Усі, хто знав цю людину, відзначають дві фундаментальні речі. По-перше, принциповість, небажання йти на сумнівні оборудки чи створювати дірки для збагачення в законодавстві. Один із численних прикладів – Гетьман виступив категорично проти рішення Кабінету Міністрів про запровадження так званого фіксованого курсу гривні, який спровокував масовий відплив валюти за кордон, зростання тіньової економіки і підризу позицій українського експорту на світовому ринку. Понад те, маючи зв'язки у коридорах влади і практично всіх політичних таборів, спираючись на величезний особистий та професійний авторитет, він майже за-

жди домагався, щоби його думку враховували. Отже, Гетьман був здатний запобігти дербану, принаймні в банківсько-фінансовій системі, й поламати чимало схем, якщо вони шкодили вітчизняній економіці.

По-друге, ті, хто з ним працював, згадують про його вміння організовувати і ресурси, і людей. Він став центром тяжіння для цілої низки суперечливих, але непересічних особистостей, серед яких Віктор Ющенко, Олег Андронов, Олександр Кіреєв, Юрій Лях, Олександр Веселовський, Ігор Мітюков. Їхня взаємодія могла би компенсувати слабкі сторони кожного й допомогти реалізуватися сильним, якби її натхненником залишався Вадим Гетьман, стримуючи потяг учнів до безоглядного збагачення.

Гетьман був ключовою фігурою в протистоянні хаосу, який накопчувався на Україні. Наприкінці 1990-х, коли почали з'являтися ознаки одужання економіки (навіть незважаючи на російську кризу), було надзвичайно важливо, якою стане природа української фінансово-економічної політики. Чи це буде ретельно продумана державна стратегія, що реалізується через вивірені кроки, чи мішанина рішень, кон'юнктурно ухвалених під тиском лобістів, які працювали лише на власну кишеню.

Перший шлях давав Україні шанс подолати вічне відставання і використати свої ресурси для того, щоби слідом за державами Центральної Європи наблизитися до стандартів ЄС. Принаймні якби ми пішли цим шляхом, то нині були б значно ближчими до Євросоюзу. Натомість другий шлях зберігав для купки людей можливість подальшого швидкого і безоглядного збагачення, проте робив слабшою країну. Адже в хаосі кон'юнктурних рішень, нехтування стратегічними інтересами і продажності посадовців Україна стає набагато вразливішою як до визискування її ресурсів зсередини, так і до недружніх впливів ззовні. Після загибелі Вадима Гетьмана в нашій державі було реалізовано ледь не найгірший варіант олігархічної моделі. ■

Олігархономіка

Олігархічна система гальмує розвиток країни

Слово «олігархи» стало лайливим, відколи журналісти запозичили його в російських колег для позначення переможців у викривлених змаганнях, згаданих вище. Однак самі герої цих історій воліють називати себе великим національним бізнесом, підтримують благодійницькі й меценатські проекти, виплачують непогані зарплати (принаймні для топ-менеджменту, часто найнятого з-за кордону; прості робітники зазвичай не рахуються). Зрештою, здобуття контролю над підприємствами на межі (чи за межею) фолу й зятягування їх до своїх імперій – це не український винахід.

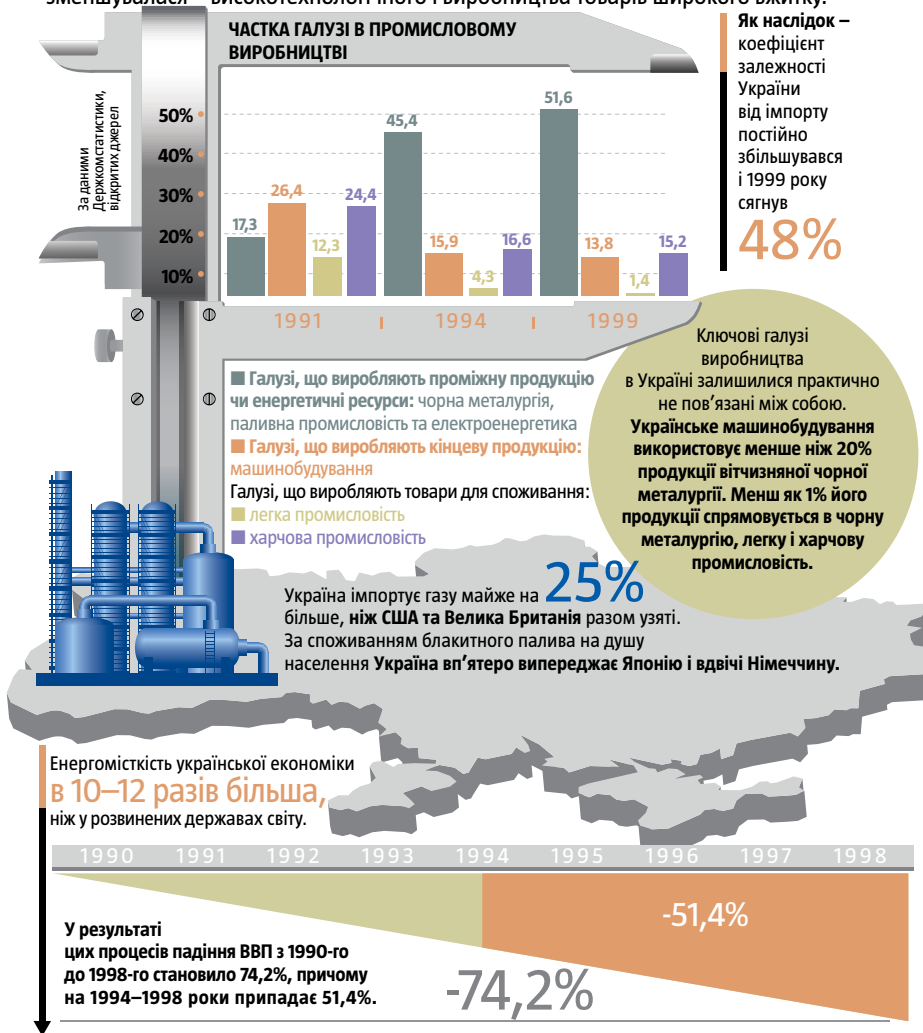
Нечесність приватизаційних конкурсів, використання юридичних махінацій чи зв'язків у владі для встановлення контролю над високорентабельними виробництвами породжують у власників піратське ставлення до призу, який їм дістається. Замість того щоб вкладати у розвиток, удосконалення, ефективність підприємств, їх здебільшого визискують. Цьому сприяє також розуміння, що незаконність набуття власності рано чи пізно може бути використана як привід її відібрати. Тому олігархи воліють не чекати віддачі від інвестицій у модернізацію, а отримати все, що можна, тут і тепер.

Економіка реагує відповідно. На початку незалежності Україна за багатьма показниками випереджала низку колишніх соціалістичних республік, однак за два десятиліття вітчизняний ВВП підвищився (на душу населення) лише на 20%, тоді як польський, наприклад, зріс у 4,5 раза.

Така логіка породжує мотиви «егоїстичного» тиску на владу. Наприклад, підвищення цін на енергоносії підштовхує власників виробництв не до інвестицій в енергозаощадження, а до вимог будь-що знизити тарифи. Влада, залежна від олігархів, не може протистояти досить наполегливому тиску. Звідси й коріння Харківських угод.

У 1994-1998 РОКАХ ПОСИЛЮВАЛАСЯ НЕЕФЕКТИВНІСТЬ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ :

зростала питома вага технологічно відсталих, «брудних» виробництв та енергетики, зменшувалася – високотехнологічного і виробництва товарів широкого вжитку.

Металургія, машинобудування, хімічна промисловість, які контролюють українські олігархи, мали б бути локомотивами розвитку економіки та основними наповнювачами бюджету, натомість вони працюють на морально та фізично застарілому обладнанні, не встигають за темпами модернізації в інших країнах і найбільш чутливі до негараздів як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Експортноорієнтованість металургії та хімічних підприємств часто

слугувала каталізатором обвалу гривні: несприятлива зовнішня кон'юнктура часто призводила до різкого падіння поставок продукції за кордон, а відтак і валютної виручки. При цьому нерозвинений внутрішній ринок априорі не міг спожити ті обсяги, які в таких випадках можна було б на нього переспрямувати.

Порівняно з іншими бюджетоутворювальними галузями царини, які контролюють олігархи, дають у держскарбницю найменше податків (див. «По-

дачки олігархії»). А нових, насамперед високотехнологічних, не створювалось, як і умов для їх виникнення. Системна модернізація наявних також не проводилась. І все тому, що стратегія чи не всіх представників великого бізнесу передбачає миттєвий прибуток та високу рентабельність.

Основні ресурси (і власні, і бюджетні, до яких отримують доступ) вони спрямовують на заволодіння підприємствами, що швидко забезпечують прибуток (передусім металургія, хімічна промисловість тощо), та їх обслуговування. Однак і наблизитися на чесних засадах до інших галузей не дають змоги. Впливаючи на умови приватизаційних конкурсів, на визначення правил гри в економіці загалом, роблять конкуренцію заздалегідь невідповідною. Приклад – «мала приватизація», яка проводилася 1995-го. За рік 90% малих і середніх підприємств змінили форму власності з державної чи комунальної на приватну, понад 3/4 з них збільшили обсяги реалізації, розширили коло клієнтів і створили нові робочі місця. Однак вони ж потрапили під прес податкової машини, що задумувалася як механізм латання, насамперед за рахунок середнього бізнесу, бюджетних дірок, які виникали внаслідок неефективного управління і неспроможності влади змусити всіх олігархів платити податки повною мірою.

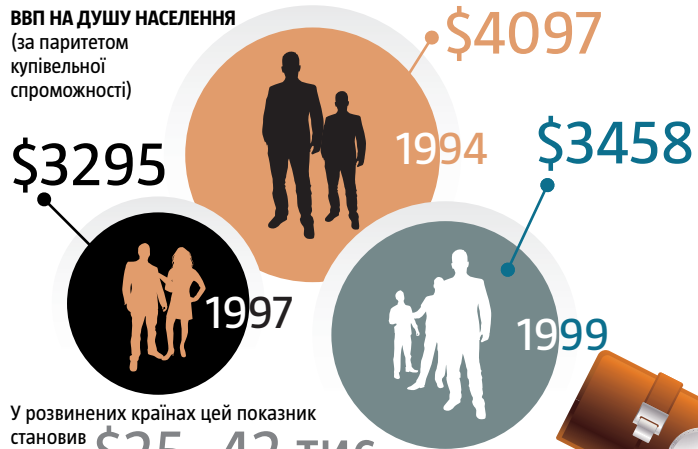
Аналізуючи законодавчі рішення та ініціативи останніх років, складається враження, що в Україні на догоду великому бізнесу свідомо гальмується розвиток малого та середнього підприємництва. Невеликі фірми, які закриваються, не витримавши «конкуренції» з великими, фактично «готують» дешеву робочу силу для імперій, власниками яких є олігархи: темпи зростання заробітної плати в Україні є найнижчими в Східній Європі. При цьому її частка в собівартості виробництва не перевищує 30%, хоча в розвинених державах цей показник становить приблизно 60%.

До сьогодні умови ведення бізнесу в Україні залишаються одними з найгірших у Європі (за визначенням багатьох міжнародних інституцій) із відповідними наслідками для створення робочих місць, розвитку економіки й добробуту людей. Кіль-

НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІКИ ПЕРЕДУСІМ ПОЗНАЧИЛАСЯ НА ФІНАНСОВОМУ СТАНІ НАСЕЛЕННЯ

ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ

(за паритетом купівельної спроможності)

За даними Держкомстатистики, НБУ

У розвинених країнах цей показник становив

\$25–42 тис.

РЕАКЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

У 1998 році: підтримка комуністичної ідеології набула свого максимального значення за весь період незалежності, збільшившись з 2,9% 1992-го до 21,9% 1998-го. 30,7% українців не бачили в державі політичних лідерів, здатних ефективно нею керувати. Лише 23,4% респондентів у 1998 році вважали, що в країні є політичні партії, яким можна довіряти. 78,9% опитаних зазначили, що влада не захищає інтересів народу. 58,5% вважали, що правосуддя в Україні несправедливе і не захищає прав та інтересів громадян.

СЕРЕДНЬОМІСЯЧНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА

1.427.708 (крб)

Мізерна зарплата виплачувалася вкрай нерегулярно, часто із затримками в кілька місяців.

143 (грн)

178 (грн)

ОФІЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ ВАЛЮТИ (ЗА \$100)

1994
3.170.000 (крб)

1997
186,17 (грн)

1999
413,04 (грн)

МІСЦЕ УКРАЇНИ У СВІТІ ЗА ІНДЕКСОМ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ООН

1997
91

1994
80

1999
74

Враховує стан здоров'я, рівень освіти та реальну купівельну спроможність населення.

КАТАСТРОФІЧНО ЗБІЛЬШУВАВСЯ ТІНЬОВИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ

ВИМІРИ «ТІНІ» (1998–1999)

кість платежів до бюджету найбільша у світі – 135 (183-тє місце зі 183 країн). Не врятувало навіть запровадження 1998 року спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Хоча вона значно поліпшила становище дрібних підприємців, уся економічна система (структура попиту, доступ до кредитів, поведінка контролюючих органів), уже спотворена впливом олігар-

хів, була не здатна використати потенціал та енергію вільного підприємництва.

Відтак олігархізація спотворює структуру економіки, пригнічує ініціативу і залишає лише невеликі гетто для розвитку середнього класу, насамперед малого і середнього бізнесу, який в інших країнах створює до 60% ВВП, а головне – забезпечує нові робочі місця та ідеї для економічного зростання. В

НАСЛІДКИ ОЛІГАРХІЧНО-ЛЮМПЕНСЬКОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

СЕРЕДНІЙ КЛАС ЗНИКАЄ.
Чимдалі менше людей зараховують себе до нього, більше – до бідних

*За показниками рівня доходів та освіти частка середнього класу не перевищує 10–12%. За даними опитування, проведеного Центром Разумкова у травні 2011 року

ЗАМОЖНІ – БАГАТШАЮТЬ, НУЖДЕННІ – БІДНІШАЮТЬ

Посилюється розшарування між купкою олігархів та більшістю громадян, які стають убогішими

■ 2010 року реальні доходи українців знизилися на 10%, а рівень бідності зріс на 0,4% – до 26,4% (12,5 млн осіб).

■ Доходи, нижчі за прожитковий мінімум (нині – 911 грн), отримують 23% міських і 38% сільських жителів в Україні.

■ Активи 100 найбагатших українців (насамперед, сировинних магнатів) 2011-го зросли порівняно з попереднім роком від \$66,5 млрд до \$83 млрд, тобто до 61% ВВП держави.

За даними ООН і відкритих джерел

Україні він не розвивається (див. «Середній клас зникає»). Зокрема, значна кількість спеціалістів у галузі охорони здоров'я та освіти в більшості країн є представниками середнього класу, маючи гідний рівень оплати праці. А в нас традиційно ці професії належать до низькооплачуваних, особливо в держсекторі. За середньої зарплати \$150–200 до середнього класу українських медиків та вчителів зарахувати складно.

У результаті якщо в сучасному західному суспільстві середній клас виконує функцію агента технологічного і соціально-економічного прогресу, то в Україні він занадто нечисленний, щоб мати такий вплив.

Його потужність – у можливості вкладати гроші в розвиток

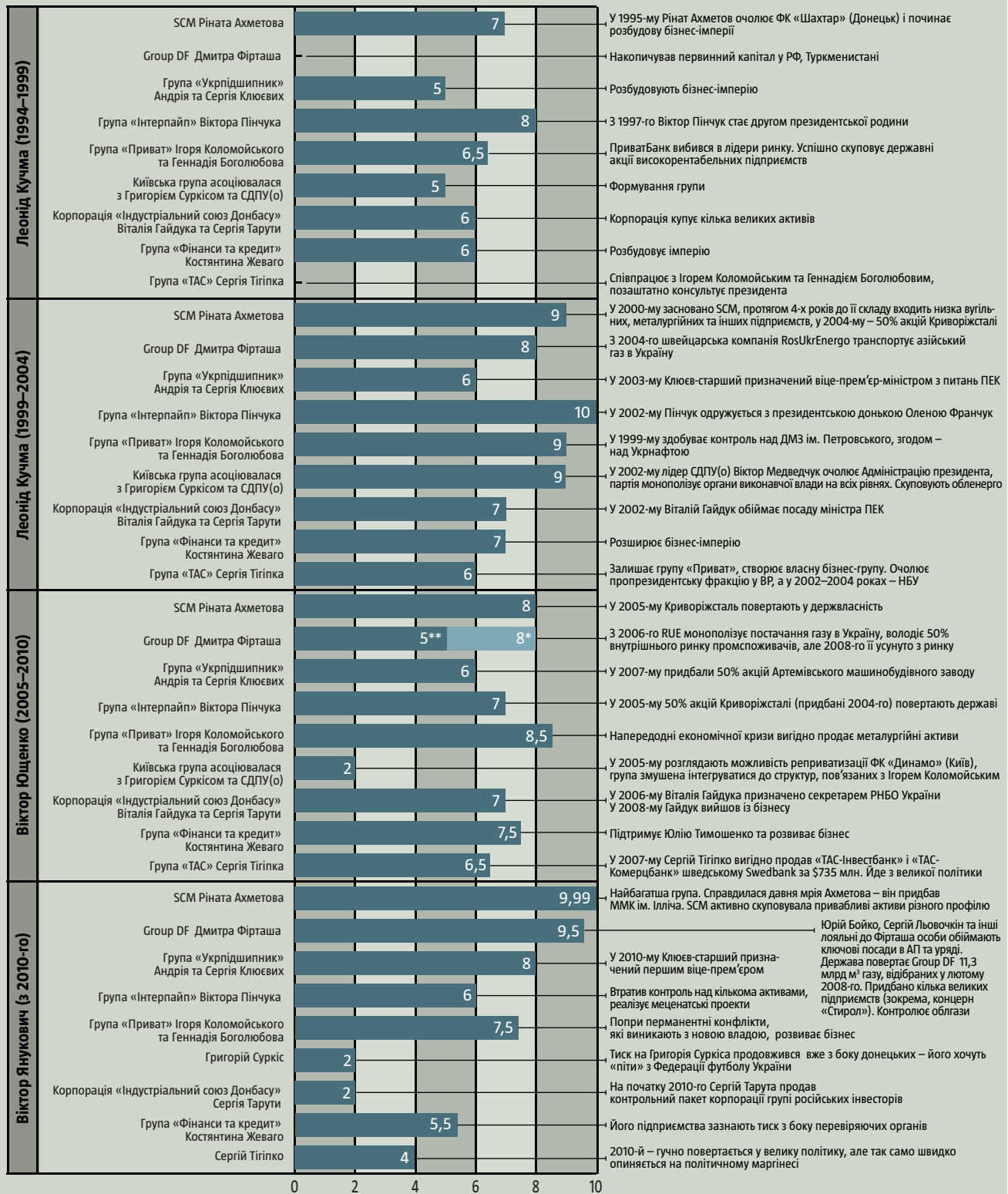
економіки, тоді як «люмпен» їй не має і не може нічого створювати. Водночас обмеженість ресурсів середнього класу сприяє тому, що кошти не спрямовуються в найперспективніші галузі.

Та, можливо, найочевидніше виявляється неефективність олігархічно-люмпенської моделі в соціальній політиці. Більшість громадян приречені в такій системі на бідність – Україна має один із найгірших у світі показників соціальної захищеності населення й посідає 100-те місце в цьому рейтингу з рівнем ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності \$6,6 тис. Але розподіляється цей загальний дохід украї нерівномірно. Якщо в європейських державах співвідношення доходів

найбідніших і найбагатших громадян становить 1:5,7, то в Україні, за даними ООН, – 1:30.

У нашій державі поширена бідність поміж працюючого населення. У 79% домогосподарств, що належать до бідних, є громадяни, які працюють. Тобто, на відміну від більшості інших країн, наявність роботи в Україні не є гарантією хоча б мінімального достатку. Водночас характерна надзвичайна концентрація ресурсів у дуже обмеженого кола сімей, доходи яких зростають набагато швидшими темпами, ніж розвивається економіка та підвищуються доходи переважної частини населення. Більше ніж половина активів «золотої сотні» – \$44,3 млрд – донині перебуває у власності чотирьох родин. ■

ХРОНІКИ ФПГ. Злети й падіння українських олігархів

Визначаючи рейтингові бали, **Тижень** керувався такими критеріями:

- ступінь участі ФПГ в приватизаційних процесах
- можливість зв'язуватися напряму з президентом
- наявність представників в органах влади

Бали

*До 2006 року
**Після рішень уряду Тимошенко

Український олігархат

Перші кроки

Рінат Ахметов

Нинішні статки оцінюють у \$20–25 млрд. Найбагатша людина України. Депутат Верховної Ради від Партії регіонів. Доходи отримує більш ніж від 90 підприємств, які прямо чи опосередковано контролює найбільша в країні компанія «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ). Чисельність співробітників підприємств, які обертаються на її орбіті, – понад 160 тис. осіб.

Народився 21 вересня 1966 року в Донецьку в сім'ї шахтаря.

Деякі джерела припускають, нібито за радянських часів був професійним кар'єрцем; у ЗМІ фігурують версії і про іншу нелегальну діяльність. Однак Ахметов, звернувшись до Лондонського суду, домігся визнання цих матеріалів «наклепом».

1995 року стояв біля початків «Донгорбанку», який об'єднав активи низки «молодих донецьких» (не пов'язаних із традиційною «елітою» тогочасного Донбасу – «червоними директорами»). Від 1996-го – президент футбольного клубу «Шахтар» (по смерті 15 жовтня 1995-го Ахатя Брагіна, якого вважали кримінальним авторитетом на прізвисько Алік Грек). За деякими даними, «успадкував» не тільки ФК, а й структури загиблого. Невдовзі пішов із життя Євген Щербань – ще одна вагома постать регіону. До кінця 1990-х Ахметов фактично став там найвпливовішою людиною, випереджаючи інші місцеві групи (Індустріальний союз Донбасу, концерн «Енерго» тощо). Він витіснив із краю структури, підпорядковані Павлові Лазаренку. На завершення було змінено владу в Донецькій області: 14 травня 1997 року ставленик Лазаренка,

голова тамтешньої ОДА Сергій Поляков, пішов у відставку. Його змінив Віктор Янукович, якого підтримував Ахметов. Найвідповідальніші посади в бізнесі останній довірив лише найближчим родичам: головою ревізійної комісії ЗАТ «СКМ» є дружина Лілія, наглядову раду ЗАТ «СКМ» очолює мати, Някія Насредінівна.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

У деяких публікаціях стверджували, що в 1990-х було практиковано методи «примусу до продажу бізнесу». Пізніше мало місце активне застосування «владного ресурсу» в лобюванні своїх інтересів: приватизація державних підприємств із використанням зв'язків у владі, отримання державних преференцій для власних компаній (особливо гірничо-збагачувальної галузі), одержання доступу до ресурсів, підконтрольних державі. На сьогодні позиціонується як підприємець, який хоче робити «чесний бізнес».

Ігор Коломойський і «Приват»

Статки оцінюють у \$4–6,5 млрд

Основні попутники: Геннадій Боголюбов, Олександр Дубілет

Слова «Коломойський» і «Приват» для багатьох – синоніми. Насправді групи з такою назвою формально не існує. Натомість є кількадесят різних напрямків бізнесу, які належать співвласникам ЗАТ КБ «ПриватБанк» (на сьогодні великими акціонерами залишилися тільки Коломойський і Боголюбов) та їхнім найбільшим партнерам. Кожен опікується окремою галуззю чи бізнес-напрямком.

Ігор Коломойський (народився 13 лютого 1964 року) відіграє провідну роль у пулі партнерів, виступаючи здебільшого в ролі «головного» з них. Завдяки цьому статусові, а також майже цілковитій неопублічності решти партнерів він бачиться єдиним упізнаваним представником «Приват»-конгломерату.

Ще від середини 1980-х Коломойський із друзями займався постачанням в Україну комп'ютерів. Разом із Геннадієм Боголюбовим заснував підприємство, що імпортувало оргтехніку з Південно-Східної Азії, і започаткував компанію під назвою «Сентоза». Розвиток «Привату» почався з нафтотрейдерства.

1992 року чотири компанії: ТОВ «Віст», ТОВ «Сентоза», ТОВ «Сом» і ЗАТ «Приват-інтертрейдинг» створили ЗАТ КБ «ПриватБанк». Ініціатором цього нібито був Сергій Тігіпка. Ставши першим керівником фінустанови, він пропрацював там до 1997 року, коли пішов до уряду на посаду віце-прем'єра. Продавши свою частку, акціонер забрав при цьому частину активів групи.

Щодо більшості проектів стратегія співвласників «ПриватБанку» полягала у здійсненні портфельних інвестицій та отриманні максимуму прибутку за найкоротший термін. Менеджмент і співробітники колишніх «приватівських» підприємств чорної металургії та гірничорудного сектору, проданих «Євразу», досі з жахом згадують колишніх власників, які повністю ігнорували екологічні та соціальні проблеми на виробництві. Лише банківський і харчовий напрямки бізнесу групи можуть похвалитися наявністю довгострокової стратегії розвитку. В ЗМІ «приватівців» часто звинувачували в рейдерстві – вони начебто підбирали високорентабельні підприємства, які було легко захопити юридично через недосконалу структуру власності.

Найгучнішими стали історії за участю «Приват-інтертрейдингу» та двох металургійних гігантів – Дніпровського МК імені Дзержинського (ДМКД) та Дніпровського МЗ імені Петровського (ДМЗП). Заводи потрапили під неформальний

вплив групи через кредиторську заборгованість перед нею. І, хоча приватизував їх ІСД, «Приват» невдовзі викупив ДМЗ імені Петровського через складну ситуацію з постачанням сировини та борги підприємства.

У середині 1990-х «Приват» почав освоювати феросплавний бізнес спільно з Костянтином Григоришиним: 1996 року вони здобули більш ніж половину акцій Орджонікідзевського й Марганецького ГЗК. А вже наприкінці 1990-х «Приват» отримав від Григоришина лише за \$30 млн його частку в коксохімічних підприємствах «Баглей-кокс» та «Дніпродзержинський КХЗ». За розповідями самого власника, в іншому випадку йому погрожували втручанням бандітів.

На етапі становлення «Приват» активно використовував політичний «дах» в особі голови Дніпропетровської ОДА Лазаренка та президента Кучми. Потім лобістом групи в урядах того ж таки Лазаренка,

Пустовойтенка і Юценка вважали Сергія Тігіпка.

На відміну від багатьох фінансово-промислових груп «Приват» не має власної політичної сили. Як і в бізнесі, він віддає перевагу ситуативним союзам, вважаючи це ефективнішим і дешевшим інструментом захисту своїх інтересів.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Активне використання судів і державного реєстратора у взятті під контроль високорентабельних підприємств, зокрема з недосконалою структурою власності; ведення юридичних воєн; установлення контролю над підприємствами через призначення «свого» менеджменту з одночасним блокуванням скликання зборів акціонерів; використання статусу «міноритарія» для примусу бізнес-партнерів до продажу своїх часток (судові позови, зривання зборів акціонерів тощо); розставляння своїх людей в органах влади для лобіювання власних бізнес-інтересів.

Віктор Пінчук

Статки оцінюють у \$3,3–6 млрд
Власник інвестиційно-консалтингової групи EastOne, яка супроводжує нові інвестиції та наявний портфель активів, що охоплює понад 20 бізнесів і широко-масштабних проектів, зокрема трубно-колісну компанію «Інтерпайп», медіа-ресурси (телеканали СТБ, «Новий», ICTV, М1, М2, газета «Факти и коментарии», видавництво «Економіка», яке випускає газету «Дело», журнал «Інвестгазета») та інші. До його бізнес-структури входять, приміром, Новомосковський трубний завод, Нікопольський завод безшовних труб, Нижньодніпровський трубо-прокатний завод, Нікопольський завод феросплавів, банк «Кредит Дніпро» (заснований 1993 року), Дніпросталь та інші підприємства.

Народився 14 грудня 1960 року в Києві. Від 1981-го до 1983 року працював на великих підприємствах Дніпропетровщини: від лаборанта в Дніпропетровському металургійному інституті, різальника холодних труб на Нижньодніпровському трубо-прокатному заводі до старшого наукового співробітника НДПІ трубної промисловості.

Бізнес Пінчука розпочався 1990-го в Дніпропетровську зі створення

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Використання фаворитизму, родинних зв'язків на найвищому державному рівні, владного ресурсу для приватизації за заниженою ціною високоліквідних підприємств, отримання державних преференцій під час реалізації бізнес-проектів.

інвестиційно-наукової групи «Інтерпайп» (спільно з першим тестем Володимиром Аршавою, товаришем Павла Лазаренка, власною матір'ю і дружиною). До того, як серйозно взятися до металотрейдерства, «Інтерпайп» був дилером газової компанії «Тера». Для цього була створена корпорація «Співдружність» (між «Інтерпайпом» та «КУБом» Юлії Тимошенко), яка займалася імпортом туркменського й російського газу. Після виходу 1995 року зі «Співдружності» його комерційних ланок Пінчук переключається на металургію (зокрема, виробництво і продаж труб), банки та ЗМІ. У політиці Пінчук спочатку приєднався до тодішньої «партії влади» НДП, згодом підтримав проект Трудової партії. Підтримка самостійних проектів – «Команди озимого покоління» (2002) і «Віче» (2006) з Хорошковським та Богословським на чолі не дала бажаних результатів: жоден із блоків не подолав бар'єра.

Павло Лазаренко

Нинішні статки – сума невідома
Вважають, що деякі активи Лазаренка досі контролюють близькі йому люди, пов'язані, зокрема, з ВАТ «Агрофірма імені Горького», ТОВ «УкрАнт Консалтинг Лтд», страховою компанією «Оранта-Дніпро», КБ «Земельний капітал», низкою ЗМІ.

Народився 23 січня 1953 року на Дніпропетровщині в сім'ї колгоспників.

У 1984–1992 роках – на партійній та керівній роботі, зокрема в аграрному секторі області; заступник голови облвиконкому. У 1992–1995-му – представник президента України в тій-таки територіально-адміністративній одиниці.

Від вересня 1995-го до травня 1996-го – перший віце-прем'єр.

Від травня 1996-го до липня 1997-го – прем'єр-міністр України.

Під час роботи на Дніпропетровщині про нього говорили як про господаря краю. А після недовгого перебування в кріслі очільника уряду – ще і як про одного з найбагатших та найвпливовіших політиків України, котрий «поклав око» на всю державу, і як про реального суперника президента Леоніда Кучми.

Основні доходи пов'язують із постачанням на вітчизняні підприємства російського газу через корпорацію «Єдині енергетичні системи» Юлії Тимошенко. Залучені кошти вкладав у придбання чи взяття під контроль підприємств та галузей як у Дніпропетровській області, так

і по Україні (зокрема, вів «бізнес-війну» з донецькими групами за контроль над підприємствами регіону). Сам говорить про те, що дав «путівку у великий бізнес» іншим дніпропетровцям: Вікторові Пінчуку, Сергієві Тігіпку, Ігореві Коломойському.

Після відставки з поста прем'єра Лазаренко став лідером парламентської фракції «Єдність». У вересні 1997 року очолив Всеукраїнське об'єднання «Громада» (створене 1994 року соратником Юлії Тимошенко Олександром Турчиновим; Тимошенко стає заступником Лазаренка в партії). У 1998–2002-му – народний депутат України III скликання. Лідер фракції «Громада» (партія на виборах зуміла подолати чотиривідсотковий «прохідний» бар'єр). У лютому 1999 року Верховна Рада позбавила Лазаренка депутатської недоторканості, дозволивши Генпрокуратурі притягнути його до кримінальної відповідальності. Того самого місяця колишнього главу українського Кабміну затримали в аеропорту Нью-Йорка з паспортом громадянина Панами на руках – за спробу незаконного в'їзду на територію США. Він попросив у американської влади політичного притулку. Однак замість привітного прийому від заокеанської сторони одержав цілий букет звинувачень. Ішлося про відмивання грошей на \$280 млн. За вироком американського суду (Сан-Франциско, Каліфорнія) визнаний винним у фінансових зловживаннях на суму близько \$5 млн. У серпні 2006 року засуджений до дев'яти років в'язниці й штрафу \$10 млн. Зараз доводить свою невинуватість.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Використання владного ресурсу заради отримання преференцій для підконтрольних підприємств.

«Київська сімка»

Нинішні статки – сума невідома

Попутники: Віктор Медведчук, Валентин Згурський, Григорій та Ігор Суркіси, Богдан Губський, Юрій Карпенко, Юрій Лях (загинув 2004-го)

Формування київської фінансово-промислової групи почалося ще за часів СРСР – 1989 року. І пов'язують його насамперед з ім'ям Валентина Згурського – велими впливового в радянській Україні функціонера, голови київського виконкому. Він і досі очолює наглядові ради ЗАТ «Футбольний клуб «Динамо», промислово-фінансового концерну «Славутич» і ЗАТ «Український кредитний банк». Бізнес-історія «київської групи» розпочалася зі створення 1992 року через офшорні фірми, зокрема «Берлі менеджмент» і «Ньюпорт менеджмент», багатопрофільного концерну АТ «Національний інвестиційний фонд «Омета XXI століття». Його структурними підрозділами стали «Омета-старст», «Омета-Інвест», «Омета-Інстер» і «Омета-прайвіт». У цих структурах задіяні інші партнери: Богдан Губський був заступником голови наглядової ради страхової компанії «Омета-Інстер», а очолював цю раду Григорій Суркіс.

До числа засновників «Омети» ввійшла міжнародна адвокатська компанія «Бі-ай-ем». Своєю чергою, в списку засновників «Бі-ай-ем» значилися розміщена в Хайфі (Ізраїль) адвокатська контора «Бен-Ісраель і К^о», а також Віктор Медведчук, Григорій Суркіс, Ігор Суркіс, Валентин Згурський, Юрій Карпенко, Богдан Губський та Юрій Лях – уся «сімка».

1992 року структури групи імпортували в Україну нафту для внутрішньої реалізації. На початку 1993-го «Омета XXI століття» випускає цінні папери на загальну суму 400 тис. крб. Дивіденди за цими паперами досягли 1000%. На середину 1990-х статки акціонерами «Омети» бажали близько 12 тис. осіб. Однак 1995-го концерн припинив виплату дивідендів.

1994-го комерційні структури «сімки» утворюють ЗАТ «Промислово-фінансовий концерн «Славутич». Багатопрофільне підприємство працює на ринках енергоносіїв, нафтопереробки, зерна, цукру, металу тощо. Губський стає в ньому головою ради директорів, Григорій Суркіс – президентом.

1998 року, за деякими даними, споживачами нафтопродуктів цієї бізнес-групи були понад 2 тис. великих клієнтів. Концернові, зокрема, надали право проводити розрахунки з Туркменістаном за отриманий газ. Бізнес «сімки» активно розвивався й розгалужувався. Окремі види прибуткової діяльності почали розробляти «Славутич-Нафта», «Славутич-Агро», ЗАТ «Український газовий комплекс». До неї приросло й ЗАТ ФК «Динамо» (Київ), яке очолює Суркіс-старший.

Крім того, в межах групи діяло українсько-американське СП «Динамо-Атлантик», де керував Суркіс-молодший, який «розрулював» операції з безмитного ввезення та реалізації на внутрішньому ринку величезних партій спиртного й тютюнових виробів. Хоча після виборів 1994 року новий президент Кучма відсунув групу від впливу на владу, вже 1996-го їй вдається знову наблизитися до керманців держави, зацікавивши своїми послугами вже нового гаранта. Від 1998 року «сімка» здобуває політичне прикриття – бере під контроль Соціал-демократичну партію України (об'єднану).

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Використання владного ресурсу (через близькість до нього) для приватизації за заниженою ціною високоліквідних державних підприємств, отримання в управління пакетів високорентабельних компаній (насамперед обленерго), набуття податкових пільг (у 1990-х за допомогою створення спільних підприємств), задіяння вексельних схем у розрахунках із державними підприємствами; опоненти й колишні бізнес-партнери заявляли в ЗМІ про відбирання їхнього бізнесу представниками «київської сімки».

За даними відкритих джерел

New
Non-
Fiction
Books
from
EU*

м. Київ
вул. Лисенка, 3
тел.: (044)235-88-54

www.book-ye.com.ua

* Нові нон-фікшн книжки з ЕС

ВЛІВО – ВПРАВО

Чому неокомуністи в країнах Центральної Європи не загальмували реформ

Востанні роки існування соцтабору популярність ідей демократизації та переходу до ринку поміж широким верств населення була зумовлена, зокрема, ідеалізацією західного, вищого стандарту життя. Не заглиблюючись у його природу, громадяни цих країн сприймали лише зовнішні ознаки і наївно вважали можливим швидке та механічне перенесення усього «приємного» на загальном комфортну для них соціалістичну основу з її відомим принципом «з усіх по можливості, усім за потребою». Тож коли цього, що й не дивно, не сталося, а нові суспільні відносини покликали до життя необхідність боротьби за виживання в жорстких конкурентних реаліях, яка зачепила кожного, значну частину суспільства охопила ностальгія, якою скористалися колишні комуністи. Спекулюючи на розчаруванні громадян відсутністю швидкого успіху на шляху змін, вони розраховували взяти реванш і підлаштувати процеси капіталізації та приватизації колись усуспільненого національного багатства під інтереси попередньої партійної, державної та господарської номенклатури.

Прагнучи зберегти контроль над своїми країнами в нових умовах, колишні «партократи» тяжіли до моделі постсоціалістичної олігархії. Адже для цієї системи так само як і за совка, формальні владні інституції та принципи поділу влади були лише декорацією. Однак, попри подібність природи «нових лівих» у Центральній Європі та правителів часів пострадянського олігархату, результати їхньої діяльності виявилися різними.

Зокрема, якісно відмінними були результати синхронного десятирічного правління в Укра-

їні та Польщі президентів Кучми і Квасневського.

Тимчасове, проте різке погіршення рівня життя поляків, як і в Україні, призвело до зростання популярності колишніх комуністів. Завершився цей процес після того, як у лютому 1995-го новим главою уряду став Юзеф Олекса (наприкінці року, коли було оприлюднено документи про його співпрацю з КДБ на початку 1980-х, був змушений піти у відставку), а на листопадових виборах президента переміг Александр Квасневський (з 1984-го по 1989-й очолював Міністерство у справах молоді та спорту комуні-

стичної Польщі). Останній, як і Кучма в Україні, декларував намір продовжувати демократичну трансформацію держави, але «з урахуванням соціальних реалій». Проте на відміну від України, де неокомуністичний реванш завершився типовим утвердженням олігархічної моделі управління колишньої партійно-господарської номенклатури, у Польщі після скандалу з Юзефом Олексою було проведено масштабну лustrацію, яка хоч і не усунула, однак обмежила можливості для розвитку ситуації за аналогічним сценарієм. У квітні 1997 року сейм ухвалив новий закон, за яким усі

претенденти на високі державні посади були зобов'язані повідомити про факти співпраці зі спецслужбами комуністичної доби. До речі, тільки після цього, майже на рік пізніше від України, було ухвалено Конституцію Польщі, за якою вона стала парламентсько-президентською республікою, що вже за півроку відіграло важливу роль у продовженні пригальмованих неокомуністами реформ.

Як і в Україні, неспроможність лівих вирішити соціально-економічні проблеми призвела у другій половині 1990-х до чергового зростання авторитету правоцентристських сил. Ті, своєю чергою, після двох нищівних поразок на виборах 1993 і 1995 років зуміли консолідуватися в потужний виборчий блок із 35 організацій «Акція виборча «Солідарність» і на парламентських перегонах у вересні 1997-го здобули найбільшу кількість голосів (34%), тоді як правляча соціал-демократія отримала трохи більше ніж 11%. Такого успіху досягли й наші правоцентристи на виборах 2002-го, і при-

РОЗУМІЮТЬСЯ З ПІВСЛОВА. Схожим за походженням представникам партгоспаکتиву випало, втім, керувати країнами, що пішли якісно різними шляхами

близно той самий результат був у провладної «За ЄДУ». Втім, наслідки виявилися зовсім іншими. В умовах парламентсько-президентської республіки у Польщі уряд формували переможці виборів. А в реаліях авторитарної президентської республіки в Україні, обтяжених великою кількістю «незалежних» депутатів-мажоритарників, які не мали жодної політичної відповідальності й успішно керувалися методом батога та пряника з Банкової, було створено слухняну адміністрацію Кучми більшість, а згодом – уряд на чолі з Януковичем.

Відтак якщо в Польщі новий правоцентристський уряд Ежи Бузека провів другу хвилю радикальних реформ, керував якими знову Лешек Бальцерович, то в нашій державі відбувся фальстарт правоцентристів в уряді Ющенка (1999–2001), який був обмежений у діях, оскільки не мав своєї більшості в парламенті, а потім був позбавлений крісла. Зростання загрози з боку правоцентристів після їхнього успіху на парламентських перегонах 2002 року лише поглибило реакційний за своєю суттю курс нового уряду та сформованої під нього адміністративними методами парламентської більшості на консервування пострадянської моделі, яка була вибудована в 1990-х.

Тим часом у Польщі Кабінет Бузека – Бальцеровича дав імпульс проведенню адміністративної, пенсійної, освітньої та медичної реформ, на які він знову ж таки мав аж чотири роки (вражаючи, як для новітньої історії України, цифра!). Було завершено процес інтеграції Польщі до НАТО (1999-й) та виведено країну на фінішну пряму щодо приєднання до ЄС (з 2004-го). При цьому правоцентристи себе знову фактично «спалили», адже реформи виявилися для значної частини суспільства болісними, відповідальність за що покладалася на уряд, а позитивні зрушення, зокрема й поступ у питанні вступу до ЄС, пов'язувалися з лівими, яких очолював президент Квасневський. Тож у вересні 2001 року на виборах до парламенту «Акція виборча «Солідарність» навіть не змогла подолати прохідний бар'єр, а неокомуністи отримали аж 41% голосів.

Схоже розвивалася ситуація в Угорщині та Чехії, де неокомуністи не мали ані можливості (що найважливіше), ані бажання змінювати напрямку руху. Наприклад, набравши на перегонах 1994 року в Угорщині 54% голосів, місцеві соціалісти, які обіцяли під час виборчої кампанії гальмування реформ та посилення соціального захисту, без потреби створили коаліційний уряд із ліберальною Спілкою вільних демократів (отримала 18%), який з 1995-го почав скасовувати в країні усі соціальні пільги і дотації. Деякі оглядачі навіть пов'язують проведення найбільш радикальних реформ саме з діяльністю цього уряду.

Аналогічною була ситуація і в Чехії, де за підсумками дострокових парламентських виборів у червні 1998 року до влади також прийшли колишні комуністи. Щоправда, тут СДПЧ здобула лише 32,3% голосів і сформувала уряд меншості, а відтак була змушена рахуватися з правоцентристами в парламенті.

Відсутність в центральнореспубліканських державах гальмівних наслідків неокомуністичного рвану, які мали місце в Україні часів Кучми, можна пояснити двома факторами. По-перше, завдяки глибоким перетворенням 1990–1993 років було пройдено певну точку неповернення й сформовано соціальну (малий бізнес і середній клас загалом) та економічну (відновлення економічного зростання на якісно новій основі, «імпорт» європейської культури ведення бізнесу через широке залучення іноземних інвесторів до процесу приватизації) основу. По-друге, у згаданих країнах завдяки дії налагоджених демократичних механізмів будь-який «рванш» не міг бути ані абсолютним, ані довготривалим. Яскравими прикладами цього стали «розрубана» чотирирічним періодом реформаторської діяльності правоцентристського уряду Бузека – Бальцеровича доба Квасневського, «співправління» чеських соціал-демократів із партією ідеолога тамтешніх реформ Вацлава Клауса та коаліційний уряд угорських соціалістів із місцевими лібералами. Усі ці чинники змушували й самих лівих еволюціонувати в напрямку європейського лівоцентризму. ■

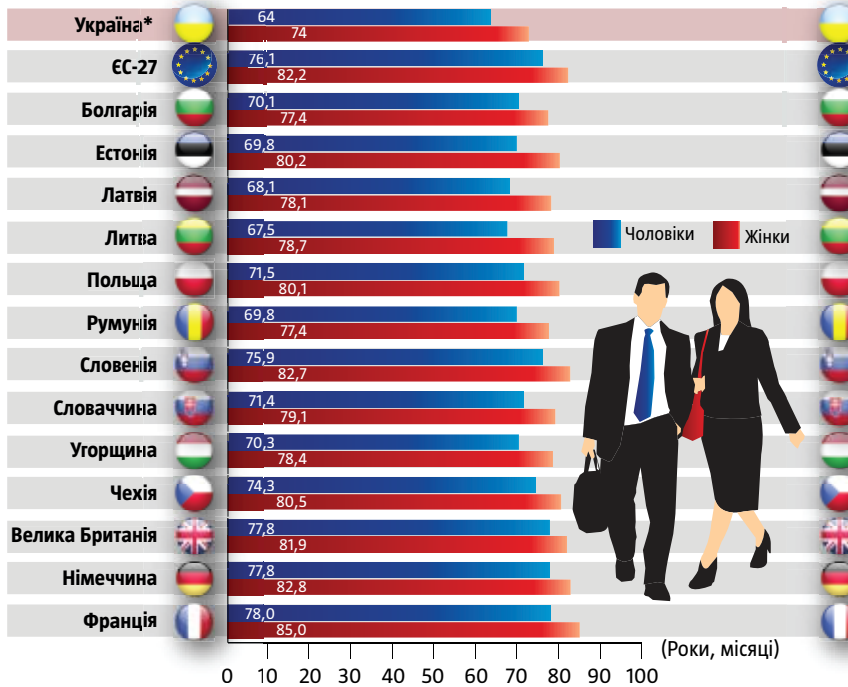
ФОТО: УНАП

ЄВРОСТАНДАРТИ

За даними Євростату

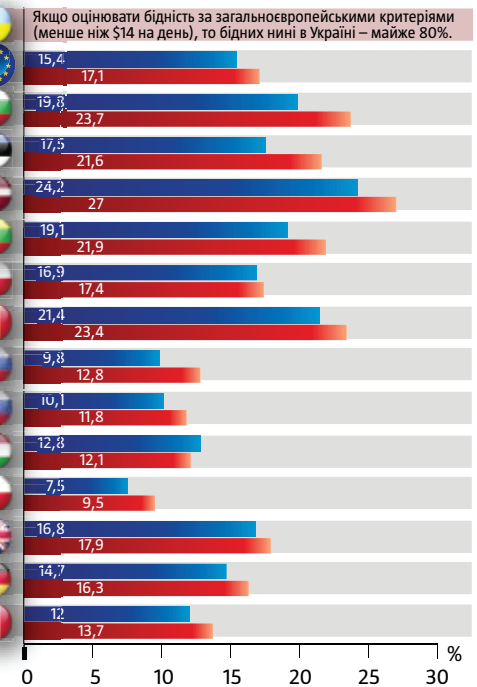
ВИСОКА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ

Очікувана тривалість життя громадян нових країн ЄС наближається до рівня «старих» членів Євросоюзу (2009)

НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ БІДНОСТІ

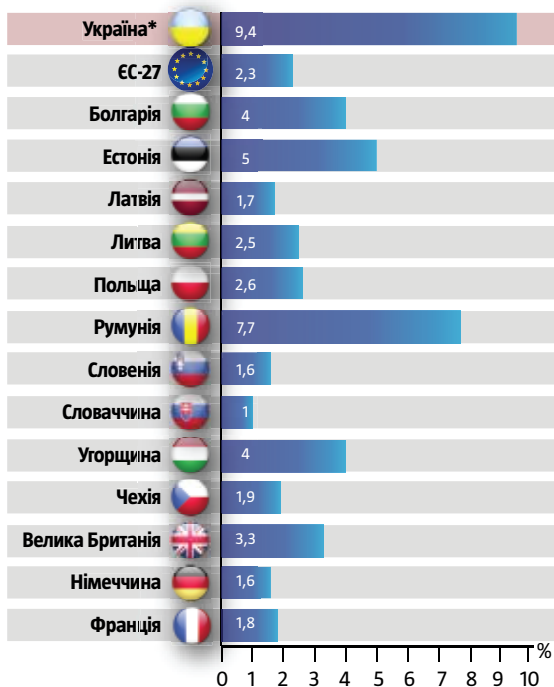
На межі малозабезпеченості перебуває в середньому до 1/5 населення ЄС (2009, % населення)

НЕМАЄ СТІМКОВОГО ЗРОСТАННЯ ЦІН

Помірна інфляція (листопад 2010)

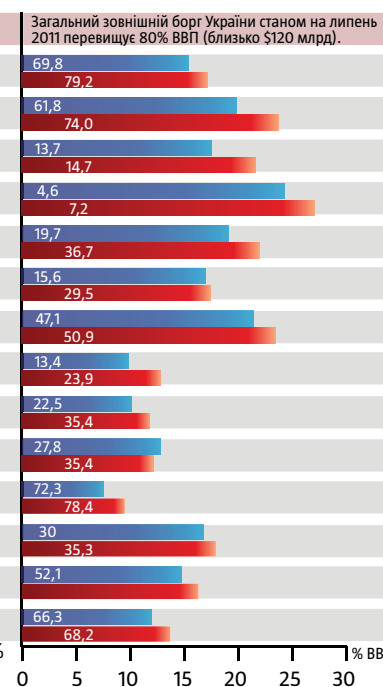
Зміна індексу споживчих цін порівняно з минулим роком, (%)
*Для порівняння

БОРГ ПІД КОНТРОЛЕМ

Обсяг боргових зобов'язань у нових членів ЄС зазвичай нижчий, ніж у старих

2008
2009

УКРАЇНА В АУТСАЙДЕРАХ

Україна відстає не тільки від нових членів ЄС, а й від балканських країн

Місце у світі за індексом розвитку людського потенціалу ООН (2010 рік)
Валовий внутрішній продукт на душу населення за паритетом купівельної спроможності (2010 рік, \$)

Програма академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні

Програма імені Фулбрайта посідає чільне місце у системі міжнародної освіти. Узаasadнена ідеєю взаємодії та взаєморозуміння й уґрунтована на пізнанні та повазі до розмаїтого світу, вона успішно діє з 1946, нині - у 155 країнах світу. За час існування Програми в Україні з 1992 року понад 700 українців навчались, стажувались, проводили дослідження в США; у свою чергу, більше 400 американців викладали в українських вишах й займались науковою працею.

ЩОРІЧНІ КОНКУРСИ

ДЛЯ НАУКОВЦІВ, ВИКЛАДАЧІВ, ВИПУСКНИКІВ ВНЗ ТА СТУДЕНТІВ СТАРШИХ КУРСІВ:

Fulbright Scholar Program: Проведення досліджень в університетах США на період від чотирьох до дев'яти місяців. У конкурсі можуть брати участь кандидати та доктори наук; дослідники без наукового ступеня, журналісти, діячі культури з досвідом роботи не менше 5 років.

до 15 жовтня

scholar@fulbright.com.ua

Fulbright Faculty Development Program: Проведення дослідження в університетах США впродовж одного академічного року. У конкурсі можуть брати участь викладачі та дослідники віком до 40 років, з дворічним професійним досвідом, які ще не мають наукового ступеня, та молоді кандидати наук (не пізніше 5-ти років після захисту).

до 31 березня

ibarysh@fulbright.com.ua

Fulbright Graduate Student Program: Навчання в американських університетах від одного до двох років на здобуття ступеня магістра. У конкурсі можуть брати участь студенти старших курсів, випускники ВНЗ та аспіранти. Кандидати повинні мати щонайменше диплом бакалавра на час призначення стипендії.

до 16 травня

student@fulbright.com.ua

International Fulbright Science and Technology Ph.D. Program: Навчання у провідних американських університетах на рівні аспірантури протягом трьох років з правом захисту наукового ступеня Ph.D. Кандидати повинні мати щонайменше диплом бакалавра на час призначення стипендії.

до 16 травня

student@fulbright.com.ua

Українські вищі навчальні заклади можуть запросити американських науковців на термін від двох до шести тижнів або від одного семестру до двох.

scholar@fulbright.com.ua

1998-2004

Провалене зовнішнє тестування

Попри консолідацію влади й контроль над ресурсами, олігархічний режим в Україні зазнав системного зовнішнього тиску. Вітчизняна влада лише реагувала на виклики ззовні. І якби не Помаранчева революція – громадянські протести наприкінці 2004 року, Україна могла потрапити під цілковите зовнішнє управління з боку Російської Федерації.

- У 1998–2004 роках влада видається, за словами одного з головних «антигероїв» того періоду Віктора Медведчука, «сильною як ніколи». Контрольована парламентська більшість, опозиція хоч і численна, але малодієва, в основних ЗМІ домінують погляди Банкової. Однак використати цей ресурс ані для розвитку країни, ані бодай для адекватного захисту її інтересів та суверенітету олігархічна система не спроможна.
- Першим уразливим місцем системи є корупційність схем постачання ресурсів, проведення приватизаційних конкурсів або визначення контролю над провідними об'єктами промисловості. За цих умов особи, які діяли на догоду Російської Федерації, діставали доступ до стратегічних підприємств і галузей України. Наступ росіян не зустрічав адекватної протидії з боку західного бізнесу, що не квапився інвестувати в непередбачувану й корумповану країну.
- Другим уразливим місцем є кадрова політика на засадах фаворитизму й вузькокорпоративних інтересів. На ключових посадах у державі опинялися люди, які не просто працювали на втягування України в російську орбіту, а навіть публічно хизувалися цим.
- Третє: верхівка олігархічної системи губить контакт із суспільством власної країни й не бачить необхідності в ньому. Навіть розуміючи справжні корені касетного скандалу (Леонід Кучма від самого початку говорив про слід спецслужб, а згодом назвав і їхнє походження – російські), керівництво України так і не зважилося на чесний діалог із суспільством, натомість стало на шлях виконання кремлівських забаганок, у кращому разі намагаючись спустити їх на гальмах.
- Зрештою, зазначені «особливості» олігархічного режиму призводять до негативної репутації держави у світі, що звужує її маневр у протидії зовнішнім загрозам та в реалізації власних інтересів.

Під вітром зі Сходу

Неспроможність олігархічного режиму протистояти системному тиску ззовні майже призвела до втрати суверенітету. Врятувала країну лише реакція суспільства

Констатуючи формування наприкінці 1990-х кучмізму як форми «м'якого авторитаризму», чимало оглядачів зазначали, що для руйнування такої системи знадобиться потужний зовнішній поштовх. На початку XXI століття такий поштовх був, але не із Заходу задля наближення до стандартів ЄС, на що дехто сподівався, а зі Сходу для втягнення України у сферу впливу Росії і переведення її на зовнішнє управління. Геополітичний клімат навколо нашої держави різко погіршився, і вона зазнала несподіваного для істеблішменту системного тиску з боку Кремля. У цих умовах олігархічна система виявилася неспроможною захистити національні інтереси.

СВІТ НОВОЇ REALPOLITIK

Вже саме сходження до влади Владіміра Путіна й об'єднання представників спецслужб і «но-

вого бізнесу», яке він уособлював, засвідчували готовність іти до мети, не добираючи засобів. Історики майбутнього, вочевидь, отримують пояснення того, що відбувалося в Росії починаючи з серпня 1999-го: як за кілька місяців нікому тоді не ві-

домий Путін став правонаступником Бориса Єльцина (див. «Новий, небезпечніший світ»). Новий російський лідер назвав розпад СРСР найбільшою геополітичною трагедією XX століття і, за численними свідченнями, ставить за мету

Новий, небезпечніший світ

11 червня 1998

Президент Леонід Кучма затвердив Стратегію інтеграції України до ЄС, у якій набув статусу асоційованого члена в Європейському Союзі визначалося головним зовнішньополітичним пріоритетом, а набуття повноправного членства в ньому проголошено стратегічною метою.

23 грудня 1998

Верховна Рада України затвердила Конституцію Автономної Республіки Крим, закріпивши досить жорсткий режим підконтрольності АРК державній владі.

25 березня 1999

В автокатастрофі за досі нез'ясованих обставин загинув В'ячеслав Чорновіл.

30 травня 1999

Вибори київського міського голови. У першому турі з перевагою 76% проти 16% Олександр Омельченко переміг Григорія Суркіса.

24 серпня 1999

Формування «Канівської четвірки». Євген Марчук, Олександр Мороз, Олександр Ткаченко і Володимир Олійник домовилися про висунування єдиного кандидата на посаду президента України, яким було визначено Марчука, однак Мороз «на вимогу своєї партії» продовжив кампанію.

Осінь 1999

Президентська виборча кампанія. Запам'яталася «знахідками» на шхтал концентрації економічного й адміністративного ресурсу (Фонд «Соціальний захист»), силової провокації (замах на Наталію Вітренко), залучення російських політехнологів. У результаті в другий тур вийшли Леонід Кучма і комуніст Петро Симоненко. 14 листопада 1999 року Кучма вдруге обирається президентом.

1 січня 1999

Більшість країн Європейського Союзу перейшли на безготівкові розрахунки новою загальноєвропейською валютою – євро (початок готівкового обігу євро запланували на 1 січня 2002 року).

12 березня 1999

Угорщина, Польща і Чехія офіційно стали членами НАТО.

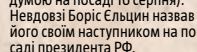
24 березня 1999

Авіація НАТО здійснила перший наліт на Югославію. Бомбардування тривали до 10 червня.

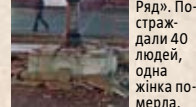
9 серпня 1999

Повідомлення про раптовий напад чеченських бойовиків на Дагестан. Уряд РФ пішов у відставку. В. о. глави уряду призначено майже нікому тоді не відомого Владіміра Путіна (затверджений Державною думою на посаді 16 серпня). Невдовзі Борис Єльцин назвав його своїм наступником на посаді президента РФ.

31 серпня 1999

Вибух на Манежній площі в підземному торговельному комплексі «Охотний Ряд». Постраждали 40 людей, одна жінка померла.

4 вересня 1999

Початок вибухів будинків у Москві та інших містах Росії. 4–16 вересня загинуло близько 300 людей, сотні постраждали. 22 вересня правоохоронці в Рязані знайшли в одному з будинків вибухівку. ФСБ стверджувала, що це була «кривовина для навічання». Однак після того інциденти припинилися.

ФОТО: ОЛЕКСАНДР ЧЕКМЕНЬОВ, УНІАН, РНЛ, УКРІНФОРМ

виправлення цієї «помилки». У стратегічних документах Російської Федерації відверто проголошується мета відновлення статусу лідера в регіоні й визначаються доволі жорсткі методи – від контролю над транзитом і розподілом енергоносіїв до наступальної гуманітарної та інформаційної політики. Україна з її ресурсами та історико-психологічним значенням передбачувано посіла в цих планах чільне місце. Тим більше що після терактів 11 вересня 2001 року в США Росія знайшла із західними країнами спільний ґрунт: «боротьбу з тероризмом», на якому побудоване переконання багатьох західних політиків у тому, що цінність РФ як союзника дає підстави запліщити очі на її проблеми з дотриманням прав людини вдома і агресивне поводження із сусідами. А надто якщо сусіди (і насамперед Україна) робили немало для утвердження негативних стереотипів щодо себе.

КУЧМА-2

В Україні на кінець 1990-х склалася олігархічно-люмпенська система у класичному вигляді. На середину 1999-го 46,9% громадян перебували за межею малозабезпеченості. На тлі фінансової кризи в Росії виникла загроза дефолту, причому не через абсолютну величину заборгованості, а внаслідок бездарної по-

літики запозичень: на 2000 рік збіглися виплати за боргами на суму, зрівнювану з дохідною частиною державного бюджету. Натомість логікою дій істеблішменту було створення можливостей для збагачення «своїх», уникнення ними відповідальності й загальне зменшення конкурентності як бізнесу, так і політики. Стратегічно це призводило до ослаблення держави перед зовнішнім впливом. Але наприкінці 1990-х владна верхівка переймалася не цим питанням, а проблемою перевиборів свого президента – Кучми. Його рейтинг на той час не перевищував 6%.

І водночас навколо президента Кучми об'єдналися олігархи, зацікавлені у збереженні статус-кво: наближення до влади конвертувалось у доступ до бюджетних ресурсів, контроль над прибутковими підприємствами з можливістю їх пільгової приватизації, гарантію безкарності. Після вигнання Павла Лазаренка жоден із них, схоже, не бажав ані кидати виклик персонально Кучмі, ані змінювати де-факто президентську систему. «Арбітраж» тодішнього глави держави, вочевидь, задовольняв їх і був значно простішим і менш ресурсозатратним методом захисту своїх інтересів, ніж, наприклад, посилення ролі парламенту й

НЕРІВНОПРАВНИЙ ДІАЛОГ. Після скатного скандалу практично на кожній зустрічі на найвищому рівні російська сторона висувала нові вимоги та ініціативи. Україна погоджувалася

«олігархічних» фракцій у ньому. Тіньове вирішення питань із Кучмою було ближче їм, аніж відкрите політичне змагання.

Підтримка населення забезпечувалася адміністративним тиском, примушуванням до «правильного» голосування працівників бюджетних установ, а також цільовими подачками, проведеними через спеціальний фонд «Соціальний захист» (за ним, як вважалося, стояли Олександр Волков і «бюрократична» частина оточення Кучми).

Режим подбав і про силовий захист: загальна кількість працівників Міністерства внутрішніх справ зросла на той час до

22 грудня 1999

Призначення Віктора Ющенка прем'єр-міністром України. Віце-прем'єром з питань паливно-енергетичного комплексу стала Юлія Тимошенко. Першочергове завдання нового уряду – реструктуризація зовнішніх боргів.

21 січня 2000

Формування «нелівої» більшості. В Українському домі депутати всіх фракцій, окрім лівих (загалом 255), проголосували за відставку голови ВР Олександра Ткаченка і призначення на цю посаду Івана Плюща. Віктор Медведчук став першим заступником голови ВР.

Березень 2000

Російсько-українські торговельні війни. За ініціативою російського Фонду глибокої промисловості почалося антидемпінгове розслідування щодо експорту в РФ українських труб.

16 квітня 2000

Організований владою референдум «за народною ініціативою». Керівництво держави заявило про участь 81,5% громадян, абсолютна більшість яких підтримала скорочення депутатського корпусу з 450 до 300 осіб, обмеження недоторканності народних обранців, запровадження другої палати парламенту та розширення переліку підстав розпуску ВР. Результати референдуму, однак, не були втілені (імплементовані) в українське законодавство.

22 червня 2000

Уряд представив законопроект «Про електроенергетику». Реформа енергогосподарства дала змогу подолати бартерні схеми й підняти рівень оплати з 20–50% до 90%. Також було скасовано понад 250 декретів, якими встановлювалися невідповідні пільги певним підприємствам і галузям. Бюджет отримав кошти для ліквідації заборгованостей із соціальних виплат.

16 вересня 2000

З'явилася інформація про зникнення Георгія Гонгадзе.

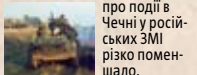
31 грудня 1999

Заява Бориса Єльцина про дострокову відставку з посади президента РФ. В. о. глави держави став прем'єр Путін.

29 лютого 2000

Командування федеральних сил у Чечні повідомило про взяття під контроль усієї території держави й «закінчення» фази антитерористичної операції. Інформація про події в Чечні у російських ЗМІ різко поменшала.

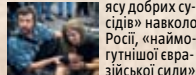
26 березня 2000

Вибори президента РФ, які завершилися обранням Володимира Путіна. Офіційно вступив на посаду 7 травня 2000 року. 17 травня главою уряду РФ став Михайло Касьянов, якого вважали близьким до олігарха Бориса Березовського.

30 липня 2000

У Концепції зовнішньої політики РФ, затвердженій указом президента, вперше міститься пряме згадування про необхідність домінування над своїми сусідами – створення «по-ясу добрих сусідів» навколо Росії, «наймогутнішої євразійської сили».

8 серпня 2000

Терористичний акт у Москві – вибух у підземному переході станції метро «Пушкінська». Загинуло 13 людей, 100 поранено. Загалом упродовж 2000–2001 років теракти (вибухи, захоплення заручників, викрадення літаків тощо) відбуваються ледь не щомісяця; загинули десятки, поранено сотні людей.

12 серпня 2000

Під час навчань затонув російський атомний підводний човен «Курск». Екіпаж загинув.

434 тис. осіб і перевищувала чисельність Збройних сил.

У 1998 році розпочався жорсткий пресинг на ЗМІ, передусім опозиційні. Для цього використовувалися як судові, так і силові методи – від багатомільйонних позовів до викрадення і вбивства журналістів.

Чи не першими закрили громадівські «Всеукраїнские ведомости», а також іншу лазаренківську газету «Правда Украины». Дніпропетровський «11 канал» перейшов у власність структур Віктора Пінчука. Кілька разів припиняли вихід «Киевские ведомости» у зв'язку з поданням проти них позовів на «відшкодування моральних

збитків» у мільйони гривень. Після зникнення журналіста Георгія Гонгадзе восени 2000 року в липні 2001-го було скоєно звіряче вбивство Ігоря Александра, директора телекомпанії «ТОР» у Слов'янську Донецької області.

У 2002-му з'явилися, а з 2003-го стали повсякденням «темники» – винахід росіян: «орієнтування» для ЗМІ, які теми і як висвітлювати. Власне, на виборах 1999 року (меншою мірою на парламентських 1998-го) в Україні почали працювати московські технологи, появу яких пов'язують, зокрема, з Віктором Пінчуком, Віктором Медведчуком і Валерієм Хорошківським. Дехто з цих технологів працює в нашій країні до сьогодні. Щоправда, їхній коефіцієнт корисної дії виявився невисоким. Утім, у перемозі Кучми більшу роль відіграла все ж неспроможність опонентів висунути йому реальну альтернативу, а відтак – успіх сценарію «Кучма проти комуніста».

Однак у триумфі було багато батьків. Працювало кілька паралельних штабів (пов'язаних із наближеними до Леоніда Даниловича олігархами), і кожен намагався присвоїти лаври собі. Вважається, що найбільше виграли від перемоги Кучми Віктор Пінчук і Віктор Медведчук

із Григорієм Суркісом (так звана група СДПУ(о)), які – кожен по своєму – змогли перекопати гаранту у своїй унікальній ролі в досягненні результату. І якщо Пінчук переважно заходився конвертувати вдячність президента у бізнес-здобутки, то група СДПУ(о) націлилася на більше.

«ПОБАЧИТЕ НОВОГО ПРЕЗИДЕНТА»

Ця фраза з інавгураційної промови Леоніда Кучми 1999 року мала ознаменувати його перехід до рішучих дій.

У грудні 1999-го гарант справді пішов на неочікуваний крок. Прем'єром став голова Нацбанку Віктор Ющенко, а віце-прем'єром з паливно-енергетичного комплексу – Юлія Тимошенко. Такі призначення були властиві системі стримування противага, яку Кучма застосовував для балансу сил в істеблішменті. Тільки-но посилювалась якась з олігархічних груп, надавалась підтримка їхнім конкурентам. Ющенко мав запобігти дефолту, домовившись про реструктуризацію боргів, бо йому довіряли на Заході, а Тимошенко, яка добре зналася на енергетиці, – навести лад у цій галузі, де рівень проплат залишався критично низьким, і, можливо, зупинити монополізацію сектору групою СДПУ(о). Уряд загалом впорався

28 листопада 2000

Олександр Мороз опублікував плівки Мельниченка, на яких, зокрема, йшлося про можливе «замовлення» журналіста.

14 грудня 2000

У Києві стартувала безстрокова громадянська акція «Україна без Кучми». 27 грудня під приводом реконструкції Майдану влада розігнала її. Протести тривали до 9 березня 2001 року – зіткнення демонстрантів із правоохоронцями біля Адміністрації президента.

15 грудня 2000

Остаточо зупинено Чорнобильську АЕС.

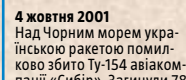

15 січня 2001

Юлії Тимошенко висунуто звинувачення за трьома статтями Кримінального кодексу України. 16 січня 2001 року вона була відправлена у відставку з посади віце-прем'єра, а 13 лютого її заарештували і помістили в Лук'янівський СІЗО.

26 квітня 2001

Уряд Ющенка відправлено у відставку в результаті винесення резолюції недовіри парламентом.

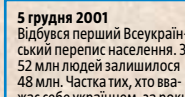
4 жовтня 2001

Над Чорним морем українською ракетою помилково збито Ту-154 авіакомпанії «Сибір». Загинули 78 людей.

25 жовтня 2001

Верховна Рада нарешті ухвалила новий Земельний кодекс.

5 грудня 2001

Відбувся перший Всеукраїнський перепис населення. 3 52 млн людей залишилися 48 млн. Частка тих, хто вважає себе українцем, за роки незалежності зросла на 5%.

31 березня 2002

Вибори до Верховної Ради за змішаною системою. Використання владою адміністративного ресурсу, маніпуляційних і «чорних» технологій поставлено на потік. Однак провалдні «За Єдину Україну» і СДПУ(о) набрали відповідно лише 11,77% і 6,27%. Найбільше голосів за списками (23,57%) отримала «Наша Україна». Утім, впливаючи на мажоритарників і скориставшись помилками «Нашої України», влада сформувала лояльну до себе більшість.

Жовтень – грудень 2000

«Будьдзерна» революція в Югославії (перша «кольорова» революція в регіоні). Після першого туру президентських виборів 24 вересня опозиція заявила, що її кандидат Воїслав Коштуница насправді набрав більше ніж 50% голосів, всупереч фальсифікації влади. 5 жовтня в Белграді почалися демонстрації, які зібрали сотні тисяч людей. 6 жовтня президент Мілошевич подав у відставку. На виборах у грудні перемогу здобула коаліція опозиційних сил. 1 квітня 2001 року Мілошевич був заарештований і виданий Гаазькому трибуналу.

7 листопада 2000

Президентські вибори в США. Переможцем став Джордж Буш-молодший.

11 вересня 2001

Терористичні акти в США. Терористи викрали чотири пасажирські літаки, один із яких спрямовано на будівлю Пентагону у Вашингтоні, а два – на будівлі Міжнародного торгового центру в Нью-Йорку; загинули майже 3 тис. людей. Президент Росії негайно висловив підтримку Вашингтону. 7 жовтня США і країни Антитерористичної коаліції почали війсьну операцію в Афганістані.

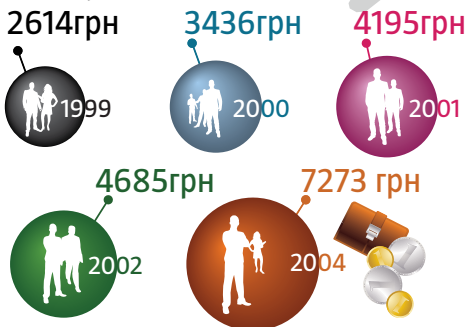
РЕФОРМИ ПРАЦЮЮТЬ

Навіть базові реформи, проведені урядом у 2000-му, дали негайний позитивний результат. За підсумками 2000 року:

Повністю погашено заборгованість із пенсій, зупинено зростання заборгованості із зарплат

ВВП У РОЗРАХУНКУ НА ОДНУ ОСОБУ, У ФАКТИЧНИХ ЦІНАХ ГРН

СЕРЕДНЬОМІСЯЧНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА, ГРН

Рік	Середньомісячна заробітна плата (грн)	Заборгованість з виплати заробітної плати (млн грн)
1999 рік	178	6518,6
2000 рік	230	6400,8
2001 рік	311	4928
2002 рік	376	2656,6
2004 рік	590	2232,4

ОФІЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ ВАЛЮТИ (ЗА \$100)

Рік	Офіційний курс (грн за \$100)
1999 рік	413,04
2000 рік	544,02
2001 рік	537,21
2002 рік	532,66
2004 рік	531,92

ФОТО: ОЛЕКСАНДР ЧУКМЕНЬОВ

із завданням, крім того, почалося економічне зростання.

Те, що навіть порівняно незначні позитивні зміни в правилах гри давали позитивні результати, засвідчує: головною проблемою України залишається неефективне керування, яке є похідним від олігархічної системи. Вочевидь, це розумів і Кучма, бо його дії після перемоги на виборах були спрямовані на оптимізацію управління. Таку, як він її розумів.

Найперше – тримати символ неефективності парламенту – його ліве керівництво – вже не мало сенсу. Замість того щоб шукати винного в постійних

провалах, треба було усунути їхні причини. Для цього Верховна Рада мусила бути лояльною – мати «постійно діючу більшість», яка «несла би спільну відповідальність з урядом» (так формулювали завдання в ті часи на Банковій). Хоча формалізувати ці вимоги, «імплементувавши» результати референдуму 2000 року (про звуження повноважень парламенту), не вдалося, де-факто контроль над ВР було встановлено. Проведення операції приписують віце-спікеру Вікторові Медведчуку, що дедалі збільшував вплив на президента, який почасти також конвертувався в

15 квітня 2002
З'явилося повідомлення про начебто продаж Україною Іраку систем виявлення літаків «Кольчуга». Скандал різко погіршив відносини зі США. Хоча в Іраку «Кольчуги» не знайшли, Україні довелося відправити туди свій контингент, щоб урятувати зв'язки з Вашингтоном.

9 червня 2002
Кучма і Путін підписали заяву про стратегічне співробітництво в газовій галузі, доручивши урядам підготувати угоду про створення консорціуму з управління і розвитку ГТС «з подальшим залученням європейської сторони». Утім, наступні переговори зайшли в глухий кут, оскільки кожна з країн саме за собою бачила володіння контрольним пакетом акцій консорціуму.

27 липня 2002
Катастрофа на військовому аеродромі «Скнилів» під Львовом. Загибло 77 людей, серед них 28 дітей.

21 листопада 2002
Призначення Віктора Януковича перем'єр-міністром України.

5 березня 2003
Презентація першого варіанта «конституційної реформи», початок її «всенародного обговорення».

19 червня 2003
Ухвалення конституційною більшістю ВР Закону «Про основи національної безпеки», де вступ до НАТО і ЄС проголошувався метою України.

Серпень 2003
Поява тексту проекту нової Конституції, який згодом ляже в основу змін до Основного Закону 8 грудня 2004 року. 23 грудня 2003-го проект було ухвалено в першому читанні, але у квітні 2004-го друге читання провалилося (забрало шість голосів).

Жовтень 2002
Європейська комісія рекомендувала прийняти до Єврозону 10 країн: Угорщину, Кіпр, Литву, Латвію, Мальту, Польщу, Словаччину, Словенію, Чехію та Естонію.

23 жовтня 2002
Захоплення терористами заручників у театральному центрі на Дубровці в Москві. 26 жовтня спецназ штурмом взяв будівлю. Загинули всі терористи, а також 117 заручників, 116 із яких отруєні газом, застосованим спецназом під час штурму.

4 лютого 2003
Утворено Державну Спільноту Сербії і Чорногорії замість Союзної Республіки Югославія (СРЮ). Вже 2006 року Чорногорія відокремиться від цієї держави.

контроль над ключовими галузями: тогочасні ЗМІ засвідчують, що група СДПУ(о) саме в цей час активно долучилася до приватизації обленерго. Вплив на них давав змогу фактично диктувати умови і підприємствам – споживачам енергії, і державі. Доходило до сумних курйозів: у 2003-му Кіровоград-і Херсонобленерго (підконтрольні словацькому інвесторові, якого пов'язували із СДПУ(о) та російськими бізнесменами) просто... відмовилися гасити заборгованість перед енергоринок. Понад те, інструменти для таких вивертів опинилися в руках людей, які публічно хизувалися тим, що працюють заради «зближення» України з Росією.

ШВИДКІСТЬ І НАТИСК

На початку 2000-х у Росії остаточно консолідується режим Путіна. Кремль робить перші спроби поставити під контроль істеблішмент сусідніх країн задля реалізації свого проекту реінтеграції на пострадянському терені. Протягом 2000–2004 років українська влада і країна загалом зазнали низки блискавичних ударів зі Сходу, кожен із яких використовував слабкість і корумпованість нашого політикуму.

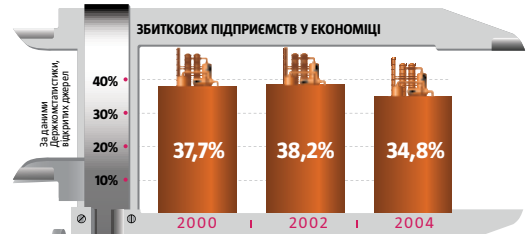
16 вересня 2000-го громадськість дізналася про зникнення журналіста Георгія Гонгадзе, а 28 листопада була шокована

змістом плівок Мельниченка, озвучених Олександром Морозом. Кучма практично відразу заявив про слід спецслужб, однак тоді не уточнив яких. Його оточення і російські ЗМІ активно почали приписувати операцію Заходу, ще й натякаючи на буцімто «вигідність» скандалу для прем'єра Ющенка. Однак Віктор Андрійович, який ніколи не хотів йти в політику, не був достатньо сильною фігурою, яка могла б скористатися зі скандалу. Він демонстрував лояльність до Леоніда Даниловича й навіть підписав 13 лютого 2001 року спільний із гарантом та Іваном Плющем лист із засудженням учасників акції «Україна без Кучми». Тож Захід не мав ані інтересу в такій операції, ані можливостей для її проведення. Натомість наслідок касетного скандалу – відсторонення керівництва України від спілкування зі світовими лідерами – цілком задовольняв Москву. Зрештою, нині Кучма відвертіший: він пов'язує Мельниченка саме з російськими спецслужбами.

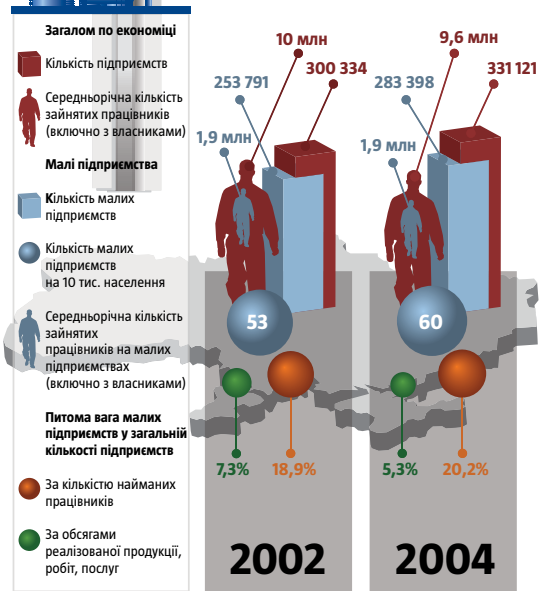
Тим часом по співпраці України із Заходом було завдано іншого удару: з багатогодинних плівок Мельниченка турботливо виділено й доведено до уваги американських офіційних кіл і «розслідувальних» громадських організацій (на кшталт Center for Public Integrity) розмову про ні-

НЕ ДІЙШЛИ РУКИ

не були подолані й лише погіршилися диспропорції, які перешкодили виходу України із числа бідних країн, незважаючи на зростання ВВП.

Не було створено належних умов для розвитку малого і середнього бізнесу

Вересень – жовтень 2003
Прикордонний конфлікт між Росією та Україною навколо о. Коса Тузла. Дамба, яку самовільно почала будувати РФ, могла з'єднати острів із російським берегом і відтак змінити контроль над Керченською протокою. 23 жовтня 2003 року, після різких протестів Києва, будівництво зупинили за 100 м від українського прикордонного посту.

Вересень 2004
Отруєння кандидата в президенти Віктора Ющенка діоксидом. Справа розслідується до сьогодні.

31 жовтня 2004
Перший тур президентських виборів. Ющенко набрав 39,26% голосів, Янукович – 39,11%.

21 листопада 2004
Другий тур виборів. Попри численні порушення, відзначені спостерігачами, а також дані екзит-полів (які засвідчили перевагу Ющенка), ЦВК 24 листопада оголосив про перемогу Януковича.

21–22 листопада 2004
Початок Помаранчевої революції. На майдані Незалежності та Хрещатику будується наметове містечко протестувальників проти неправомірного присудження перемоги Януковичу.

3 грудня 2004
Верховний Суд України визнав недійсними результати другого туру президентських виборів і призначив на 26 грудня переголосування.

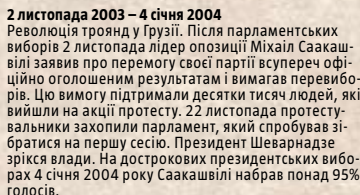
8 грудня 2004
Зміна виборчого законодавства, яка перекривала основні механізми порушень, в обмін на обмеження влади президента.

26 грудня 2004
Переголосування другого туру засвідчило перемогу Ющенка з результатом 51,99% проти 44,21%, набраних Януковичем.

23 січня 2005
Інавгурація президента Віктора Ющенка.

2 листопада 2003 – 4 січня 2004
Революція троянд у Грузії. Після парламентських виборів 2 листопада лідер опозиції Міхал Саакашвілі заявив про перемогу своєї партії всупереч офіційно оголошеним результатам і вимагав перевиборів. Цю вимогу підтримали десятки тисяч людей, які вийшли на акції протесту. 22 листопада протестувальники захопили парламент, який спробував зібратися на першу сесію. Президент Шеварднадзе зрікся влади. На дострокових президентських виборах 4 січня 2004 року Саакашвілі набрав понад 95% голосів.

14 березня 2004
Вибори президента РФ, Путін переобраний на другий термін.

1 вересня 2004
Захоплення заручників у школі в Беслані (Північна Осетія). Загиною 330 осіб (з понад 1100), зокрема 186 дітей, поранено більше ніж 800 людей.

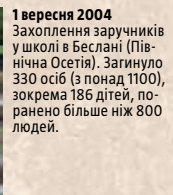

ФОТО: УНАН

бито можливість продажу Іраку систем виявлення літаків «Кольчуга». Лідери США і Британії були такі розлючені, що навіть відмовилися сидіти поруч із Кучмою на засіданні Ради євроатлантичного партнерства НАТО в листопаді 2002-го.

Це при тому, що послання президента України до Верховної Ради України 2002 року було чи не найдосконалішим документом часів незалежності в частині розробки концепції європейського вибору України.

Відносини дещо поліпшилися лише після відчайдушних кроків Леоніда Даниловича, зокрема пропозиції спрямувати до Іраку український контингент та ухвалення 2/3 депутатів 19 червня 2003 року Закону «Про основи національної безпеки», де вступ до ЄС і НАТО проголошувався метою України. До речі, Медведчук, який у червні 2002-го очолив Адміністрацію президента, зробив усе можливе, щоби згадка про Північноатлантичний альянс зникла з Военної доктрини України, а відтак залишилася лише декларативним наміром.

Зрештою, мільярдні борги України за газ давали підстави Росії активно використовувати

ТУЗЛА РОЗБРАТУ. Восени 2003 року Кремль жорстко випробовував українську владу на міцність

енергетичну тему для спроб установити контроль над нашою газотранспортною системою шляхом створення консорціуму з управління нею. 19 червня 2001 року Кучма висловив готовність розпочати переговори стосовно приватизації української ГТС за участю всіх зацікавлених сторін – України, Росії, ЄС – на рівних умовах. 9 червня 2002-го було підписано Заяву про стратегічне співробітництво у газовій галузі. Зо-

крема, доручено урядам підготувати угоду стосовно створення консорціуму з управління і розвитку газотранспортної системи з подальшим залученням європейської сторони для модернізації української труби. Переговори і підписання технічних документів затягнулися до 2004 року, але так і не забезпечили результату.

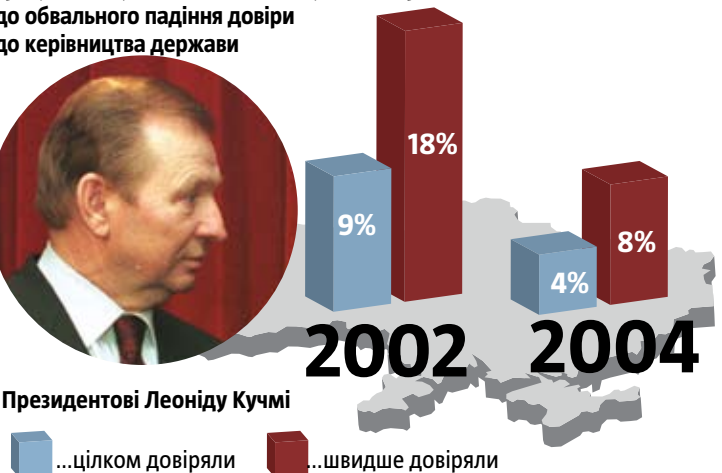
Паралельно з цими перемовинами точилися «торговельні війни» – запровадження Росією

РОЗЧАРУВАННЯ

Шок від оприлюднення плівок Мельниченка і розуміння суспільством цинізму влади призвели до обвального падіння довіри до керівництва держави

Президентові Леоніду Кучмі

обмежень на цілу низку товарних позицій з України: від труб великого діаметра до карамелі.

Натомість поряд з енергетичними Москва висувала й політекономічні інтеграційні проекти. У лютому 2003 року було запропоновано створити ЄЕП – Єдиний економічний простір Росії, України, Білорусі та Казахстану. Щоправда, Кучма сховав позицію нашої держави за формулюванням «в частині, що не суперечить Конституції України», що фактично позбавило проект сенсу. Відповідь за зрив стратегічно важливих ініціатив не забарилася – у вересні 2003-го росіяни влаштували «розвідку боєм», перевіряючи на швидкість і гостроту реакції нашу державу і світове співтовариство спробою штучно пересунути на свій бік кордон біля острова Тузла в Азовському морі.

У ті дні президент України Леонід Кучма потішив журналістів своїми думками щодо ситуації з Тузлинською косою: «Трохи смішно стає, якщо подивитися на карту Росії, що їм чогось не вистачає...». Росіяни цілковито зупинили будівництво дамби за 100 м до українських територіальних вод (або 900 м до Тузли). Адміністрація Краснодарського краю заявила, що дамба вже зведена й більше не розширюватиметься. І конфлікт вичерпався так само швидко й несподівано, як і виник. А переговори про статус протоки тривають досі.

Активно діяла Росія з допомогою своїх агентів у середині країни. На 1998–2001 роки припадає період активної кристалізації вимог російськомовної громади України. Перші сигнали про негаразди у мовній політиці з'явилися ще 1993–1997-го, коли почергово Одеська міська, Луганська обласна, Харківська міська і Донецька обласна ради ухвалили рішення про впровадження російської мови як офіційної на відповідній території. Проте всі ці більшість їх або скасувала сама рада, або ж опротестувала прокурор. У 2000-му ситуація була кардинально іншою: Донецька й Луганська обласні ради свої рішення про підвищення статусу

російської мови приймали повторно після протесту прокурора, а в Харкові його навіть не опротестовували.

З огляду на те що за президентства Леоніда Кучми мовна політика була досить децентралізованою, в середній школі вона потрапила до компетенції місцевої влади. Така ситуація дуже швидко привела до того, що в Західній і Центральній Україні майже цілковито зникли російськомовні школи, а на Донбасі проблемою стало відкриття українськомовної.

Поки керівництво країни намагалося уникнути інтеграції на російських умовах, у надрах Адміністрації президента, яку на той момент очолював Віктор Медведчук, спільно з «радниками» з РФ заходилися переглядати конституційну модель. Оскільки Кучма відмовився йти на третій термін, йому могли запропонувати стати прем'єром із розширеними повноваженнями і здійснювати реальну владу. Однак проект цієї реформи мав подвійне дно. Так,

було запропоновано явно нежиттєздатну систему взаємодії між керівними органами (зокрема, закладалися зони конфлікту між президентом та урядом). Це посилювало б управлінський хаос у країні й робило б її ще вразливішою до зовнішніх впливів. При цьому прощовхування конституційної реформи тривало впродовж усього передвиборчого 2003 року. Тож, коли вона провалилася у квітні 2004-го, оточення Кучми вже не мало маневру для «розкрутки» власного кандидата замість Віктора Януковича. Останній став прем'єром у листопаді 2002 року, найімовірніше, внаслідок поєднання кількох чинників. По-перше, Кучма міг посилити донецьку групу як чергову противагу групі СДПУ(о). По-друге, минуле прем'єра Януковича могло бути використане Кремлем для ще більшого тиску на Україну.

Хоча реформу не було проведено до президентських переговорів, вона таки відіграла свою роль у послабленні нашої держави. Уже під час Помаранчевої революції, перед переголосуванням другого туру виборів, її було нав'язано переможцям, що стало одним із факторів генерування конфліктів в українській владі у 2006–2010 роках, а відтак розчарування в помаранчевих і їхньої поразки.

Власне, Помаранчева революція виявилася єдиною можливістю зупинити натиск зі Сходу. Кремлівське керівництво було не готовим до такого розвитку подій і відверто розгубилося; розвинені держави вперше за багато років очікували від України позитивних змін. На це сподівалося й українське суспільство. Однак їх практично не відбулося. ■

АТРИБУТИ ЕПОХИ

Енергетична (не)безпека

Упродовж усіх 20 років новітньої історії України для постачання енергоресурсів використовувалися схеми, на яких збагачувалися конкретні особи на шкоду країні

Для України питання енергетичної безпеки ніколи не були суто економічними. З одного боку, викривлена структура промисловості з домінуванням енергозатратних виробництв визначає непропорційно великий попит на енергоресурси. З іншого – наша держава є частиною геополітичної та гео економічної системи розподілу нафтогазових потоків відтоді, як ще за часів Брежнєва в СРСР розпочалося будівництво газопроводів для забезпечення його максимальної присутності на енергоринку Західної Європи. Енергетична залежність європейців від Радянського Союзу давала йому змогу використовувати нафтогазовий чинник для політичного впливу на Захід, але вона ж обернулася стратегічною поразкою, коли падіння цін на енергоносії остаточно підірвало економіку СРСР і пришвидшило його розпад.

Незалежна Україна могла б використати свою частину радянської спадщини для власної геополітичної гри. Проте серед її лідерів не знайшлося жодного, здатного мислити в таких масштабах. Натомість керівництво держави заходилося використовувати енергетичний сектор, і транзит енергоносіїв зо-

крема, як джерело власних надприбутків. Більшість найбагатших українців свої перші мільярди заробили саме завдяки нафтогазовій галузі. При цьому зберігається невинувато висока (75–80%) залежність України в згаданому секторі від Росії (власний видобуток покриває 10–12% потреби в нафті та 20–25% – у природному газі). Історія української

системи самозахисту (від національних резервів енергоносіїв до культури енергоощадливості). Країни – майбутні члени ЄС пішли тим самим шляхом, прийнявши високі ціни як данину, і змогли, незважаючи на них, доволі швидко відновити економічне зростання.

В Україні, втім, у перші роки незалежності склалася несприятлива ситуація для стратегічно правильних економічних рішень. Найпотужнішою лобістською групою виявилися «червоні директори» – керівництво тих самих підприємств, які споживали надмірну кількість енергії і найбільше потерпали від підвищення цін на неї.

ДУМАТИ ПРО ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ, РОЗВИТОК ВЛАСНИХ ПОКЛАДІВ ЧИ ОТРИМАННЯ ГАЗУ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ БУЛО НІКОМУ

енергетики останніх десятиліть – фактично історія непрозорих схем, які змінювали одна одну.

ШОК І КАЛАМУТНА ВОДА

Підвищення ціни на російські енергоносії стало шоком для економік усього колишнього радянського табору. Згадки про це стали обов'язковим атрибутом матеріалів про ті часи. Однак, попри серйозність викилику, нічого нездоланного не відбулося. Західний світ пережив цінове потрясіння в 1970-х і при звичаївся, запровадивши

ЕНЕРГОКОНТРОЛЬ

Наприкінці 1990-х розподіл електроенергії контролювала практично одна група. Тотальному контролю за економікою України завадило лише конфлікт між власниками обл енерго.

Листопад 1998

Група офшорних компаній Court Holding, які належали російському бізнесменові Костянтину Григоришину, акумулювала контрольні пакети акцій трьох і значні пакети п'яти енергопостачальних компаній: Сумиобленерго (58% статутного фонду), Прикарпаття (59%), Чернігів (51%), Херсон (25%), Кіровоград (26%), Полтава (23%), Львів (24%), Тернопільобленерго (22%).

1999

Григоришин придбав по 40% акцій Полтава, Чернігів, Суми, Львів і Прикарпаттяобленерго, Григорій Суркіс, за інформацією відкритих джерел, – по 35%. Утім, Суркіс і Медведчук спростовують причетність до обл енерго. Група Григоришина також придбала від 1% до 40% акцій у 19 інших енергопостачальних компаніях, прагнучи отримати блокуючий пакет і впливати на діяльність цих структур.

Лютий 1999

Львів, Полтава, Суми і Прикарпаттяобленерго увійшли до складу акціонерів АКБ «Зевс» (який асоціювали з братами Суркісами).

Квітень 1999

Президент Леонід Кучма зобов'язав уряд переглянути рішення про передачу в управління Українському кредитному банку (співзасновниками називали Григорія Суркіса і Медведчука) акцій Кіровоград, Тернопіль, і Херсон обл енерго на підставі висновків Генеральної прокуратури.

ка України

За відсутності стратегії реформ як у влади, так і в опозиції лобіювання власних поточних інтересів фактично підміняло собою політику. Відтак виник ґрунт для двох тенденцій, які визначили особливості українського енергоринку на роки наперед. По-перше, постачання енергоресурсів для великих підприємств перетворилося на один із найприбутковіших видів бізнесу. По-друге, іншим

його видом стало надання «червоним директорам» послуг у галузях, від яких вони були далекі в радянські часи, таких як торгівля, фінансові операції тощо. На перетині згаданих двох тенденцій збивалися великі статки: практично кожен сучасний олігарх або безпосередньо займався торгівлею енергоносіями, або був покровителем цього бізнесу. Перша половина 1990-х характеризувалася появою нафтових і бензинових баронів, газових монополістів,

власників обленерго. Створюються певні енергетичні клани, які розподіляють між собою квоти на отриманні енергоносії та ринки.

У цей період в українському газовому секторі домінували кілька потужних гравців. Перший з них – корпорація «Республіка», яку очолював Ігор Бакай, а також АТЗТ «Інтергаз», яке підтримував тоді експрадник президента Кучми Олександр Волков. Другими за силою на ринку були ТОВ «Корпорація «Співдружність» (сім'я Тимошенко і Віктор Пінчук) і, після розпаду цього альянсу, ТОВ «ПФК «ЄЕСУ». Третій учасник – російсько-американська корпорація International Trade and Energy Resources Association (ITERA), створена у Флориді 1992 року. Вона була найстабільнішою, і саме з нею співпрацював Дмитро Фірташ (брав участь у бартерних схемах – газ в обмін на товар), який у той час тільки починав сходження до статусу олігарха (до того він мав схожі справи з Бакаєм і на початку 1990-х перебував здебільшого в Ашгабаті). Також у 1994-му з'явився четвертий гравець – промислово-фінансова компанія «ОЛгаз» (з якою пов'язане ім'я Олексія Іщенка), зареєстрована 15 грудня 1994 року в Києві як акціонерне товариство закритого типу: Укргазпром мав 31%, «РАО Газпром» – 31%, решта акцій було розділено між комерційним ОЛБанком і компанією OIPetroleum System (що є також співзасновником Російсько-українського нафтового товариства –

ФОТО: УНІАН

»

Травень 1999

Генпрокуратура подала до Вищого арбітражного суду позови про визнання недійсними договорів купівлі-продажу на комерційних конкурсах пакетів акцій Суми-, Чернігів-, Львів- і Прикарпаттяобленерго. Компанії, які їх придбали, не надали відомостей про свій досвід роботи та управління в енергетичній галузі.

Квітень 2001

Словацька компанія Vychodoslovenske Energeticke Zavody SP (оглядачі вказували на її зв'язок із Григорієм Суркісом і російським олігархом Александром Бабаковим) стала переможцем конкурсів із продажу 65% акцій Херсон-, 51% – Кіровоград- і 70% – Севастопольенерго. Загальна сума операції становила лише близько 290 млн грн.

Червень 2002

Між Григоришиним і групою СДПУ(о) стався розкол. Григоришин називає причиною його відмову фінансувати політсилу, оглядачі – спробу Суркіса і Медведчука забрати собі бізнес Григоришина. Під контроль групи СДПУ(о) (за посередництва підручних банків і фірм) потрапила лівова частка пакетів акцій обленерго Григоришина.

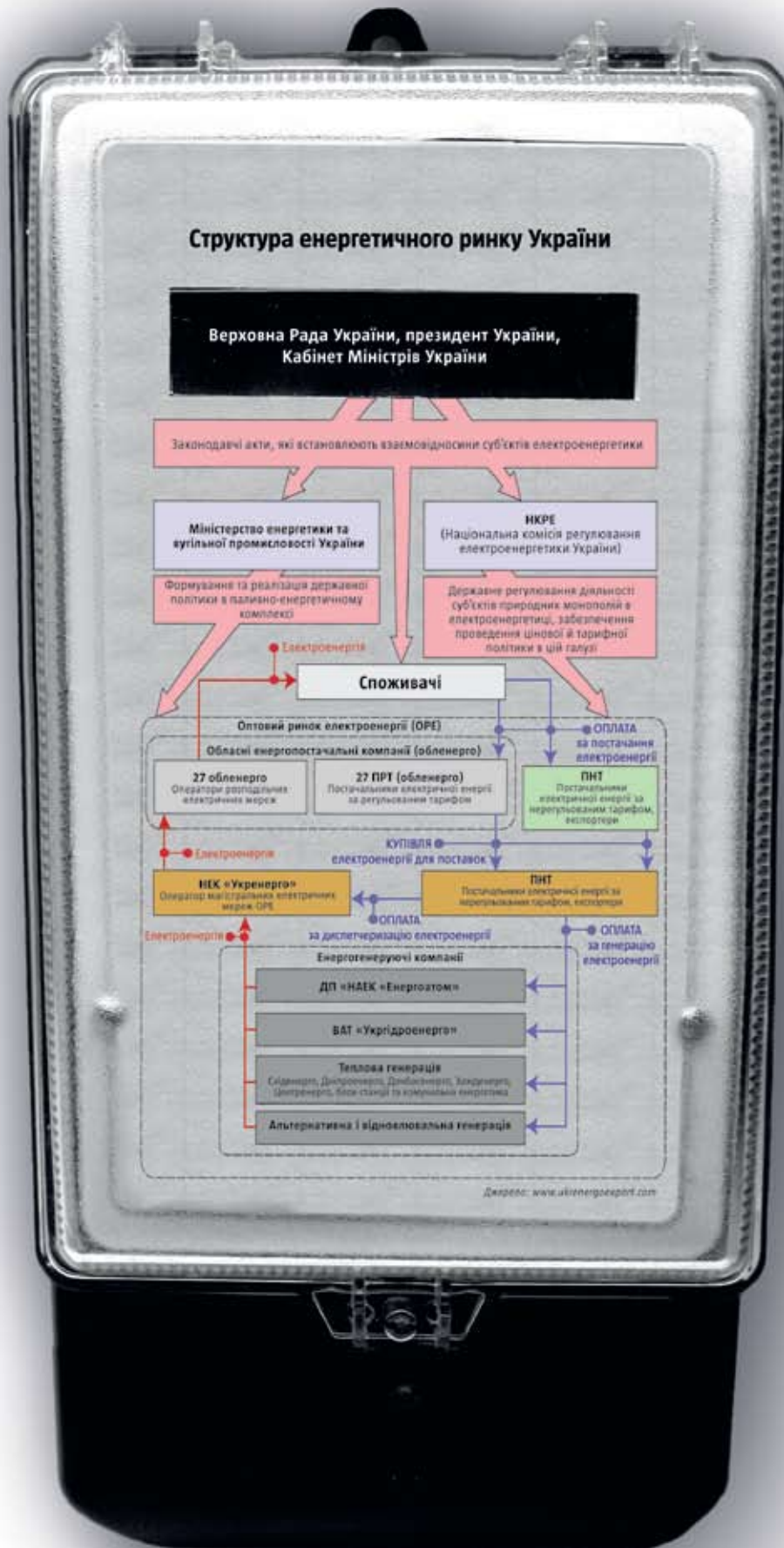
Жовень 2002

Григоришина затримали працівники УБОЗ, відпустили «за відсутністю доказів». В арешті він звинуватив Григорія Суркіса і Віктора Медведчука.

Листопад 2004

Григоришин продав половину (20%) своїх акцій у Полтава-, Чернігів-, Суми-, Львів-, Прикарпаттяобленерго Ігореві Коломойському.

За даними відкритих джерел

РУНО, створеного на базі Лисичанського нафтопереробного заводу).

Коли 1996 року посаду прем'єра посів Павло Лазаренко, ЄЕСУ здобула потужну підтримку і стала найбільшим імпортером російського газу (9 млрд м³ постачалося на близько 70 підприємств у семи областях). Власне, за кубометри газу і точилася тоді основна боротьба. Думати про енергозбереження, розвиток власних покладів чи отримання газу з альтернативних джерел (окрім Росії і Туркменистану, який міг постачати блакитне паливо лише територією Росії) було нікому.

ПЕРЕТЯГУВАННЯ КОВДРИ

Період кінця 1990-х – початку 2000-х характеризується перерозподілом ринку, газовими війнами – перетягуванням на себе ковдри тими, хто сильніший. При цьому для відвоювання позицій на українському ринку використовувалися контакти в Росії. Зокрема, 1995 року Ігор Бакай після короткого періоду немилості в нового керівництва держави створив фірму «Інтергаз», яка змогла підписати з Газпромом окремий контракт і таким чином обумовити свою квоту на ринку.

У 1997-му різко змінився політекономічний клімат: Павло Лазаренко і його компанії потрапили в неласку до Кучми. Після відставки Лазаренка стрімко набирають вагу суперники ЄЕСУ. 1 червня 1998 року, відмовившись від депутатського мандата, Бакай указом президента був призначений на посаду голови правління Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України». Як прокоментував це рішення сам Ігор Михайлович, «найсильніший стає шерифом і наводить лад». Щоправда, згодом на півках Мельниченка голос, схожий на Миколу Азарова, охарактеризував діяльність Бакаєва в Нафтогазі фразою «все робив тупо і глупо»...

1 вересня Бакай відсторонив від поставок газу всіх наявних трейдерів-посередників. Реалізацію угоди між Газпромом та українською стороною здійснює виключно дочірня

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ.

Споживання енергії на одиницю ВВП: кг нафтового еквіваленту на кожні €1 тис. ВВП. Новим країнам ЄС вдалося знизити цей показник у середньому вдвічі порівняно з соціалістичними часами й відповідно заощаджувати на енергоносіях.

	1991	1995	2000	2004	2007	2009
 ЄС-27		208,96	187,29	184,06	168,7	168,7
 ЄС-15	215,92	181,76	167,53	165,2	151,17	151,17
 Болгарія	2145,81	1638,77	1332,85	1105,14	977,62	977,62
 Естонія		1199,65	805,99	685,76	568,1	568,1
 Латвія	708,62	706,9	440,46	386,46	306,29	306,29
 Литва	2118,16	875,38	576,34	551,69	430,18	430,18
 Польща	1074,98	700,84	483,64	440,71	396,84	396,84
 Румунія	1269,12	1095,79	906,05	766,7	659,09	659,09
 Словенія	350,17	350,1	299,77	290,19	252,55	252,55
 Словаччина		962,41	815,4	708,24	532,93	532,93
 Угорщина	821,38	611,51	492,21	434,08	414,3	414,3
 Чехія	1208,21	729,9	671,06	658,69	552,62	552,62
 Велика Британія	176,61	163,98	144,63	130,78	115,76	115,76
 Німеччина	198,14	183,23	166,6	166,04	150,71	150,71
 Франція	200,72	192,21	178,88	179,43	165,48	165,48

Показник енергомощності виробництва в Україні у 2,6 рази перевищує середній у світі

За даними Євростату

компанія НАК – «Торговий дім «Газ України». Рішення насамперед вдарило по ЄЕСУ і «ОЛгазу», визначивши їхній занепад. До того ж військова прокуратура Росії порушила справу про зловживання під час поставок ЄЕСУ газу для Міноборони Росії начебто за завищеними цінами; в Україні розпочалося слідство проти членів родини Тимошенко (контрабанда валюти тощо). Однак уже 1999 року Юлія Володимирівна відразу після вступу на посаду віце-прем'єр-міністра з питань ПЕК завдала удару у відповідь: звинуватила Бакая в приховуванні боргу НАК «Нафтогаз України» перед Газпромом на \$2,8 млрд. У березні 2000-го той подав у відставку. Також із подачі Тимошенко ухвалено законодавство про енергоринок, яке припиняє непрозорі бартерні схеми в галузі, відтак різко збільшуються надходження

від обладнання у ПЕК до бюджету.

МІЖНАРОДНІ ТІНЬОВІ СХЕМИ

Утім, на початку 2001-го Тимошенко опинилася за ґратами, а згодом було відправлено у відставку уряд Ющенка, до ринку газу допускалися лише пов'язані з владою компанії. Цей період характеризувався

ВЛАДА ПРАГНУЛА ЗНИЖУВАТИ ЦІНУ НА ГАЗ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НЕПРОЗОРИХ СХЕМ

таємничими і непрозорими домовленостями між українською та російською сторонами. З'явилися міждержавні посередники: Eural Trans Gas, RosUkrEnergo.

Водночас зі зміною керівництва Газпрому 2001 року

(замість «старих газовиків» прийшли люди, близькі до Владіміра Путіна) компанія ITERA втратила статус посередника у поставках газу з Туркменістану. Ним стала Eural Trans Gas, зареєстрована в невеличкій угорській місцевості. І Газпром, і Нафтогаз стверджували, що це перехідна структура, яку викуплять обидві компанії. Однак на міжнародному рівні спалахнув скандал навколо відомостей про зв'язки Eural із кримінальним авторитетом Семеном Могилевичем. Відтак посередника вирішили замінити. Ним стала не менш таємнича RosUkrEnergo, створена 2004 року як власність на 50% Газпрому й на 50% «української сторони», якою згодом виявився Дмитро Фірташ, «знайомий» нового керівника Нафтогазу Юрія Бойка і власник Eural Trans Gas.

За свідченням політиків з оточення Ющенка, у розпал Помаранчевої революції Фірташа нібито звели з Віктором Андрійовичем для переговорів щодо збереження газових схем, заснованих на RosUkrEnergo. Після українсько-російського газового конфлікту на початку 2006 року несподівано для багатьох ці схеми було застосовано для постачання блакитного палива з Росії і Туркменістану – фактично на відкуп посередника було віддано стратегічні енергетичні відносини країни і великі фінансові потоки, які мали б спрямовуватися в державний бюджет. RosUkrEnergo вдалося усунути з ринку лише в 2009-му, але водночас Україна отримала одні з найвищих у Європі тарифів на газ за найнижчих на транзит і нерівноправні умови відповідальності. Це стало наслідком усієї історії енергетичної залежності країни, коли замість передбаченого ціноутворення, планового зменшення енергоспоживання і пошуку альтернативних джерел наша влада прагнула знижувати ціну на газ із застосуванням непрозорих схем, даючи тимчасові послаблення великому бізнесу. Така політика в енергетичному секторі, точніше її відсутність, послаблювала країну, робила її вразливішою для тиску і шантажу з боку Росії. ■

З другої спроби

Болгарії та Румунії вдалося скористатися шансом і подолати наслідки відкладення необхідних реформ на початку 1990-х

Схожість України з Болгарією та Румунією є найбільшою порівняно з іншими членами колишнього соцтабору. Румунський диктатор Ніколае Чаушеску на тлі демократизації, що охопила Угорщину, Польщу, Чехословаччину та Югославію, зберігав авторитарний лад до останнього; болгарський Тодор Живков, єдиний правитель країн соцтабору, який спершу був не проти перетворити свою нехай і обмежено, проте незалежну державу на шістнадцяту республіку СРСР, з початком перебудови чинив опір її впровадженню (як це намагався робити в Україні Щербицький). Як наслідок – стартові умови для розвитку громадянського суспільства були несприятливими, і воно виявилось неготовим до активної участі в проведенні демократичних перетворень. У результаті в Румунії та Болгарії, як і в Україні, владу тривалий час зберігали «демократизовані» зовні представники старої партноменклатури, які були неспроможні на проведення рішучих реформ польсько-чеського зразка.

ДВА КРОКИ ВПЕРЕД, ОДИН НАЗАД

У Румунії неокомуністи на виборах у травні 1990 року отримали майже дві третини мандатів у парламенті й гуртувалися до вокола Іона Ілієску, біографія якого нагадує життєпис нашого Кравчука. Незабаром виявилося, що уряд Петре Романа хоч і був сформований за їхньої підтримки, проте не зміг втілити в життя запропоновану програму схожих до польської «шокової терапії» реформ, що включала приватизацію державної власності, лібералізацію цін, запровадження процедури банкрутства тощо. Реалізувати їх довелося в умовах глибокої економічної кризи: промвиробництво 1990 року зменшилося

на 30%, а інфляція сягнула 20%, країну охопили масові акції протесту та страйки, учасники яких зажадали відставки уряду Романа. І тут влада вирішила призупинити вже розпочату одну з найголовніших реформ – лібералізацію грошово-фінансової системи. Звичайно, це не вирішило проблеми падіння рівня життя, а лише спровокувало в країні всеосяжний товарний дефіцит, зупинку близько півтисячі великих підприємств через банальний брак сировини і, як наслідок, швидке зростання явного та прихованого безробіття.

Після того як під приводом соціальних протестів неокомуністична більшість восени 1991 року замінила реформаторський уряд Петре Романа, його наступники Теодор Столожан та особливо Ніколае Векеру зосередилися на менш дратівливій для суспільства та приємнішій для себе складовій перетворень – «великій приватизації». При цьому дедалі більше посилювалося адміністративне втручання в економіку, а через відсутність чіткого бачення реформ та непослідовне виконання попередніх зобов'язань припинилася співпраця з МВФ. Унаслідок блокування земельної реформи традиційно аграрна країна була змушена закуповувати за кордоном не лише зерно, сою чи картоплю, а й навіть національну культуру – кукурудзу.

У Болгарії через нерішучість першого «демократичного» президента Желю Желева та сильні позиції неокомуністів у парламенті реформаторський курс правоцентристського уряду теж був зірваний. Після повалення комуністичного режиму в країні у жовтні 1991 року провели дострокові вибори, проте досить неоднорідний Союз демократичних сил (СДС) здобув на них мінімальну перевагу над колишніми комуніс-

тами з Болгарської соціалістичної партії (110 проти 106 мандатів). Уряд СДС на чолі з Філіпом Димитровим не лише заходився впроваджувати ринкові реформи, а й, наслідуючи польський досвід, розпочав очищення управлінських структур від комуністів та працівників органів держбезпеки: 60 осіб, які в минулому належали до партійно-державної верхівки, було притягнуто до кримінальної відповідальності, а у вересні 1992-го рішенням Верховного суду до семи років позбавлення волі засуджено й «болгарського Щербицького» Тодора Живкова.

Така рішучість Димитрова спричинила конфлікт не тільки з колишніми комуністами, а й із президентом, який вважав його дії надто радикальними і тому погодився на заміну «урядом професіоналів», що спирався на підтримку в парламенті колишніх комуністів та частини поміркованих правоцентристів. Уряд Бєрова зосередився на приватизації, яка, проте, відбувалася в дуже схожий на український спосіб, а відтак призвела до розквіту корупції та криміналітету. При цьому рівень життя громадян і далі погіршувався, а кількість безробітних нестримно зростала (до 740 тис. із 7,8 млн населення країни). Натомість ідея реформ, попри їхню реальну відсутність, у свідомості більшості людей швидко дискредитувалася. За цих умов перемогу на дострокових виборах у грудні 1994-го цілком прогнозовано здобули неокомуністи (43,5% голосів проти 24% у СДС), з якими чимало людей безпідставно пов'язували можливість повернення до «старих-добрих» часів.

Утім, новий уряд, який у січні 1995 року очолив лідер неокомуністів Жан Віденов, не приніс ані очікуваного виборцями

Без реформ не подолати корупції

Болгарія, Румунія та пострадянська Грузія, які провели (хоча й із запізненням) економічні реформи, показали реальні результати боротьби з корупцією.

Натомість Україна стабільно посідає в рейтингу корумпованості позиції в компанії африканських країн.

За даними рейтингу *Transparency International* за 2010 рік

Місце	Країна	Індекс сприйняття корупції
1	Данія	9,3
1	Нова Зеландія	9,3
1	Сінгапур	9,3
...		
26	Естонія	6,5
27	Словенія	6,4
...		
41	Польща	5,3
46	Литва	5,0
...		
50	Угорщина	4,7
53	Чехія	4,6
59	Латвія	4,3
59	Словаччина	4,3
62	Хорватія	4,1
62	Македонія	4,1
...		
68	Грузія	3,8
69	Чорногорія	3,7
69	Румунія	3,7
73	Болгарія	3,6
78	Сербія	3,5
87	Албанія	3,3
91	Боснія та Герцеговина	3,2
...
105	Казахстан	2,9
105	Молдова	2,9
116	Монголія	2,7
123	Вірменія	2,6
127	Білорусь	2,5
134	Азербайджан	2,4
134	Україна	2,4
154	Росія	2,1
154	Таджикистан	2,1
164	Киргизстан	2,0
...
172	Туркменістан	1,6
172	Узбекистан	1,6
178	Сомалі	1,1

зниження цін чи зменшення комунальних платежів, ані подолання безробіття чи посилення соціальної захищеності громадян. Зовнішній борг, який сягнув \$12 млрд, поставив країну на межу дефолту. Повернення до адміністративно-командних методів управління економікою призвело до того, що частка людей, які мали постійну легальну роботу з повною зайнятістю, зменшилася до 25% працездатного населення, за межею бідності опинилися 80% громадян, річна інфляція перевищила

300%, а середня зарплата після цілком закономірного обвалу національної валюти упала до непристойних \$5–6.

КАДЕНЦІ НЕВИПРАВДАНИХ СПОДІВАНЬ

Зміна посткомуністичних режимів у цих державах відбулася на вісім років раніше, аніж в Україні. У Румунії схожа за своєю програмою до «Нашої України» зразка 2001–2002-го «Демократична конвенція» набрала на парламентських виборах 1996-го 32% голосів (партія влади – 25%),

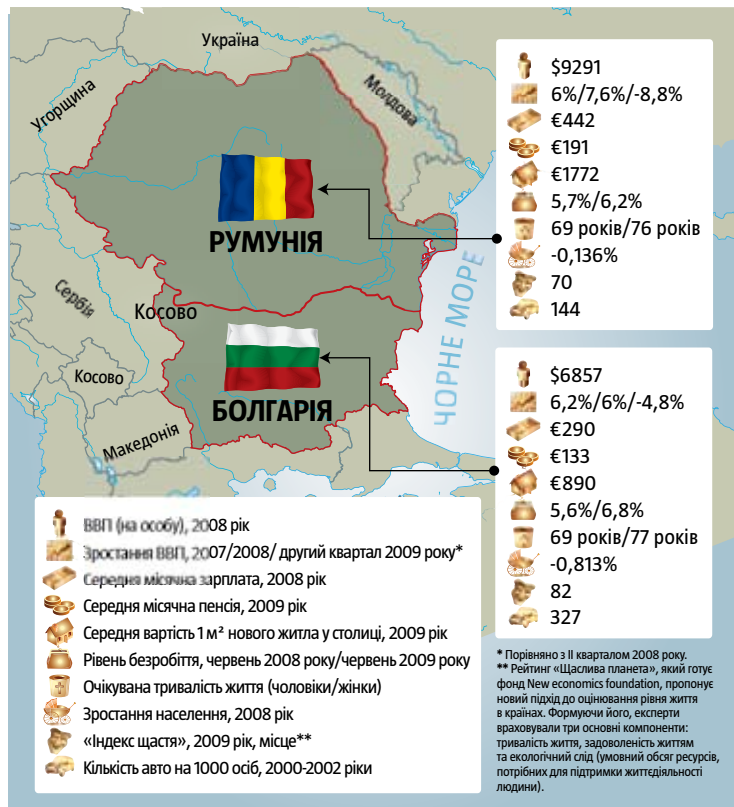
а на президентських того самого року було обрано висунутого нею кандидата Еміле Константінеску. У Болгарії на президентських виборах перемогу здобув представник правополітичних сил Петр Стоянов, однак соціалісти, які мали більшість у парламенті, відмовлялися йти на дострокові вибори. Країну охопили масові акції протесту, а в ніч з 10 на 11 січня 1997-го після зіткнень із поліцією протестувальники штурмували будівлю парламенту. Проведені після цього дочасні перегони цілком прогнозо-

вано принесли абсолютну перевагу правочентристам (52% голосів проти 22% за соціалістів).

У Болгарії чотирирічні реформи уряду Івана Костова хоч і не виправдали завищених сподівань суспільства, проте все ж досить швидко привели до стабілізації валютно-фінансової галузі, детінізації процесу приватизації, зменшення дефіциту бюджету. Було завершено аграрну реформу. Уже 1997 року ВВП зріс на 7,5%, а до початку 2000-х середня заробітна плата перевищила \$100, кількість безробітних зменшилася до 0,5 млн осіб. У результаті на виборах до парламенту в 2001 році правляча політична сила хоч і змінилася, але в межах правочентристського, орієнтованого на продовження демократичних трансформацій та інтеграцію до євроатлантичних структур спектра: переміг «Національний рух Симеона Другого», колишнього болгарського царя (43% виборців).

Коли місцеві ліві повернулися до влади у другій половині 2005 року, і вони, і країна уже стали іншими. Реформи правочентристів завершилися не просто якісним оздоровленням економіки, а й її виходом на докризовий рівень 1989-го, зниження дефіциту бюджету та сталого економічного зростання забезпечили трикратне зменшення співвідношення держборгу до ВВП. Країна вступила до НАТО (2004 рік) й завершила переговори про членство в ЄС. До того ж перевага лівих не була абсолютною, і вони були змушені формувати коаліційний уряд за участю правочентристських сил, а відтак продовжувати розпочаті тими реформи. На останніх виборах до парламенту в липні 2009 року правочентристська партія «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» здобули трикратну перевагу над соціалістами.

У Румунії, на перший погляд, підсумок чотирирічного (1996–2000 рр.) перебування при владі правочентристів був вельми невтішний: життєвий рівень населення погіршився, промислове виробництво скоротилося майже вдвічі, рейтинг президента Константінеску опустився фактично до статистичної похибки, а сам він відмовився від участі в наступних виборах. Однак за цими зовнішніми ознаками приховувалися глибокі зміни: було завер-

шено аграрну реформу, в результаті чого понад 60% земель перейшли у приватну власність, створено сприятливі умови для ведення малого та середнього бізнесу, зросли іноземні інвестиції та рівень інтегрованості румунської економіки до європейської, зрушилися з мертвої точки процесу інтеграції держави до ЄС та НАТО. На початку 2000-х приватний

сейської та євроатлантичної інтеграції. До 2004 року вона стала членом НАТО і завершила переговори про вступ до ЄС за умови закінчення розпочатих реформ. За цих обставин на виборах 2004-го правочентристські політичні сили, що виступали за пришвидшення перетворень та європейської інтеграції, здобули перевагу і до сьогодні мають підтримку більшої частини суспільства.

В Румунії та Болгарії суспільства, яким значно довше і послідовніше порівняно з тією самою Польщею чи Угорщиною насаджувалася авторитарна модель із примусовою відмовою громадян від активної життєвої позиції, і в яких ідея реформ була дискредитована їх імітацією на першому етапі, значно важче переживали ломку усталеного способу життя. Проте, коли реформи таки розпочалися, вони досить швидко принесли свої плоди: економічне зростання на стійкій основі – зацікавленого в результативності та ефективності своєї праці численного малого і середнього бізнесу та інтегрованих у європейську економіку й зорієнтованих на реальні потреби споживача модернізованих великих виробництв. ■

УСПІХ РЕФОРМ У БОЛГАРІЇ ТА РУМУНІЇ ДОВОДИТЬ: ЗМІНИ КРАЩЕ РОЗПОЧАТИ ПІЗНО, НІЖ НІКОЛИ

сектор забезпечував виробництво понад 60% ВВП, а темпи його зростання виявилися одними з найбільших у Європі. За оцінками експертів, румунські правочентристи просто не встигли пожати плодів своїх перетворень, програвши вибори 2000 року.

За таких умов колишні комуністи на чолі з Іоном Ілієску після повернення до влади були змушені проводити зовсім іншу політику. Хоча темпи реформування економіки було знижено, а рівень корупції дещо зріс, проте завдяки наданому за часів Константінеску імпульсу країна і далі рухалася в напрямку євро-

Центр перекладів «TRIS» – спільна мова зі Світом

Завдяки своєму геополітичному становищу Україна завжди була цікава як західним, так і східним бізнес-структурам. Для багатьох компаній із Європи, Америки й Азії український ринок видається привабливим і перспективним. Усе більше інвесторів прагнуть облаштуватися в нашій країні, попри обіцянки експертів щодо другої хвилі кризи. Ця тенденція підтверджується щорічним зростанням кількості міжнародних конференцій, презентацій та інших заходів.

Працівники Центру перекладів «TRIS» можуть судити про зростання інтересу до нашої країни з боку іноземних партнерів не з чуток. Будучи лідером перекладацького ринку, ми дуже часто надаємо послуги синхронного й послідовного перекладу на заходах, що відбуваються в міжнародному форматі. За свій 18-річний досвід роботи наша компанія не раз обслуговувала конференції, на яких обговорювалися питання різного спрямування: аграрні, фармацевтичні, інформаційних технологій, важкої металургії, хімічної галузі тощо. За родом своєї діяльності ми маємо дуже точно реагувати на підвищення інтересу іноземних партнерів до тієї чи іншої сфери бізнесу. Адже в штаті Центру працюють перекладачі, які крім чудового знання мови мають ще й другу профільну освіту, що відповідає темі заходу. Це дає їм змогу глибше й більш свідомо, зі знанням тонкощів предмета здійснювати переклад, залишаючись з аудиторією, так би мовити, на одній хвилі.

Не можна не сказати, що за 20 років, які минули з дня здобуття Україною та іншими союзними республіками незалежності, виросло нове покоління, яке не знає єдиної мови. Тому все частіше до нас звертаються за послугами перекладача зі знанням грузинської, литовської, вірменської, казахської та інших національних мов республік колишнього СРСР. Таких фахівців в Україні практично ніде не готують, а потреба в них неухильно зростає. Також це стосується й непоширених мов: шведської, японської, фарсі, хінді... Наша компанія приділяє особливу увагу добору цих кадрів і на сьогодні забезпечує якісні переклади 44 мовами (зокрема, й мовами СНД), адже тільки в штаті у нас понад 100 працівників, не рахуючи тих перекладачів, яких ми залучаємо на супровід конкретного проекту.

Упродовж усіх 18 років своєї роботи Центр перекладів «TRIS» не лише невпинно вдосконалюється у перекладацькій царині, а й працює над розширенням спектра своїх послуг. Наші постійні партнери, серед яких багато відомих і

шанованих організацій, не раз мали змогу оцінити переваги комплексного підходу до обслуговування їхніх заходів. Адже крім професійного штату фахівців ми маємо власне обладнання для організації синхронного перекладу, всі необхідні ресурси та досвід у наданні конференц-послуг (зустріч в аеропорту і трансфер до готелю, розселення, супровід гостей, індивідуальні екскурсійні програми з гідом-перекладачем, кейтерингові послуги тощо). На сьогодні в нас достатній досвід для того, щоб надавати якісний конференц-сервіс «під ключ».

За роки свого існування наша компанія пройшла нелегкий, але цікавий шлях від невеликого приміщення в приватній квартирі до найбільшого центру перекладів країни з офісами в Києві (сім), Харкові (три) та Одесі (три). Присутність у ключових містах дає нам змогу оперативно виконувати поставлені завдання з організації та проведення заходів на всій території України від Львова до Луганська й від Чернігова до Севастополя. Також присутність наших професійних працівників у регіонах забезпечує можливість оперативно реагувати на будь-які побажання замовників на всіх стадіях підготовки їхніх заходів.

Має Центр ще один привід пишатися – це наша «Школа синхронного перекладу». Перебуваючи в постійному пошуку талановитих перекладачів, ми дуже гостро відчували всі недоліки вітчизняної освітньої системи. Це й підштовхнуло нас до рішення готувати свої кадри самостійно. Фахівці Центру розробили унікальні програми з підготовки синхроністів і письмо-

вих перекладачів високого рівня. Основне завдання «Школи синхронного перекладу» – дати унікальні практичні інструменти тим, хто вирішив назавжди пов'язати свою долю з такою цікавою і захопливою справою, як переклад. Наші випускники вже працюють перекладачами-синхроністами на заходах різних рівнів складності – від конференції фермерів Середньої Азії до саміту глав держав.

18 років для людини ще небагато, а ось для компанії цього достатньо, щоб бути впевненим у тому, що робиш. А впевненість в тому, що ми рухаємося в правильному напрямку, щодня додають сотні наших партнерів. Прийшовши до нас один раз, вони стають постійними й улюбленими назавжди. Ми дбайливо зберігаємо тисячі подяк, отриманих у різні роки. Нам дорого всі без винятку відгуки партнерів про нашу роботу. Адже саме вони допомагають Центру перекладів «TRIS» зростати, розвиватися й удосконалюватися. Чого ми бажаємо й усім громадянам незалежної України в її 20-й день народження!

м.Київ, вул. В.Житомирська, 30
тел.: 590-59-04
www.tris.ua

Невпевнена альтернатива

Хвороби зростання й вади особистостей в українській опозиції на кожному етапі перешкождали ефективній зміні шляху розвитку країни

Принциповий поділ українських політиків на два табори – комуністів і демократів – проіснував недовго. Уже впродовж перших років незалежності в обох чітко виявилися внутрішні межі, й замість двох кольорів постала ціла палітра політичних відтінків. Наявність різних течій в таборі влади забезпечила змагальність української політики і не дозволила режиму виродитись у диктатуру. Неоднорідність же опозиції перешкодила її консолідації та результативним спільним діям – як у перші роки, коли розгублена влада готова була йти на значні поступки, так і потім, коли відчинялося вікно можливостей для приходу до керма.

ЗАВДАННЯ КОНТРЕЛІТИ

За визначенням, успішна контреліта мала б виконати низку завдань, без яких перспективи отримати владу залишатимуться примарними, а в разі здобуття державних посад існуватиме ризик їх ганебно втратити, не скориставшись з історичного шансу:

- сформулювати змістовну і зрозумілу суспільству альтернативу курсові, що його проводить уряд. Вона, своєю чергою, має кілька складових. По-перше, це меседж, повідомлення – коротке містке поняття, що характеризує якість, за яку виступає політсила («Україна – «нормальна» європейська держава, де живуть як у ЄС»; «Україна – найкращий друг Росії і отримуватиме за це поблажки від Москви»; «В Україні комфортно

жити»; «Україна вимагає говорити українською, перейматися своєю історією» тощо). Такий меседж може не бути чітко висловлений, але він конструється, «виводиться» з документів, риторики, пропозицій та дій політсили, описує цінності, за які вона виступає. Для опозиції зрозумілість такого послання вкрай важлива, аби громадяни розуміли, проти чого саме в наявному порядку речей вона виступає і що забезпечить натомість. По-друге, мусять бути програмні документи, які описують і роблять пріоритетними головні завдання, рішення й механізми, спрямовані на втілення в життя цінностей політсили. По-третє, детальні плани реалізації поставлених завдань (аж до проектів рішень);

- мати кадровий потенціал, здатний як вести політичну боротьбу (брати участь у дебатах, переконувати громадян тощо),

ОПОЗИЦІЯ МОЖЕ СТАТИ ПОВНОЦІЙНОЮ КОНТР-ЕЛІТОЮ, ЛИШЕ ЯКЩО МАТИМЕ ЗРОЗУМІЛУ ІДЕЮ І ДІЄЗДАТНУ СТРУКТУРУ

так і забезпечувати роботу з реалізації програми політсили; на всіх рівнях: від урядових структур до місцевих громад;

- мати розгорнуту місцеву мережу, здатну не лише виконувати базові функції «партійної бюрократії», а й залучати союзників, однодумців, мобілізувати підтримку, завойовувати довіру;

- спиратися на доволі широкий базовий електорат, який поділяє цінності політсили і впевнений у тому, що вона зможе реалізувати свою програму: по-перше, прийти з нею до влади; по-друге, не змарнувати свого шансу, поставши біля керма.

В українських політичних сил, які визнавали себе опозиційними до влади, виникали проблеми практично з кожним із цих складників успіху, тож не дивно, що вони зазнавали поразки практично на всіх виборах, і провалили шанс змінити країну, коли врешті отримали владу 2005-го.

РОДОВІ ТРАВМИ ОПОЗИЦІЙНОСТІ

Оскільки Україна мусила одночасно й виборювати незалежність, і змінювати модель держави з радянської на демокра-

тичну, перед опозицією стояло подвійне завдання. Це збільшувало кількість викликів. Та, мабуть, найголовніше було розмежувати необхідність консолідації в ім'я державності й потребу тиску на істеблішмент і роботу із суспільством задля вибору ліпшої моделі реформ. Вочевидь, така схема мала б існувати принаймні на рівні меседжу й програмних постулатів, які можна було б перекладати мовою конкретних управлінських рішень із залученням відповідних фахівців (чимало з яких підтримували й ідею незалежності, й основні цілі створення вільної, демократичної держави та ринкової економіки).

На практиці вийшло так, що державницькі гасла не були підкріплені розумінням способу їх реалізації. Часто демократи за поглядами не відрізнялися від своїх опонен-

тів, із недовірою ставилися до приватної власності, сприймали державу як джерело постійних подачок і марнували час у тривалих беззмістовних суперечках та взаємній боротьбі.

Тодішні діячі не змогли ані домогтися «перезавантаження» влади на виборах, ані змусити її до «покори через співпрацю». Зокрема, коли після перегонів 1991 року президент Леонід Кравчук був присутній на засіданні Ради Руху, його пропозицію до співпраці відкинули; пізніше члени Кабміну Леоніда Кучми із середовища демократів також не змогли стати генераторами реформ.

Загубленість опозиції, постійний «пошук себе» не дозволили їй ані спертися на достатньо широкі суспільні верстви, виходячи зі спільного розуміння цінностей та цілей

УСТАНОВЧИЙ З'ЇЗД РУХУ: ВЕЛИЧНО І УРОЧИСТО. Українській опозиції ніколи не бракувало пафосу. Натомість кропітка щоденна робота часто кульгала

реформ, ані зберегти мережу на місцях, яка могла не просто створювати місцеві «клуби любителів Вітчизни», а працювати. Демократи перших років незалежності фактично відштовхнули громадян, і ті, розчаровані в балакунах, заходилися шукати натомість прагматиків, господарників та інших позапартійних. А в ці шати часто рядились якраз пристосовані й представники «болота», які не впливали на владу, а приєднувалися до того чи іншого клану задля задоволення матеріальних або ж владних амбіцій. Тож, не домігшись виборів одразу на хвилі ейфорії 1991-го, тодішня демократична опозиція 1994-го сповна скуштувала плодів розчарування.

ДОГІДЛИВІ РЕВАНШИСТИ

Поразкою демократів (чи, за усталеним серед журналістів виразом, націонал-демократів) скористалась інша опозиція – реваншистська (представлена насамперед Комуністичною та Соціалістичною партіями), яка на парламентських виборах діявала стабільно високу підтримку, аж поки деякі їхні гасла перейняли сильніші й більш системні партії.

Однак і реваншисти не спромоглися стати опозицією в окресленому вище значенні. Вони не пропонували життєздатної, реальної альтернативи, адже радянська влада та її планова економіка довели своє банкрутство й не підлягали відновленню, а в «окремо взятій Україні» й поготів. Різні форми закликів до реінтеграції з Росією робили реваншистські політси не представниками лівого спектру, захисниками трудящих, а радше частиною засобів впливу закордонної держави на Україну. Втім, більше, ніж на Росію, ті ж таки комуністи навчилися орієнтуватися на свою владу: вже у другій половині 1990-х у ЗМІ з'являлися численні публікації про «матеріальні винагороди» керівництва КПУ та членів його сімей за співпрацю з Банковою, яка полягала у «правильному» голосуванні, шельмуванні демократичної опозиції та наданні інших «спеціальних послуг». Така взаємодія з тіньовою пере- ▶

творилася на демонстративну, коли 2006-го КПУ й СПУ ввійшли в коаліцію з олігархічною Партією регіонів. За це соціалісти були покарані на дострокових виборах і перестали бути парламентською політсилою. Однак комуністи 2010-го знову об'єдналися в коаліцію з регіоналами й, отже, офіційно поділили з ними відповідальність за антисоціальні кроки влади.

ШАНС НА ПРАГМАТИЗАЦІЮ

Парламентські вибори 1998 і 2002 років демонстрували помітні зміни у складі та якості опозиції, її взаємодії з владою і стосунках із суспільством. Місцеві вибори, які відбувалися одночасно з парламентськими, на ці процеси впливали мало: у місцевих мажоритарних округах здебільшого віддавали перевагу «міцним господарникам», які мали підтримку влади та бізнесу й «вирішували питання» для відповідних громад.

Перегами 1998-го засвідчили низку нових тенденцій в українському політичному процесі. У їх результаті було обрано політично дуже різномірний парламент, не здатний до консолідації, з чого й користувалась адміністрація Кучми для виправдання відсутності реформ.

Демократична опозиція здобула дуже малий відсоток мандатів у парламенті, куди менший, аніж у попередньому складі Верховної Ради. Разом із мажоритарниками НРУ отримав лише десять частину місць – 46. Причиною цього стало насамперед розпорошення національно-демократичних сил напередодні виборів. Так, партія «Реформи і порядок» здобула на перегонах 3,13% (за порогів у 4%), блок «Національний фронт», створений Конгресом українських націоналістів, – 2,71%.

Реваншистів почало меншати. Навіть з урахуванням мажоритарників Компартія, СПУ – СелПУ, ПСПУ разом одержали тільки 171 мандат. У новому парламенті з'являється найбільша за часів незалежності кількість нардепів, ідеологічна ідентифікація яких досить слабка. Кількість безпартійних у парламенті 1998 року становила 117 осіб, значна час-

тина ідеологічно не визначених також перебувала у фракції партії влади – Народно-демократичній партії.

На виборах 1998-го вперше зафіксовано входження до парламенту представників «олігархічних» партій, тобто позбавлених відповідної соціальної бази та чіткої політико-ідеологічної програми; успіх таких політсил у перегонах пов'язаний із використанням інформаційних технологій, масовим підкупом електорату тощо. Прикладами їх стали СДПУ(о) (олігархічна група Суркіса – Медведчука), Партія зелених України, тоді фінансована, зокрема, бізнесменом Василем Хмельницьким. Понад те, на цих виборах парламентську фракцію отримала «олігархічна», або «внутрішньовладна» чи прагматична, опозиція – партія «Громада» опального Павла Лазаренка. Поява у парламенті останньої знаменувала важливий етап еволюції українського істеблішменту – можливість для «ображених» у внутрішньовидовій боротьбі олігархів різного рівня переходити в опозицію, додаючи їй крім націонал-демократичного та реваншистського ще й прагматичний компонент. Навіть після втечі Лазаренка цей складник розвивався, до того ж у кількох напрямках. Колишня соратниця цього політика Юлія Тимошенко сама стала одним із провідних прагматичних опозиціонерів. Пізніше, після формування уряду Віктора Ющенка, зростання його рейтингу й особливо відставки та переходу в категорію «ображених», ціла плеяда невдоволених станом речей бізнесменів та олігархів другого-третього ешелону почнуть співпрацювати як із ним, так і з Тимошенко, надаючи ресурси в обмін на прохід до парламенту й перспективи доступу до виконавчої влади в разі перемоги на президентських виборах. Понад те, декларовані погляди Ющенка, близькі націонал-демократам, сприяли їхньому об'єднанню навколо нього в аморфний блок. Деяко згодом частину цих діячів привабила й Тимошенко.

Такі процеси можна було б лише вітати: поєднання дер-

ТІНЬ ПОРАЗКИ.
Розпочавши війну між собою, помаранчеві прогнали все

жавницьких поглядів та досвіду у веденні реальної державної політики давало цим об'єднанням прагматиків і демократів змогу формувати перспективні програми й спиратися на верстви у суспільстві, які були б природними союзниками реформ. Зокрема, на середній клас, що народжувався, на малий і середній бізнес, а також на упосліджених в умовах олігархічної економіки вчителів, медиків, учених та інших природних лідерів думок і традиційно авторитетних у суспільстві людей, які, своєю чергою, допомагали б розширенню електоральної бази. Але трапилося навпаки: частково з огляду на особисті ваді лідерів, частково через брак досвіду створення сучасних політичних партій, замість «здорової прагматизації» опозиції, виконання нею завдань для контреліти, говорити можна радше про перенесення на нові об'єднання

ФОТО: УНАН

проблем, характерних для демократичного табору.

НАДІЯ І ПОМИЛКИ

Це засвідчило голосування 31 березня 2002 року та події, що відбулися після нього. Результати тодішніх перегонів продемонстрували не лише катастрофічно низький рівень довіри до влади, а й безпрецедентно великий попит суспільства на нові політичні сили та лідерів, здатних стати реальною альтернативою скомпрометованому істеблішментові. Такими альтернативами під час волевиявлення 2002 року були іменні політичні сили, пов'язані з опальними діячами уряду Ющенка, – Блок «Наша Україна» та Блок Юлії Тимошенко. Певною мірою до цієї ніші почали дрейфувати й «помірквані реваншисти» – соціалісти. Ющенко, здобувши підтримку в Західній та Центральній Україні завдяки іміджеві «нового лідера державницьких

сил», а серед ліберально настроєних виборців Сходу, Півдня і того ж Центру завдяки успішності очолюваного ним уряду, став найпопулярнішим політиком.

Вибори 2002-го також продемонстрували цікаву метаморфозу політсили Юлії Тимошенко, яка з ідеологічно невизначеного «олігархічного» суб'єкта почала перетворюватися на одного з виразників інтересів «демократичного» виборця. Новий ідеологічний курс дав позитивний результат: БЮТ в умовах пресингу з боку влади отримав понад 7% на виборах за партійними списками, здобувши в західних та центральних регіонах друге-третє місце.

Власне, вибори 2002 року показали можливість приходу до влади нової державницької еліти; сили, які претендували на таке звання, отримали безпрецедентний кредит довіри в Західній та Центральній Україні, а також продемонстрували

резерви електорального росту в східних та південних областях. Утім, здобувши високий результат за партійними списками, опозиція прогнала процес формування керівництва парламенту. З одного боку, заповнення половини Верховної Ради на виборах за мажоритарними округами привело туди чимало залежних від влади осіб, яких було «загнано» у прокучнівську більшість. Та й у лавах самих опозиціонерів знайшлося достатньо «попутників», які під час принципових голосувань (як-то призначення на посаду голови ВР керівника адміністрації Кучми Володимира Литвина) стали на бік Банкової. Однак, із другого боку, ініціативу втратили й самі опозиціонери. За свідченнями представників оточення, у критично важливий час після виборів Ющенко не приділяв уваги формуванню більшості, а перебував на відпочинку; опозиціонери загально спочивали на лаврах, фактично «здавши» шанс скористатися з розгубленості влади результатами перегонів.

Із призначенням головою ВР Литвина, а особливо із приведенням 12 червня 2002 року на посаду глави президентської адміністрації лідера СДПУ(о) Віктора Медведчука розпочався етап «загострення кучмізму» і збільшення його уразливості перед впливами з боку Росії.

Утім, за підсумком 2000–2003 років, українська опозиція здобула важливу іміджеву перемогу: їй вдалося переконати суспільство, що вона

ТРЕБА РОЗМЕЖОВУВАТИ «ЄДНАННЯ В ІМ'Я ДЕРЖАВИ» І ТИСК НА ВЛАДУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

може претендувати на роль альтернативи владі. Оскільки до виконання окреслених вище завдань контреліти опозиціонери були готові у кращому разі частково, таке ставлення суспільства виявилось певним кредитом. На жаль, опозиціонери, прийшовши до влади, розпорядитися ним не зуміли. ■

2005-2011

Змарнований кредит довіри

Попри небачену в новітній історії України підтримку і навіть прихід до влади на хвилі масових протестів, українська опозиція зрештою початку XXI століття не змогла виправдати очікувань народу. Хоча існували плани щодо вирішення найнагальніших проблем суспільства, вони не були реалізовані, а зміни, які все ж відбулися, не стали незворотними.

Результат президентських виборів 2010 року виявився не так перемогою нинішньої влади, як поразкою попередньої, яка так і не спромоглася – із суб'єктивних і частково об'єктивних причин – виконати свої обіцянки та піднятися над політичним та особистісним протистоянням, а також подолати спокуси, які створює влада у пострадянській корумпованій країні.

- Пріоритети лідерів помаранчевих сил виявилися викривленими: першочерговим завданням вважалося не здійснення проголошених реформ, а перемога над партнером-опонентом. На це йшли енергія і зусилля, які мали би спрямовуватися на подолання корупції, обмеження впливу олігархії, впровадження реформ і додання спротиву їм.

- Логіка «перемога (над партнером) понад усе» штовхала помаранчевих політиків до союзів з ідеологічними опонентами, а також до популістських кроків, які підірвали економіку країни (особливо під час кризи) і суттєво погіршували діловий клімат.

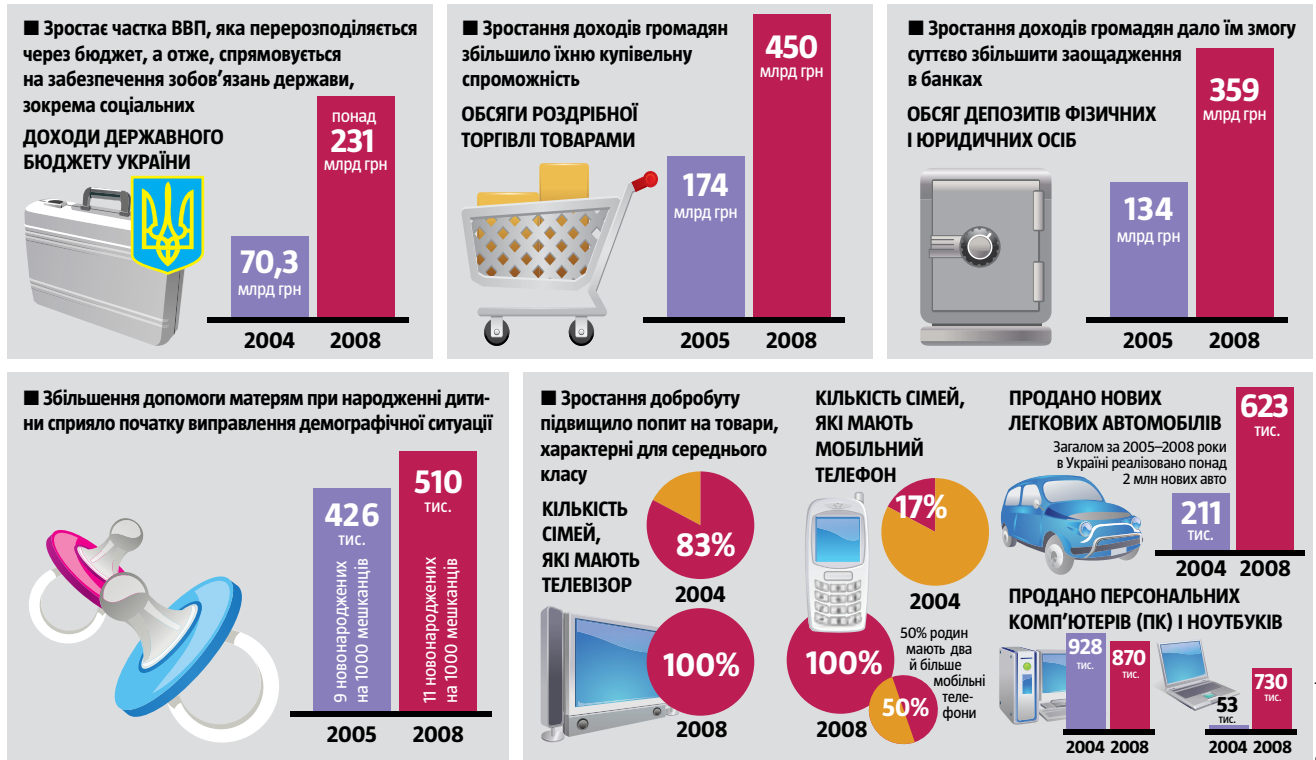
- Внутрішні чвари перешкодили також подоланню зовнішніх загроз (газові кризи, торговельні війни тощо) та завадили європейській інтеграції.

- Після революції було практично втрачено зв'язок із народом. Партії залишилися традиційними для України «фан-клубами лідерів» і механізмами наближення до влади тих, хто має ресурс, однак не засобами пошуку і підтримки в суспільстві союзників для реформ.

- Водночас суспільні активісти і громадські організації не змогли ані побудувати дієвого партнерства із владою, ані поставити її під контроль.

Докризове підвищення стандартів життя

Соціальні реформи, розпочаті 2005 року, дали змогу суттєво підвищити рівень купівельної спроможності громадян. Показники докризового 2008 року демонструють значний прогрес порівняно з 2005-м

люти впала: більш ніж дві третини витрачених ресурсів були розміщені домогосподарствами на роздрібному валютному ринку (що потягнуло за собою дефіцит іноземної валюти, різке зменшення валютних резервів, інтенсифікацію

чорного ринку валюти, відновлення процесу доларизації економіки).

Крім того, від політичних протестів також постраждав банківський сектор. Протистояння та невизначеність щодо майбутнього розвитку країни

створили паніку й відповідно призвели до стрімкого зменшення депозитів. Відтак, незважаючи на підвищення ВВП у 12,1%, економічна спадщина 2004 року була складною. Великою мірою з цим пов'язане сповільнення 2005-го.

Квітень – травень 2005
Бензинова і цукрова кризи, які мали ознаки картельних змов. Ситуацію на ринках виправлено впродовж місяця, однак між Ющенком і Тимошенко виникають перші публічні обміни критикою.

16 червня 2005
Підписання президентом, прем'єром і головою ВР Меморандуму про гарантії прав власності і забезпечення законності при їх реалізації, яким Україна фактично відмовлялася від масової реприватизації.

8 вересня 2005
Політична криза, яка стала публічною після звільнення і прес-конференції голови Секретаріату президента Олександра Зінченка. Ющенко відправляє у відставку уряд Тимошенко, а також низку осіб зі свого оточення, яких Зінченко і Тимошенко звинувачували в корупції.

22 вересня 2005
Президент, лідер Партії регіонів Віктор Янукович і в. о. прем'єр-міністра Юрій Єхануров підписали Меморандум порозуміння між владою та опозицією. ПР віддала голоси на підтримку затвердження Єханурова прем'єром, однак використовувала Меморандум в агітації як «ознаку визнання владою їх сили».

3 червня 2006
Проголошення незалежності Чорногорії.

7 жовтня 2006
Вбито російську журналістку Анну Політковську.

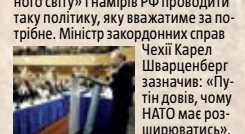
30 грудня 2006
Страчено Садада Хусейна.

1 січня 2007
Болгарія і Румунія стали членами ЄС. На цьому завершився п'ятий етап розширення організації на схід.

10 лютого 2007
Мюнхенська промова Володимира Путіна щодо неприйняття «однополярного світу» і намірів РФ проводити таку політику, яку вважатиме за потрібне. Міністр закордонних справ Чехії Карел Шварценберг зазначив: «Путін довів, чому НАТО має розшириватись».

За вісім місяців 2005-го темпи зростання ВВП зменшилися в 2,3 раза (порівняно з початком року), а проти 2004-го – більше ніж у 5 разів. Динаміка промислового виробництва знизилася в 2,4 раза, сільського господарства – в 1,7 раза. Такі умови потребували чітких, злагоджених дій усіх представників нової команди. Тим більше що владу, а відтак відповідальність за країну їм у буквальному сенсі вручили громадяни.

«КОМУ БАГАТО ДАНО, З ТОГО БАГАТО СПИТАЄТЬСЯ»

Помаранчева революція 2004–2005 років стала яскравим прикладом у низці мирних революцій у Європі, а Україна доповнила й розвинула практику безкровних суспільних трансформацій. У цих подіях переплелися воля громадян змінити життя в державі, їхнє обурення сваволею, а також готовність значної частини еліт підтримати зміну статус-кво. Відтак протести людей перешкодили оточенню Леоніда Кучми «призначити» шляхом масових порушень закону і фальсифікацій Віктора Януковича наступним президентом.

Під час повторного голосування 26 грудня 2004 року завдяки змінам у законі, новому складу виборчих комісій та активності спостерігачів було перекрито основні канали фальсифікацій, насамперед «накручування» явки виборців у східних регіонах та «десантів» зі Сходу в Центрі (норма Закону «Про особливості застосування Закону України «Про вибори президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» ускладнювала процедуру видачі відкритих посвідчень). Виявилось, що кількість охочих проголосувати за відкритими посвідченнями становить не більше ніж 40 тис. виборців (тоді як на виборах 21 листопада 2004 року політтехнологи Віктора Януковича масово використовували відкриті посвідчення задля фальсифікацій – за експертною оцінкою, такі посвідчення додали провладному кандидату щонайменше 750 тис. голосів). Як наслідок – порівняно з 21 листопада явка 26 грудня в Донецькій області «зменшилася» на 11

ФОТО: ОЛЕКСАНДР ЧЕМЕНЬОВ

РАЗОМ НАС БАГАТО. Щирий порив, волю до змін помаранчевого Майдану неможливо відтворити на «технологічних» мітингах

сифікацій, насамперед «накручування» явки виборців у східних регіонах та «десантів» зі Сходу в Центрі (норма Закону «Про особливості застосування Закону України «Про вибори президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» ускладнювала процедуру видачі відкритих посвідчень). Виявилось, що кількість охочих проголосувати за відкритими посвідченнями становить не більше ніж 40 тис. виборців (тоді як на виборах 21 листопада 2004 року політтехнологи Віктора Януковича масово використовували відкриті посвідчення задля фальсифікацій – за експертною оцінкою, такі посвідчення додали провладному кандидату щонайменше 750 тис. голосів). Як наслідок – порівняно з 21 листопада явка 26 грудня в Донецькій області «зменшилася» на 11

24 жовтня 2005
Повторний продаж 93% Криворізьсталі. Покупець Mittal Steel Germany GmbH сплатив \$4,8 млрд – у 2,4 раза більше від стартової ціни і в 5,7 раза більше від суми, отриманої за підприємство 2004 року від Ахметова і Пінчука.

18 листопада 2005
Верховний Суд України скасував усі кримінальні справи, раніше порушені проти Тимошенко.

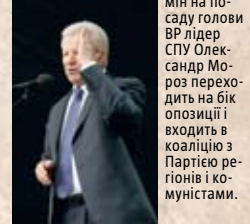
1 січня 2006
Набуття чинності змін до Конституції, які обмежували повноваження президента.

4 січня 2006
Підписання під патронатом президента Ющенка угоди про постачання газу в Україну після кількох тижнів протистояння з Росією. Ціна блакитного палива для України становить \$95 за 1000 м³, а не \$230, як вимагав Газпром. До постачання газу допущено посередника – структуру «РосУкрЕнерго» (50% – Газпром, 50% – громадяни Фірташ і Фурсін).

26 березня 2006
Парламентські вибори на пропорційній основі з 3% бар'єром. Помаранчіві БЮТ, «Наша Україна» і Соцпартія отримують 243 мандати. Однак 6 липня 2006-го в об-

7 листопада 2007
Після п'яти днів виступів опозиції в Грузії президент Саакашвілі запровадив надзвичайний стан і заявив про втручання Росії у внутрішні справи Грузії. На оголошених невдовзі дострокових президентських виборах Саакашвілі здобув упевнену перемогу.

10 грудня 2007
Дмитрій Медведєв висунутий кандидатом у президенти РФ від «Єдиної Росії».

21 грудня 2007
Естонія, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія приєдналися до Шенгенської зони.

23–27 січня 2008
На Всесвітньому економічному форумі в Давосі констатовано, що світова економіка переживає фінансову кризу.

17 лютого 2008
Косово проголосило незалежність.

2 березня 2008
Медведєва обрано президентом РФ. Невдовзі він призначив прем'єром Владіміра Путіна.

12,78%, у Луганській – на 6%, у Харківській – на 4,16%.

Підтримка Віктора Ющенка в центральноросійських областях під час повторного голосування виявилася значно вищою, ніж повідомила ЦВК за підсумками другого туру (близько 80% замість 60%).

Завдяки голосам Центру і Заходу країни, а також частки голосів Сходу та Півдня (здебільшого представників середнього класу) Віктор Ющенко переміг із результатом 51,99% проти 44,2% за Віктора Януковича.

Для порівняння: після Революції троянд Міхаїл Саакашвілі на виборах президента в Грузії 4 січня 2004 року набрав 96,27% голосів; лідер Тюльпанової революції у Киргизії Курманбек Бакієв 10 липня 2005-го – 88,6% голосів.

А втім, у січні 2005-го здавалося, що Україні таки вдалося, словами одного білоруського опозиціонера, «сісти у вагон поїзда, який їде в Європу». Громадяни вперше в історії нашої держави почали оптимістично оцінювати майбутнє. За даними досліджень (тут і далі – якщо не вказано інше – дані досліджень Інституту соціології НАНУ), у липні 2004 року бачили свою соціальну перспективу в Україні 17%, не бачили – 70%. У лютому 2005-го визнавали її вже

Самооцінка

ОЛЕКСАНДР МОРОЗ, 2007,
про перевибори:
«Я не сказав би, що я гальмо»

вдвічі більше – 36%, не визнавали – 45%.

Виник навіть немислимий до того в Україні феномен – добровільна сплата податків бізнесом, зокрема наперед. Бізнес (передусім середній і малий) чи не вперше відчув солідарність із державою, сподіваючись, що її нове керівництво врешті вирішить проблему цивілізування ділового клімату.

Президент Віктор Ющенко отримав небачений, як для України, кредит довіри: у квітні 2005 року 49% опитаних заявляли про повну підтримку його дій, ще 24% – про підтримку окремих дій; отже, загалом прихильно до нього чи його діяльності ставилися 73%

КАДРОВА ПОЛІТИКА ПОМАРАНЧЕВИХ ЧАСТО ДУЖЕ НАГАДУВАЛА АНАЛОГИ З ІСТОРІЇ ЇХНІХ ПОПЕРЕДНИКІВ

– абсолютний рекорд незалежної України. Високою була і суспільна підтримка його команди: у квітні дії Юлії Тимошенко схвалювали 47% опитаних, ще близько чверті підтримували окремі дії. Голосування у Верховній Раді відображають «переляк», який охопив колишню прокручівську більшість у ній: практично всі ініціативи влади підтримували понад

300 депутатів. Перші півроку влади були ідеальним часом практично для будь-яких змін. Деякі з них такі запроваджено. Наприклад, підвищено допомогу при народженні дитини; уведено в дію законодавство про Єдину тарифну сітку, що дало змогу підвищувати зарплати залежно від посади, кваліфікації тощо. Недекларативна акція «Контрабанда-стоп» дозволила збільшити надходження від митного тарифу. Було прийнято ще кілька корисних для держави рішень.

Проте вже навесні починає набувати публічності конфлікт між Ющенком і Тимошенко, який сторони називають «ідеологічним, а не персональним», але який у підсумку призвів до поразки усього помаранчевого політичного напрямку (опозиції зразка початку 2000-х).

КОНФЛІКТ, ЩО ПОЗБАВИВ КРАЇНУ НАДІЇ

Конфлікт виявився багатограним і став віддзеркаленням практично всіх проблем, які дозволяють зробити невтішний висновок: українська еліта початку 2000-х не була здатна відповідати запитам і сподіванням суспільства.

1. Свою роль відіграв закладений (з подачі Віктора Медведчука, тодішнього го-

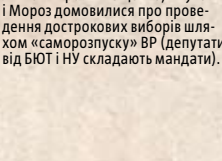
4 серпня 2006
Призначення Віктора Януковича прем'єр-міністром. З серпня за ініціативою Ющенка було підписано (усіма парламентськими партіями, крім БЮТ) Універсал національної єдності, де сторони погодилися проводити економічні реформи і здійснювати європейський та евроатлантичний вибір. Універсал був порушений Януковичем уже у вересні 2006-го – суверенітет документу прем'єр заявив у Брюсселі, що Україна не зацікавлена у набутті членства в НАТО. Упродовж осені 2007-го коаліція на чолі з ПР відправила у відставку всіх міністрів, призначених від «Нашої України».

Січень 2007
ПР спільно з БЮТ внесли зміни до закону про Кабмін, додатково обмеживши повноваження Ющенка. Разом контролюючи понад 300 голосів, вони подолали вето президента. Однак незабаром ПР відмовилася підтримати закон про опозицію, який вимагав БЮТ.

2 квітня 2007
Указ президента про розпуск Верховної Ради після того, як коаліція на чолі з ПР почала переманювати депутатів від опозиції і виникла загроза створення конституційної більшості, підконтрольної ПР. Янукович і його союзники не визнали законності цього указу. Лише 27 травня Ющенко, Янукович і Мороз домовилися про проведення дострокових виборів шляхом «саморозпуску» ВР (депутати від БЮТ і НУ складають мандати).

30 вересня 2007
Дострокові вибори до ВР. БЮТ і «Наша Україна – Народна самооборона» здобули більшість з перевагою у два голоси.

19 грудня 2007
Формування уряду Тимошенко (50/50 БЮТ і НУ-НС) після низки невдалих голосувань. Головою ВР перед тим обрано Арсенія Яценюка.

Липень 2008
Встановлено рекорд ціни на нафту – \$145 за барель. Утім, через кризу до грудня 2008 ціна впала до \$30 за барель.

8–11 серпня 2008
Російсько-грузинська війна. За її підсумками Абхазія і Південна Осетія проголосили незалежність, яку негайно визнала РФ.

5 грудня 2008
Помер Патріарх Московський Алексій II. У січні 2009-го Патріархом обрано Кірілла (Гундяєва).

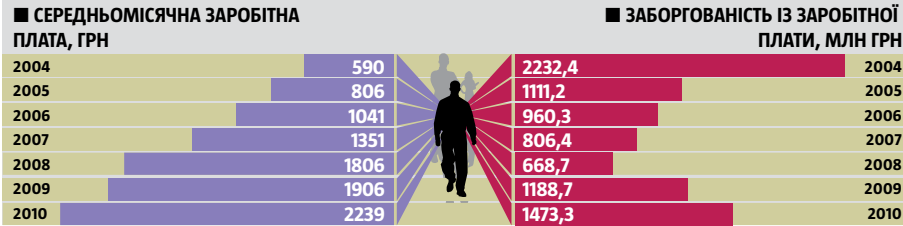
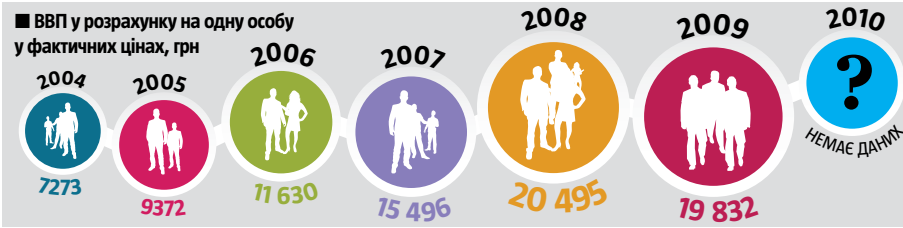
16 грудня 2008
Президентом США офіційно обрано Барак Хусейн Обама.

Квітень 2009
Перші повідомлення про поширення у світі свинячого грипу H1N1.

Покращення соціальних та економічних показників

За даними Держкомстатистики, НБУ

лови адміністрації Кучми) у редакцію Конституції від 2004 року конфлікт повноважень між президентом і прем'єром. Ця редакція Основного Закону набула чинності з 1 січня 2006-го і сприяла поглибленню політичного проти-

стояння. Адже, якщо прем'єр мав власні політичні амбіції (а Тимошенко їх мала, як і Янукович, інший прем'єр, якого призначав і з яким ділив владу Ющенко), Конституція дозволяла зосередити в його руках важелі впливу на економіку і

де-факто очолити виконавчу владу.

Утім, невдала конституційна модель – це ще не вирок ефективності управління. Фахівці не дарма розрізняють юридичну Конституцію (сукупність норм) і практичну (особливості практики їх застосування, справжній стан відносин у системі «суспільство – влада» та між державними органами). І тут маємо констатувати особисту відповідальність лідерів у 2005–2010 роках за те, що невдалі конституційні приписи спрацювали на всю повноту потенційного негативу. Річ і в амбіціях, і в переважанні особистої вигоди над інтересами спільної справи, і в легковаженні обіцянками. Однак окрім особистісних вад керівництва певну роль відіграла й недолуга кадрова політика з фаворитизмом, призначенням на посади і включенням до виборчих списків за винагороду (про що активно писали ЗМІ), кумівство, нерозбірливістю щодо наближення до себе чи допуском на відповідальні посади осіб, які запламували себе порушеннями за часів кучмізму чи навіть на виборах-2004. Інакше кажучи, кадрова політика по-маранчевих часто дуже нагадувала аналогії з історії їхніх попередників.

Чимало дослідників пов'язують проблему таких призна-

Зима – весна 2008

Активна взаємна критика Ющенка і Тимошенко. Політики звинувачують одне одного в корупції та діях на шкоду національним інтересам

2–4 квітня 2008

На розширеному саміті НАТО в Бухаресті України, попри очікування, не було запропоновано приєднатися до Плану дій щодо членства в Альянсі (ПДЧ). Під тиском Росії проти виступили, зокрема, Німеччина і Франція.

25 травня 2008

Дострокові вибори міського голови і міської ради в Києві. Через роз'єднаність кандидатів-опонентів знову переміг Леонід Черновецький.

Серпень – вересень 2008

Загострення конфлікту між Ющенком і Тимошенко. Під час грузинсько-російської війни Ющенко відкрито підтримує Грузію, Тимошенко обмежується закликами «припинити конфлікт». БЮТ і ПР спільно голосують за низку законопроектів, які обмежують владу президента. НУ–НС виходить з коаліції, яка підтримує уряд Тимошенко. Ющенко видає указ про розпуск ВР, однак парламент відмовляється його виконувати і фінансувати дострокові вибори. Натомість формується коаліція БЮТ–НУ–НС–Блок Литвина (останній отримав посаду голови ВР).

7 квітня 2009

Заворуження в Молдові. Багатолітнє правління комуністів закінчилося, до влади прийшла опозиційна коаліція.

1 грудня 2009

Набула чинності Лісабонська угода про реформи ЄС.

1 січня 2010

Набув чинності Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану.

Квітень 2010

Поява сенсаційних публікацій секретних документів на ресурсі WikiLeaks.

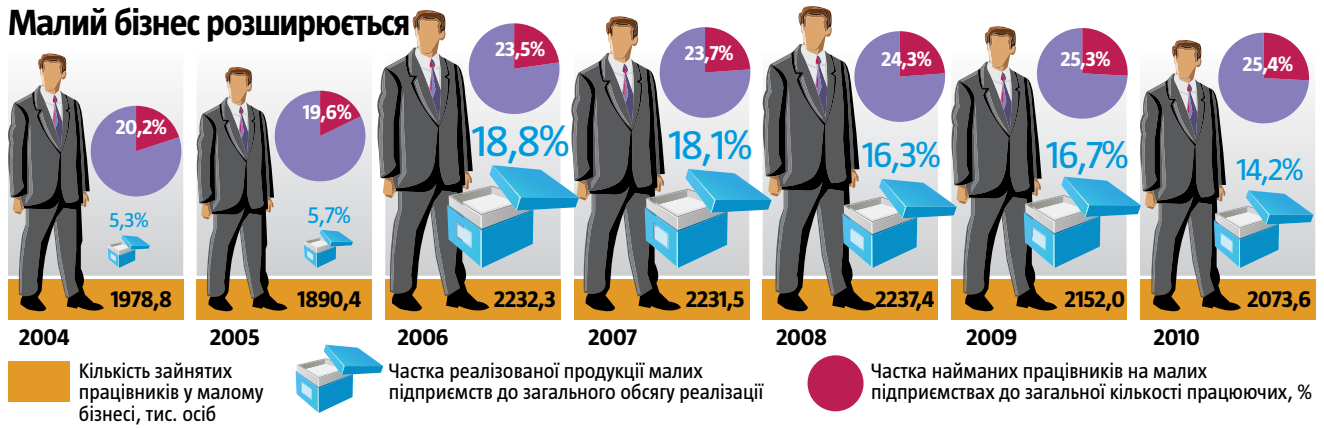

20 квітня 2010

Катастрофічний розлив нафти у Мексиканській затоці.

Малий бізнес розширюється

чень із тим, що не провели люстрації в жодній із можливих форм. Не було ані формальних заборон займати певні крісла тим, хто був причетний до корупційних обуродок; здебільшого амністіями закінчилися справи над особами, спійманими під час фальсифікацій виборів-2004.

Щоправда, оскільки, за різними оцінками, порушення 21 листопада 2004 року могли стосуватися понад 2,5 млн бюлетенів, потенційно відповідальними ставали більш ніж 85 тис. посадових та службових осіб; очевидно, що притягнення до відповідальності всіх виконавців навряд чи було б можливим, але доведення вини і засудження низки організаторів сприяли б відновленню справедливості й були б ефектив-

ною пересторогою проти спроб нових фальсифікацій.

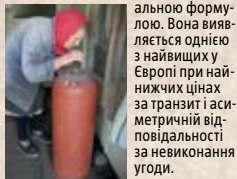
Понад те, певна не люстрація, а радше рокировка кадрів все ж відбулася. Протягом перших місяців 2005 року було змінено понад 19 тис. держслужбовців різного рівня – більш ніж 5% усієї державної служби. Тодішня опозиція вважала це порушенням прав людини, але проблема полягала в іншому: ці кадрові пертурбації, які проводилися безсистемно й хаотично, не гарантували підвищення якості управлінського персоналу й не давали змоги сконцентрувати на принципово важливих напрямках державної політики критичну масу людей, які б мислили і діяли по-новому, а відтак ставали провідниками потрібних змін.

2. Негативну роль відіграли команди, а точніше кажучи, оточення чи почет Ющенка і Тимошенко. Бізнес-конфлікти середовищ, корупційні схеми, які не тільки не зникли, а й поглиблювалися, давали поживний ґрунт для взаємних звинувачень. Набуття протистояннями публічності (зокрема внаслідок того, що ЗМІ позбулися цензури) демонстрували всьому суспільству, що новообрані політики живуть далеко не за тими законами, які обіцяли суспільству.

Власне, сама організація політичних сил обох лідерів не давала змоги сподіватися на «інституційну мудрість» – керування бодай міркуваннями політичної доцільності, якщо не потребою виконати обіцянки. Перетягування на свій

Грудень 2008 – січень 2009

Друга газова війна між Україною і Росією. 19 січня 2009 під патронатом Тимошенко і Путіна підписуються нові чинні газові угоди. «Рос-УкрЕнерго» вилучається з ринку, газ, який вона вважала своїм, конфісковано, ціна на блакитне паливо на 10 років має визначитися за спеці-

Травень – червень 2009

Переговори Януковича і Тимошенко щодо змін до Конституції, які мали би фактично розподілити владу в країні між ПР і БЮТ. Зрештою Янукович відмовляється реалізувати ці домовленості.

7 лютого 2010

У другому турі президентських виборів переміг Віктор Янукович із результатом 48,95% (проти 45,47% у Тимошенко). Відразу після перемоги Януковича формується лояльна до нього більшість у ВР за рахунок перебіжчиків.

3 березня 2010

Відставка уряду Тимошенко. Прем'єром стає Микола Азаров. Згодом Конституційний Суд виправдовує формування коаліції на індивідуальній основі (хоча у 2008 році той самий склад КС проголосив його неконституційним).

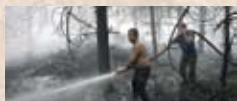
21 квітня 2010 року

Без попереднього громадського обговорення президенти Янукович і Медведєв підписують Харківські угоди про подовження перебування ЧФ РФ у Севастополі на 25 років в обмін на знижку в ціні на газ до \$100 за 1000 м³.

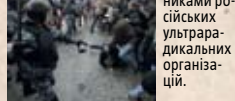
Червень – вересень 2010

Стихійні лісові пожежі в Росії, які через невдале реформування лісового господарства не вдаєтьсячасно локалізувати.

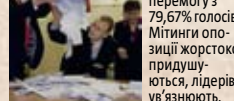
Грудень 2010

Бійки на Манежній площі в Москві між вихідцями з Кавказу і місцевими мешканцями, спровоковані представниками російських ультрарадикальних організацій.

19 грудня 2010

Президентські вибори в Білорусі. Лукашенко заявляє про перемогу з 79,67% голосів. Мітинги опозиції жорстоко придушуються, лідерів ув'язнюють.

1 січня 2011

Естонія стала 17-м учасником еврозони.

24 січня 2011

Вибух в аеропорту «Домодедово» у Москві. Загинули 36 осіб, постраждали 169.

бік олігархів, включення до команд сумнівних особистостей, безумовна ієрархічність, сприйняття партій виключно як механізмів власного ствердження – спадщина кучмізму, яку помаранчеві не змогли змінити. А відтак оточення, часто зі своєкорисливих міркувань, грало на протистоянні Ющенка і Тимошенко, здобуваючи преференції. Аналогічно з періодом початку 1990-х особи, які були готові долучити свою енергію, зусилля, знання для допомоги виконанню обіцянок Майдану, часто були не почуті і не затребувані: оточенню лідерів нічого було їм запропонувати. Наприклад, можна згадати «звернення до закордонних українців», яких нібито мали запросити працювати до Секретаріату президента Ющенка, але більшості з них навіть не відповіли на листи з анкетами. У цьому ж переліку і проєкти БЮТ на кшталт ініціативи «Ідеальної країни», до якої почали виявляти інтерес і фахівці, і середній клас, і активісти на місцях і яка відмерла непотрібною, коли Тимошенко показала чергову яскраву популістську іграшку: виплата заборгованості вкладникам Ощадбанку (так звана Юліна тисяча), контрактна армія і касування призову вже сьогодні тощо.

3. Готовність обох сторін шукати порозуміння з ідеоло-

ФОТО: AP

гічними суперниками для подолання «заклятого партнера». Історія «компромисів/зрад заради комфорту» сягає попередніх часів, як-от «чаювання» Тимошенко з Кучмою перед остаточним політичним знищенням Лазаренка чи голосування частини ющенківської «Нашої України» за програму прем'єра Януковича. Не кажучи вже про «лист трьох» – президента Кучми, прем'єра Ющенка, спікера Пляща – щодо учасників акції «України без Кучми». А після Помаран-

**Всупереч
Універсалу**

**ВІКТОР ЯНУКОВИЧ,
Брюссель, 2006:**
«Уряд України відкладає питання приєднання України до НАТО»

чевої революції загравання її лідерів з опонентами виявилися сходинками драбини, якою Партія регіонів і її очільник відерлися назад до влади. Тут і Меморандум та Універсал, запропоновані Ющенком Януковичу в надії скувати його словом (яке той з легкістю порушив), тут і голосування Тимошенко разом із ПР за звуження повноважень президента і підготовка спільно з командою Януковича змін до Конституції, які розподілили би владу між ПР і БЮТ. Усе це

**Прорив
підсвідомості**

**ВІКТОР ЯНУКОВИЧ,
Брюссель, 2006:**
«Україна є неприхильним стороннім інтеграції в ЄС»

23 червня 2010

Затриманий екс-керівник Державної митної служби Анатолій Макаренко – його звинувачують у незаконному розмитненні газу, який «РосУкрЕнерго» вважає своїм. Згодом було відкрито більше ніж десяток кримінальних справ проти членів уряду та інших посадовців часів прем'єрства Тимошенко.

1 жовтня 2010

КС визнав такою, що не відповідає Основному Закону, «конституційну реформу» 2004 року, оголосивши чинною редакцію Конституції від 1996-го.

31 жовтня 2010

Проведення місцевих виборів на основі нового закону, який передбачав повернення мажоритарної системи для обрання 50% депутатів, а також контроль влади над формуванням і діяльністю комісій. У результаті ПР збільшила присутність у місцевих радах.

Грудень 2010 – квітень 2011

Проти екс-прем'єра Тимошенко порушено три кримінальні справи: за нецільове використання грошей за Кіотським протоколом, закупівлю машин швидкої допомоги і укладення газових угод з Росією 19 січня 2009-го. Влада так і не переконала Захід і суспільство в тому, що справа Тимошенко не є політичною.

1 лютого 2011

ВР внесла зміни до Конституції, якими парламентські вибори перенесено на 2012 рік, а президентські – на весну 2015.

Лютий – березень 2011

«Арабська весна». Громадянські протести в Тунісі, Єгипті, Лівії, Сирії та інших країнах. У Тунісі та Єгипті лідери зрелися владі, у Лівії розпочалася громадянська війна, у Сирії ситуація швидко наближається до неї.

11 березня 2011

Землетрус силою 9 балів у Японії. Руйнувань зазнала АЕС Фукусіма-1, внаслідок чого стався витік радіоактивних матеріалів.

11 квітня 2011

Вибух у метро в Мінську. 15 загиблих, понад 200 постраждалих.

2 травня 2011

США заявляють про вбивство Усами бен Ладена.

21 липня 2011

Завершення в США 30-річної програми Space Shuttle.

лише посилювало Партію регіонів і робило обидві помаранчеві сили слабшими.

4. Коли впродовж перших місяців 2005-го було вичерпано яскраві задумки часів виборчої кампанії і від піар-кроків треба було переходити до кропіткої праці зі зміни економічної і політичної системи, власне робота дала збій. Уряд став на шлях популізму, спрямовуючи кошти на статті витрат, які можна було вигідно демонструвати виборцям (від соціальних виплат до відшкодування вкладникам Ощадбанку); президент захоплювався проектами, тривалість виконання і вартість яких породжували запитання як у політиків, так і в журналістів та громадян (на кшталт «Лікарні майбутнього», «Мистецького арсеналу» тощо).

Утім, самі українці насамперед вимагали від влади дати раду соціальним і правовим проблемам. За даними Всеукраїнської соціологічної служби (жовтень 2005 року), 50,2% опитаних чекало від нових очільників передусім зупинення зростання цін, 28,8% – посилення боротьби з корупцією, 25,3% – підвищення рівня життя.

Найпевнішим способом гарантувати зростання добробуту і подолання корупції можна було, лише зламавши олігархічну модель відносин суспільство-влада і запровадивши замість неї європейську, засновану на підтримці ініціативи, інвестицій і розвитку людини. Навіть невеликі кроки в цьому напрямку – як за часів уряду Ющенка у 2000 році (наведення ладу в енергетиці, скасування преференцій для великого бізнесу), так і в перші місяці 2005-го (спрощення адмінпроцедур, боротьба з контрабандою, скасування невиправданих податкових пільг – зокрема у так званих вільних економічних зонах) – дали для країни помітні позитивні результати. Це означає, що в разі подолання олігархічних обмежень Україна здатна на швидкий розвиток.

Цікаво, що напередодні створення демократичних коаліцій БЮТ і НУ затверджували цілком конкретний і реалістичний перелік рішень для руху до цивілізованої держави, які ма-

Норми життя вже сьогодні
АНАТОЛІЙ БЛИЗНЮК,
на той час голова
Донецької ОДА,
2011:
«2,5 тис. грн місячної зарплати забезпечують людині на 100% біологічну норму споживання»

ли приймати Верховна Рада і Кабмін (притому щодо багатьох питань існували готові проекти відповідних документів), але на їх реалізацію бракувало «політичної волі». А простіше відповідальності керівників і здатності партійних активістів бути послідовними і виконувати взяті зобов'язання незалежно від відносин між «дворами» лідерів.

Зрештою, було втрачено зв'язок політиків із народом. НУ і БЮТ мали існувати не як механізми підтримки лідерів, а як середовища взаємодії з суспільством. Не сталося.

Реакція суспільства не забарилась. Якщо у квітні 2005 року вважали, що нова влада краща за попередню, більше ніж по-

ловина (52%) громадян країни, вже в серпні таких було лише 37%; визнавали, що вона гірша, 9% у квітні, 21% – у серпні 2005 року.

СХІД І ЗАХІД РАЗОМ

Говорячи про другу половину 2000-х і початок 2010-х, неможливо оминати іншої теми, яка вперто мусується різними джедрелами, – так звану проблему розколу на Схід і Захід. «Розкол» став одним зі стереотипів сприйняття України, хоча має радше політичне, а не суспільне походження. Значні відмінності між регіонами існують у багатьох європейських народів, зокрема іспанського, італійського, меншою мірою німецького чи польського. Однак

вправна державна політика, насамперед щодо сприяння конкурентоспроможності всіх регіонів і їхній взаємній інтеграції, дозволяє загалом вирішувати цю проблему.

Тим паче що для громадян України «питання, які розділяють», – мови, історії тощо – не є серед пріоритетних проблем. Згідно з дослідженням, проведеним у квітні – травні 2004 року фондом «Демократичні ініціативи» і КМІС, серед суспільних проблем абсолютну більшість громадян найдужче турбує матеріальне становище життя людей (86%); велике занепокоєння викликає також рівень злочинності (49%), стан природного середовища (36%) і мораль (22%). Мовні та геополітичні питання, за даними цього дослідження, бентежать населення значно менше: відносини між заходом і сходом країни – 7%, умови користування російською мовою – 7%. Відповідно до дослідження, проведеного у вересні – жовтні 2005 року Всеукраїнською соціологічною службою, надання російській мові статусу офіційної турбувало 10% опитаних, це 15-й пріоритет із 19 названих альтернатив.

Однак «питання, що розділяють», були актуалізовані штучно. У вересні 2004 року кандидат у президенти Янукович (імовірно, з подачі російських технологів зі свого штабу) заявив про намір надати російській мові статус другої державної, запровадити подвійне громадянство з РФ та почав педалювати інші теми, які мали би підвищити його рейтинг за рахунок залучення на свій бік проросійського електорату. Таким чином було порушено багаторічний мораторій на використання цих питань у політиці. Партія регіонів не зупинялася у застосуванні таких аргументів аж до повернення до влади у 2010-му. У 2006-му, коли після парламентських і місцевих виборів ПР отримала більшість у місцевих радах сходу і півдня, розпочався «парад регіональних мов» – оголошення радами російської офіційною на своїх територіях. Ці рішення опротестовувалися прокуратурою, однак повсякчасне звернення до цих питань відволікало і

ФОТО: УНАН

НЕБЕЗПЕЧНИЙ ПОВОРОТ. Справа Тимошенко може поставити Україну в один ряд з Білоруссю та країнами Середньої Азії

ради, і громади від вирішення справді нагальних місцевих проблем.

Характерно, що «розгойдування човна» припинилося практично відразу після приходу ПР до влади в країні. Щодо статусу російської мови лунає більше заяв, аніж робиться кроків, а провокативні дії проросійських організацій припиняються правоохоронними органами.

До речі, перевірки практикою не витримує і ще один міф, який сприяв «біло-блакитній реставрації»: про нібито провал у стосунках з Росією. За даними російського Держкомстату, товарообіг між Україною і Росією зріс із \$20 млрд у 2005 році до понад \$35 млрд у 2008-му. При цьому експорт українських товарів до РФ практично подвоївся: з майже \$7,5 млрд у 2005-му до понад \$15,7 млрд у передкризовому 2008-му. Подальше падіння, яким козирали регіонали, пов'язане не з «руйнуванням традиційних зв'язків», а насамперед із кризою 2008–2009 років, яка вразила і Україну, і Росію.

РЕСТАВРАЦІЯ І НЕПЕВНЕ МАЙБУТНЄ

Здобувши перемогу на виборах 2010, команда регіоналів поставила собі за мету консолідувати

владу і взяти країну під контроль. Перші півроку правління були присвячені власне цьому: формування коаліції, забезпечення слухняності Конституційного Суду, повернення редакції Основного Закону 1996 року, яка віддавала в руки президента контроль над виконавчою владою, відкриття кримінальних справ проти політичних опонентів, відпрацювання на місцевих виборах механізмів, які можуть бути застосовані для гарантування лояльності до президента більшості в парламенті після виборів 2012 року. Прикметно, що план реформ (і то на рівні гасел, а не готових документів) нинішня влада змогла пред'явити лише після кількох місяців перебування біля керма – у червні 2010-го.

Тобто роки перебування в опозиції було змарновано, а обіцянки «професійної роботи» виявилися блефом. На практиці під гаслом реформ здебільшого вирішуються меркантильні інтереси груп при владі. Зокрема, так звана адміністративна реформа «розсадила» представників цих груп по різних посадах. Кодифікація податкових законів («податкова реформа») зробила малий бізнес біднішим, а великий ще багатшим. «Судова реформа» ви- ▶

лилась у звуження функцій Верховного Суду й остаточне встановлення контролю над суддями з боку виконавчої влади за допомогою механізмів залежної від президента Вищої ради юстиції.

Влада передусім спрямовувала зусилля на:

– Створення власної вертикалі у всіх гілках: законодавчій, виконавчій і судовій. Задля цього було фактично розчавлено конституційне судочинство; зокрема, Конституційний Суд виніс ухвалу щодо можливості «індивідуального членства в коаліції» практично всупереч своєму ж рішенням від 2008-го і скасував конституційну реформу 2004-го всупереч численним твердженням суддів протягом попередніх років про неможливість і незаконність такого кроку. Місцеві вибори-2010 відбулися на основі такого законодавства і в такий спосіб, що фактично виявилися «без вибору».

– Сприяння економічним інтересам олігархів, які стоять за владою. Понад те, воно набуває ознак монополізації певних ринків на користь основних дійових осіб нинішнього керівництва держави. Зокрема, структури, пов'язані з Рінатом Ахметовим, отримують контроль над більшістю підприємств металургійного комплексу, а також обленерго. Структури, які асоціювали з Дмитром Фірташем, монополізують виробництво мінеральних добрив і хімічну промисловість як таку. І так майже в усіх провідних секторах української економіки. За даними Антимонопольного комітету, протягом 2010 року частка чистої монополії зросла з 14,2% до 17,2%, ринків з ознаками домінування – з 36,6% до 64,5%. Статки олігархів, які підтримують нинішню владу, за різними підрахунками, збільшилися в рази. Натомість рівень життя громадян (зокрема, і в базових для нинішньої влади регіонах) знижується.

– Жертвування стратегічними інтересами країни, особливо в питаннях гуманітарного розвитку та міжнародної політики, де цінність рішень рідко вимірюється миттєвими доходами, але вплив на дохідність і конкурентоспромож-

ність національної економіки в майбутньому величезний. Це і дозвіл Чорноморському флоту РФ орендувати базу в Севастополі на термін, що напевне перевищує час перебування в активній політиці можновладців, які ухвалили таке рішення. Відтак на нащадків перекладається питання нестабільності в Криму. І тримання на посадах табачників, які завдають шкоди якості системи освіти й поширюють корупційні схеми, що підривають залишки довіри до неї.

– Використання правоохоронної і судової систем для переслідування політичних опонентів. Утримування під вартою членів уряду Тимошенко та посадових осіб тих часів, політична справа й арешт експрем'єрки шкодять іміджу України й підривають спроможність влади вести партнерський діалог із європейськими країнами. Арешт опозиційного лідера фактично ставить Україну в один ряд із Білоруссю та авторитарними режимами Середньої Азії. Адже влада так

і не переконала ані українське суспільство, ані закордонні країни в тому, що процес над експрем'єркою не є політичним. А рі-

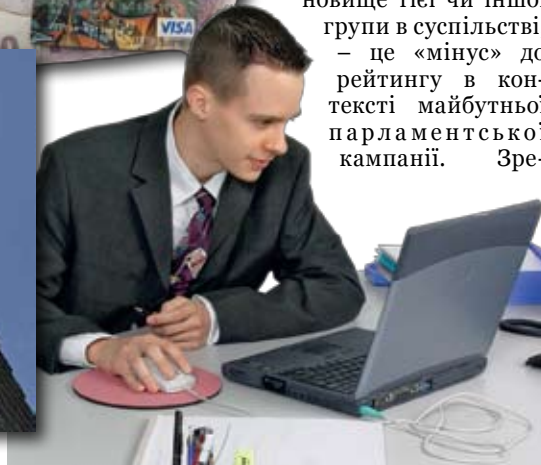
шення за ним навряд чи буде аргументом під час будь-якого міжнародного розгляду питання про легітимність газових угод 2009 року.

Така поведінка влади отримує відповідну оцінку суспільства. Згідно з результатами дослідження громадської думки Київським міжнародним інститутом соціології, за рік частка схвальних оцінок ситуації в країні зменшилася з 38% до 11%, а частка негативних зросла з 35% до 63%. При цьому серед імовірних виборців біло-блакитного політичного напрямку негативно оцінюють становище в країні 42% (рік тому – 14%). Поміж прихильників помаранчевих невдоволени перебігом справ 78% проти 65% рік тому.

Утім, несправедливо буде вважати останні п'ять років змарнованими для суспільства. Нинішні можновладці зіштовхнулися – певно, неочікувано для себе – з низкою труднощів, які могли бути немислими в разі їхньої перемоги відразу в 2004-му. По-перше, суспільство, уже свідоме своєї сили, може самоорганізовуватися для опору (про що свідчать податковий Майдан, студентські протести тощо). Такі акції наразі розрізнені, не вельми чисельні, але показують небезпечну для влади тенденцію: так, як у Росії чи Білорусі, не вийде. По-друге, здійснювати реформи доведеться, але не просто нав'язувати їх суспільству, а пояснювати логіку дій. Поки що з цим влада має проблеми, і кожен протиснутий під переможні реляції «реформний» закон, що погіршує становище тієї чи іншої групи в суспільстві,

– це «мінус» до рейтингу в контексті майбутньої парламентської кампанії. Зре-

АТРИБУТИ ЕПОХИ

штою, по-третє, Російська Федерація виявилася значно менш дружньою з регіонами при владі, ніж в опозиції. Захист біло-блакитними власних інтересів на зовнішніх фронтах не дав змоги Кремлю сповна реалізувати свої інте-

граційні задуми на пострадянському терені.

Багато в чому визначальним буде 2012-й – рік парламентських виборів і реакції суспільства на прогнозовану чергову спробу регіоналів створити більшість під себе. Як показали

перші півтора року Партії регіонів біля керма, закликати її до змін марно, схоже, вона діятиме у звичайний для себе спосіб. А от суспільство цілком може знову сказати своє слово і змусити владу до реформ, які необхідні країні. ■

НЕОБМЕЖЕНА ВЛАДА

З поверненням до Конституції 1996 року президент отримав необмежений вплив на виконавчу владу, парламент перетворили на хаотичну масу депутатів, які можуть вільно перебігати із фракції до фракції та об'єднуватись в тимчасові більшості для проведеного вигідних владі рішень

Конституція-1996	Політреформа-2004
<p>Вплив на виконавчу владу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Президент самостійно визначає кандидатуру прем'єр-міністра та вносить її на розгляд Верховної Ради; за поданням прем'єра президент призначає інших членів уряду, керівників інших центральних органів виконавчої влади, голів місцевих державних адміністрацій та приймає рішення про його відставку. 2. Президент відправляє у відставку прем'єра, після чого автоматично відбувається відставка всього уряду. 3. Президент окроковує діяльність уряду указами та розпорядженнями. 4. Президент скасовує акти Кабінету Міністрів без вказування підстав такого рішення. 5. Кабмін складає повноваження перед новообраним президентом. 	<p>Вплив на виконавчу владу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Президент вносить на розгляд парламенту кандидатуру на посаду прем'єра, яку визначила парламентська коаліція; за поданням прем'єра призначає губернаторів. 2. Президент вносить до ВР подання про призначення міністрів оборони та закордонних справ. 3. Президент зупиняє дію актів Кабміну з мотивів його невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду щодо його конституційності. 4. Кабмін складає повноваження перед новообраною ВР
<p>Вплив на силові структури</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. За згодою ВР президент призначає генерального прокурора. 2. Без будь-якого погодження звільняє генерального прокурора; призначає та звільняє голову СБУ <p>Резюме Президент (його оточення) може провадити власну кадрову політику у виконавчій владі, оскільки прем'єр-міністр (уряд) стає цілковито залежним від президента. Президент у будь-який час може звільнити прем'єра, вигадавши якусь формальну причину для такого рішення. Як показав час, повернення старих правил у кадровій політиці було потрібне оточенню президента для зміни «чужих» у Кабміні на «своїх».</p>	<p>Вплив на силові структури</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. За згодою ВР президент призначає та звільняє генерального прокурора. 2. Вносить до ВР подання про призначення і звільнення голови СБУ
<p>Право розпуску Верховної Ради</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Якщо протягом 30 днів однієї сесії не розпочалися пленарні засідання 	<p>Право розпуску Верховної Ради</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Протягом місяця не сформовано коаліції. 2. Протягом 60 днів після відставки Кабміну не сформовано нового уряду. 3. Протягом 30 днів однієї сесії не розпочалися пленарні засідання
<p>Організація роботи парламенту</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Термін каденції – чотири роки. 2. Поняття коаліції відсутнє. 3. Імперативний мандат не застосовується <p>Резюме Суттєво урізано повноваження парламенту. Партія регіонів уже не переїмається можливістю втратою союзників – «утримання» депутатської більшості обходиться значно дешевше, ніж коаліції. Депутати знову отримали право вільно перебігати з фракції до фракції. Повертається практика, що існувала за часів Леоніда Кучми: формування ситуативної більшості для увалення важливих для президента рішень</p>	<p>Організація роботи парламенту</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Термін каденції – п'ять років. 2. За результатами виборів формуються коаліція депутатських фракцій, до якої входить більшість народних обранців. 3. Імперативний мандат (повноваження народного депутата припиняються в разі його невиходження до депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), у складі якої його було обрано до ВР, або виходу зі складу фракції)
<p>Дострокове припинення повноважень президента</p> <p>У разі дострокового припинення повноважень президента до обрання нового глави держави його функції виконує прем'єр</p>	<p>Дострокове припинення повноважень президента</p> <p>У разі дострокового припинення повноважень президента до обрання нового глави держави його функції виконує спікер парламенту</p>
<p>Склад Кабміну</p> <p>До складу Кабміну входять прем'єр-міністр, перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єри, міністри</p>	<p>Склад Кабміну</p> <p>До складу Кабміну входять прем'єр-міністр, перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єри, міністри</p>

Старт спільний, а ф

Як пострадянські республіки долають результати інертної «сили тяжіння» колишньої метрополії

ФОТО: УНАН

ІНІШ?

САМІТ ГУАМ.
Грузія, Україна
Азербайджан
і Молдова ще
у 1997 році
створили
об'єднання
для реалізації
спільних інтересів.
Але досягнення
учасників дуже
різні

Сьогодні мало хто пам'ятає, що серед радянських республік, які перші й абсолютно чітко заявили про свої наміри вийти із СРСР, поряд із трьома країнами Балтії були Молдова, Грузія та Вірменія. Уже 1990 року, коли там перемогли національно зорієнтовані сили, ці республіки почали поволі відмежовуватися від решти Радянського Союзу. Вони відмовилися від проведення на своїх територіях березневого референдуму 1991 року, а деякі організували власні плебісцити з приводу підтримки громадянами повної незалежності, а відтак відмовилися і від участі у сумнозвісному новоогацькому процесі щодо «оновленого» Союзу, який навесні–влітку 1991 року Кремль вів із дев'ятьма республіками СРСР включно з Україною.

ЗУПИНКА НА МАРШІ

Проте якщо Литва, Латвія та Естонія уже давно стали членами НАТО та ЄС, випередивши навіть низку центральноєвропейських держав колишнього соцтабору, то доля трьох інших країн виявилася куди складнішою і багато в чому спільною. Особливо це помітно у випадку Молдови та Грузії, у яких форсований рух від Москви на початку 1990-х років було зірвано за допомогою підтриманих Кремлем сепаратистських режимів у Придністров'ї та Гагаузії у випадку Молдови та Абхазії і Південній Осетії у Грузії. Та й поверненням Вірменії на орбіту геополітичного впливу Білокам'яної також слід завдячувати насамперед її конфліктові з Азербайджаном за Арцах (Карабах) та «турецькою загрозою».

Відтак подібні на початку шляхи Грузії, Вірменії та Молдови і країн Балтії у подальшому надовго розійшлися. Адже спроби Кремля розхитати ситуацію в Латвії та Естонії, використовуючи замість придністровських чи абхазьких сепаратистів завезене туди після їх окупації російськомовне населення, завершилися безрезультатно. Уникнути «внутрішнього завоювання» державам Балтії вдалося за допомогою превентивних заходів, в основі яких лежала апеляція до часів незалежного існування 1918–1940 років, на що не могла розраховувати жодна інша

пострадянська республіка. Злочинний спосіб ліквідації незалежності Латвії та Естонії у 1940-му і подальше штучне заселення їх територій російськомовним населенням під час радянської окупації дали Таллінну та Ризі цілком обґрунтовані підстави відмовити цьому ментально чужорідному компонентові в автоматичному наданні громадянства, а відтак унеможливили його використання Кремлем у ролі п'ятої колони під час виборів та референдумів.

КАДРИ ВИРІШУЮТЬ УСЕ?

Очевидними були і якість політичної еліти та пріоритети суспільства у її селекції. Адже у балтійських державах навіть місцеві націонал-комуністи провадили цілеспрямовану політику на вихід із орбіти впливу колишньої метрополії, європейську та євроатлантичну інтеграцію і необхідні для цього динамічні перетворення. Наприкінці 1990-х у Латвії та Литві, які відставали на цьому шляху від Естонії, громадяни замінили їх представниками північноамериканських діаспор. Так, на зимових виборах 1998 року президентом Литви став Валдас Адамкус, який 18-річним юнаком у 1944-му вступив до національного підпілля («Союз за свободу Литви»), а в 1949–1997 роках проживав в міграції в США, де працював на різних адміністративних посадах у центральних та західних штатах. Влітку 1999-го президентом Латвії, у складі населення якої за останнім радянським переписом 1989 року, латишів залишалося менше ніж 52%, стала 61-річна Вайре Віке-Фрайберга, яку батьки вивезли з батьківщини у восьмирічному віці і яка усе своє доросле життя (із 16 років) прожила у Канаді. Обрання вихідців із доокупаційної еліти, які до того ж більшу частину життя прожили на Заході, на посади глав держав стало тим фактором у завершенні процесу інтеграції Литви та Латвії до НАТО та ЄС, який важко переоцінити.

Тим часом у Молдові, Грузії та Вірменії, навпаки, відбувся реванш консервативних сил, лідери яких загальмували (або й заблокували) реформи та розвернули проросійський у зовнішній та консервативно-авторитарний курс у внутрішній

політиці. Так, у Молдові замість першого президента Мірчі Снегура, налаштованого на форсовану дерусифікацію країни, вихід зі сфери впливу Кремля та інтеграцію до ЄС і НАТО, наприкінці 1996 року до влади прийшов колишній другий секретар компартії Таджикистану Петру Лучинскі, який, маючи позицію «і нашим, і вашим» та імітуючи продовження реформ лише «з-під палиці» зовнішніх кредиторів, підготував ґрунт для комуністичного режиму на чолі з останнім керівником МВС МРСР Владіміром Воронінім. У Грузії 1992 року до влади повернувся багаторічний глава компартії та КДБ ще радянської республіки Едуард Шеварднадзе. Схожа тенденція спостерігалася й у Вірменії, де на зміну першому президенту, лідеру правозахисного руху доби перебудови Левону Тер-Петросяну, який проводив демократичні реформи і прозахідний політичний та економічний курс, до влади у 1998-му прийшов авторитарний лідер карабаських вірмен Роберт Кочарян. В основу власної політики він поклав жорстку позицію у відносинах з Азербайджаном, для чого повністю переорієнтував країну на путінську Росію.

ПРИМУС ДО ЗАЛЕЖНОСТІ. Російсько-грузинська війна 2008 року показала, що «заморожені» конфлікти у СНД швидко стають «гарячими», якщо Москві не подобається поведінка її сусідів

ПЕРЕДУМОВОЮ ВИХОДУ З-ПІД ВПЛИВУ РФ НОВИХ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ Є ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ ТОРГІВЛІ

Результатом економічної та політичної переорієнтації Вірменії на Росію стало і прогресуюче погіршення ситуації в країні. Лише за 2007 – 2010 роки із лідера серед держав Закавказзя за індексом розвитку людського потенціалу вона скотилася на останню позицію серед них (76-ту порівняно із 67-ю Азербайджану та 73-ю у Грузії). Використовуючи Вірменію, як власний плацдарм на Кавказі і Середньому Сході, Росія водночас неприховано ігнорує її інтереси. Зокрема взяла активну участь у реалізації проекту побудови залізниці з Ірану в Азербайджан в межах міжнародного транспортного коридору «Північ-Південь»,

який у Єревані сприймають як спробу перетворити їхню державу на глухий кут Південного Кавказу, оскільки відтепер зв'язок Ірану з Росією проходить в обхід території Вірменії. Тож навіть нинішній вірменський режим змушений був шукати шляхів диверсифікації

контактів. У 2007 році було збудовано першу лінію ірано-вірменського газопроводу, потужність якого до 2019-го має досягнути 2,3 млрд м3. Проте його реалізація нашоветується на активну протидію з боку Газпрому, який побоюється втрати вірменського ринку газу. Розпочалася нормалізація відносин країни із Туреччиною на основі укладеної наприкінці 2009 року угоди.

ПРИРОДА БЕРЕ СВОЄ

У Грузії період «тупцання на місці» був набагато коротшим порівняно з Молдовою чи Вірменією, адже уже з початку 2004 року внаслідок «революції троянд» країна розпочала проводити динамічні реформи та вийшла зі сфери впливу Кремля, а після військової інтервенції РФ у серпні 2008-го, остаточно полишила тягар СНД, який уже тривалий час є не більше, аніж окресленням на пострадянському просторі групи країн-аутсайдерів, що так і не спромоглися реалізувати задекларовані після розпаду СРСР трансформації. Складніше, проте все ж відбувається, цей процес і в Молдові, де перевага демократичних сил, яку вони здобули і підтвердили на позачергових

kmbs Київ-Могиланська
Бізнес Школа

оголошує набір на програми

виборах, упродовж останніх двох років є все ж недостатньою для проведення повномасштабних реформ грузинського зразка та пришвидшення інтеграції до ЄС і НАТО. Крім того, на відміну від Грузії у Кишеневі, схоже, все ще плекають ілюзії ніби врахування геополітичних інтересів Кремля може посприяти реінтеграції до складу Молдови самопроголошеного Придністров'я.

Важливою передумовою виходу з-під впливу Москви країн Балтії стала зміна зовнішньоекономічних пріоритетів. Так уже у 2001 році частка Росії в експорті Естонії, Латвії та Литви скоротилася до 13,4%, 12,1% та 16,5% відповідно, а в імпорті до 11,1%, 11,8% та 21,2%. Натомість на країни Європи припадало більше половини їх зовнішньої торгівлі.

Аналогічним шляхом, хоч і з певним запізненням, пройшли і Грузія та Молдова. Частка Росії у загальному обсязі грузинського експорту у 2000-2010 роках скоротилася у 7 разів, в обсязі імпорту – у 2,5 рази. У Молдові частка експорту до РФ зменшилась у 2,5 рази, частка РФ у імпорті не змінилась. Навіть у Вірменії майже половина експорту спрямовується до ЄС (до Росії – приблизно 15%), частка імпорту з РФ залишається практично незмінною.

Дедалі більша частина політичної та бізнес-еліти і свідомі громадяни цих країн розуміють, що регресивно-консерваційна модель торгово-економічної інтеграції довкола Митного союзу ЄЄП є згубною для таких динамічних економік як грузинська, вірменська чи молдовська; ці країни уже давно стали членами СОТ і мають значно більше перспектив економічної співпраці та інтеграції з ЄС, аніж із Росією.

Залишаються актуальними також перспективи співпраці у рамках ГУАМ (чи ГУАМ+, включаючи Вірменію). Однак реалізація цих перспектив залежить від України, яка є природним лідером об'єднання і має брати на себе відповідальність за стратегічні ініціативи в регіоні. ■■

✓ **СТАРТ НАВЧАННЯ:**
ЖОВТЕНЬ-ЛИСТОПАД 2011
ПРИЙОМ АПЛІКАЦІЙ РОЗПОЧАТО

► Presidents' MBA

Для власників-візіонерів

► Executive MBA

Для перших осіб та людей, що приймають стратегічні рішення

► Master of Arts in Management and Leadership (MML)

Для функціональних керівників – майбутніх топ-менеджерів

► Master of Banking and Finance (MBF)

Для фінансистів-практиків

► Rethinking Business (RB)

Post-MBA-програма для управлінців, які прагнуть якісно змінити свій бізнес

Контактна інформація:
тел.: (044) 490 66 35
e-mail: mba@kmbs.com.ua
www.kmbs.ua

Буржуазний націоналізм

Середній клас європейських країн обрав для себе не класову, а національну ідентичність і став опорою для розвитку держави. Будівничі незалежної України традиційно нехтували ним

Вектор суспільного та економічного розвитку європейських суспільств ось уже понад два століття визначається ступенем успішності його серцевини – середнього класу. Він став не лише промотором технологічних та економічних зрушень, що поставили європейську цивілізацію в центр всесвіту, а й будівничим сучасних національних держав. Нині майбутнє середнього класу в Україні викликає серйозне занепокоєння, як і доля її суверенітету та національної ідентичності.

«СВОБОДА І ВЛАСНІСТЬ!»

Сучасний тип національної самоідентифікації європейських народів, поява на політичній карті низки нових національних держав – усі ці явища родом із XIX століття. Тріумфальна хода національних відроджень колись бездержавних та упосліджених «маленьких» народів за своїми масштабами й значенням анітрохи не поступалася соціальним і економічним трансформаціям модерного світу: соціальним, промисловим і технологічним революціям.

Речником більшості змін виступала нова буржуазія, яка стрімко розросталася кількісно і якісно.

Необхідність соціальних та економічних змін у розумінні провідників національного відродження Угорщини тісно пов'язувалася з проблемами становища мадярів. Ідеолог угорського руху Іштван Сечені (1791–1860) у 1830–1833 роках опублікував три політичні памфлети, адресовані угорському дворянству, котре вважало себе оберігачем старожитніх мадярських цінностей і прав, у яких обстоював переваги вільного ринку як знаряддя відродження нації. Він пропонував зробити землю і працю ринковими товарами, поживити кредитування, зовнішньоторговельні відносини, пара-

лельно покращуючи освіту та міжстанові стосунки.

Сечені та його однодумці заходилися довкола конкретних ініціатив, від фінансування товариств із підтримки угорської мови та літератури до розвитку пароплавання, створення першого комерційного банку й національного клубу. Найамбітнішим і водночас найзнаковішим проектом Сечені стало будівництво мосту між старою столицею Будою, осідком мадярських королів, та новочасним районом Пештом, населеним підприємцями й комерсантами, що сполучив їх у цілісний організм – Будапешт. Він став наочним поєднанням національних цінностей і традицій із тріумфом середнього класу, який відтепер перетворювався на їхнього речника.

Ініціативи Сечені покликали до життя радикальнішу генерацію політиків, які вимагали парламентарних свобод і національної автономії, спираючись, утім, на гасла своїх попередників «Свобода і власність!». Очільник радикалів, молодий юрист і письменник Лайош Кошут (1802–1894) під час революційної «весни народів» 1848 року став прем'єр-міністром і правителем-президентом Угорщини. Дедалі більшу вагу національної буржуазії, котра активно переймалася захистом свого економічного становища, використала угорська інтелігенція для оборони національних прав мадярів. Успіхи аграрного капіталізму та індустріалізації спільно з агресивною культурною політикою інтелігенції сприяли досить швидкій мадяризації економічно сильних німців та євреїв. Якщо за часів

Сечені Будапешт був переважно німецькомовним, то на початку ХХ століття до 90% його населення вже розмовляло мадярською. У період післяреволюційної реакції угорці вперто бойкотували вибори до загальноавстрійського парламенту, домігшись зрештою 1867 року федеративного статусу в межах Австрійської імперії.

ЧЕСЬКИЙ РЕЦЕПТ

Особливості національного відродження чехів, позбавлених Габсбургами власної державності ще в XVII столітті, багато в чому визначали успіхи промислової революції. У добу романтизму питання національної самоідентифікації хвилювали хіба що вузьке коло професури та інтелігенції, які займалися історичними та фольклористичними студіями, написанням підручників. Промисловий переворот, що вивів Чехію на перші позиції в Австрійській імперії, сприяв збільшенню соціальної мобільності, розвитку транспортної мережі та поширенню освіти. Тоді як велика буржуазія мала переважно німецьке походження, дрібні та середні підприємці були чехами, інтенсивно зрощувалися з молодістю інтелігенцією. За відсутності власного представництва

БОСТОНСЬКЕ «ЧАЮВАННЯ». 1773 року середній клас північноамериканських колоністів висловив протест економічній політиці Великої Британії. Напруження між метрополією та її володіннями в Новому світі виникло в 1760-ті роки, коли парламент уперше намагався ввести податок у колоніях задля збільшення доходів монархії. 1773 року офіційний Лондон надав англійській Ост-Індській компанії великі преференції у продажах чаю, фактично позбавивши прибутків американців, які займалися цим промислом. У відповідь було вчинено погроми у Філадельфії та Нью-Йорку. Однак вирішальними стали події в Бостоні, де в гавані знищили вантаж із 342 ящиків того ж таки продукту, що належав Ост-Індській компанії. Бостонське «чаювання» яскраво підтвердило: економічний інтерес і національна свідомість крокують пліч-о-пліч. Ця подія послужила початком американської боротьби за незалежність

в органах влади чехи зосередили зусилля двокла освіти та економіки, попервах зберігаючи лояльність до Відня.

Збільшення економічної потуги, що протегувала національному рухові, відбувалося в сільському господарстві та харчовій промисловості, передусім цукроварінні. 1865 року було засновано перший чеський кредитний банк, а вже з початком наступного століття тамтешні комерційні фінустанови відігравали провідну роль у процесах індустріалізації регіону та підтримці національних партій. Розвиток міст і зростання промислового потенціалу тягли за собою і трансформацію національного складу: співвідношення міського населення з постійним приєднанням до лав пролетаріату вчорашніх селян і чехізацією євреїв поступово змінювалося на користь чехів.

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МАНІВЦІ

«Побуржуазнення» і національне відродження більшості поляків та українців, котрі проживали в кардинально відмінній за політичним та соціально-економічним характером Російській імперії, відбувалися за іншим сценарієм. Польський варіант був дещо сприятливішим та оптимістичнішим. Друга половина XIX століття минула для поляків під знаком інтенсивних економічних змін: будівництва залізниць, розвитку текстильної, харчової, вугільної промисловості. Підприємець став вірним союзником політичної еміграції та лідерів національного руху. Після поразки чергової революції 1863-го національна буржуазія спрямувала свою енергію на соціальну та економічну активність, сформувавши програму «органічної праці». Її метою були індустріалізація, освіта та підвищення добробуту нації. Буржуазний життєвий уклад з опертям на власні економічну самостійність та цінності активно пропагувався в періодиці та красному письменстві. Яскравим представником цієї ідеології в літературі став всесвітньо відомий Болеслав Прус (1847–1912), який вивів у образі головного героя «Ляльки» Станіслава Вокульського типаж національно свідомого буржуа.

Український контекст був менш втішним. Курс на русифікацію міст, регулювання торгівлі та

виробництва співвідносно із соціальним статусом підприємців, який сповідував російський уряд у першій половині XIX століття, практично не залишав шансів для зростання власне українського бізнесу. Найбільше можливостей із фінансового та юридичного погляду для розвитку виробництва мало дворянство, яке дуже швидко русифікувалося. У соціальному плані буржуазія в Росії до реформ 1860-х років не становила окремої соціальної групи. Фіскальна та адміністративна політика імперії взагалі дбала про те, щоб мінімізувати можливості для розвитку середнього класу, що цілком узгоджувалося з антиліберальними настроями її еліт.

Феномен українського підприємництва заявив про себе досить пізно: у період промислової революції, але не в дрібному та середньому бізнесі, а у великому. Цукрові магнати з українськими прізвищами на кшталт Харитоненків, Симиренків або Терещенків не завжди мали власне українську ідентичність, цілком комфортно почуваючись у «русском міре». Виняток становив хіба що філантроп та українофіл Василь Симиренко (1835–1915), який фінансував українські видання, наукові проекти й навіть політичну еміграцію. Та більшість українських корифеїв національного відродження сахалися українських «чумазих», вбачаючи майбутнє нації в селянстві. Загравання із селянщиною та замилування селом підклали міну сповільненої дії і під сам національний рух. Замість того щоб спрямувати потік селян-переселенців до міста й працювати над підвищенням його культурного рівня, залучаючи на бій української справи, громадівці й народники опосередковано сприяли зросійщенню міста...

Короткозорість борців за національне визволення, котрі не розуміли стратегічної важливості прищеплення своїх ідей середньому класу, стала однією з причин їхньої поразки. Адже середній клас є природним союзником національного розвитку. Марксистичні цілком справедливо схрестили націоналізм із епітетом «буржуазний». Справді, дедалі міцніший середній клас обрав для себе дороговказом не вузькосоціальну ідентичність, а саме національну, поширюючи її вплив на решту суспільства. ■

Неоптимальна рівновага

Вирвати Україну з «олігархічно-люмпенського» кола спроможна лише сила, яка спирається на середній клас і правоцентристську ідеологію

Україна вже майже два десятиліття залишається країною великих можливостей. Потенційно це одна з найвпливовіших сил у регіоні, достатньо забезпечена природними запасами, провідний гравець на принципових для світової безпеки ринках (від аграрного до енергетичного), лідер передових наукових розробок, потужний донор регіональної безпеки. Перераховувати людські, природні та матеріальні ресурси, якими володіє наша держава і які дають підстави сподіватися на реальність змальованої оптимістичної картини, певно, немає потреби: про це сказано вже чимало.

Однак увесь цей потенціал і досі нереалізований. Україні як системі бракує принципового фактора успіху: ефективної взаємодії між наявними елементами. Структура управління, організація суспільства, спосіб перерозподілу ресурсів склалися в неефективну «олігархічно-люмпенську» модель: приймає принципові рішення і перерозподіляє національне багатство жменька олігархів, а більшість людей лишаються на межі бідності. При цьому політичний клас пов'язаний із

основними олігархами й виявився нездатним запропонувати країні реалістичну стратегію національного прориву. Суспільству, попри накопичений значний протестний потенціал, бракує організуючої сили, розуміння конкретної мети перетворень та способів її досягнення.

Відтак встановлена система може існувати довго – аж поки вистачатиме ресурсів або поки олігархи будуть спроможні витримувати тиск ззовні, не допускаючи фактичного підкорення країни сусідами. Однак на тлі кризи обидві ці небезпеки стають вельми реальними і для збереження держави як самостійного суб'єкта необхідні системні зміни, які виведуть її зі стагнації. Ці зміни торкнуться (понад те, потребуватимуть участі) і олігархів, і суспільства. Але ініціювати їх, підштовхнути до них і «верхи», і «низи» має інша сила. Сила, яка безпосередньо зацікавлена у зміні ситуації і має ресурси для початку перетворень.

МОДЕЛЬ ЗА ДАРВІНОМ

Організація суспільства, де на верхівці перебувають кілька олігархів, які монополізують

вплив на розподіл ресурсів і придушують будь-яку опозицію (насамперед організовану), а внизу – велика кількість бідних, які залежні від олігархів і сподіваються на подачки від них (при цьому їхні спроби організуватися жорстко придушуються), не є українським винаходом. Це примітивна соціальна піраміда, в яку організуються людські спільноти, якщо жодна сила в них не докладає свідомих і достатньо наполегливих зусиль для створення іншого стану речей. Так організовані первісні племена. У схожі «піраміди» збираються ув'язнені, призовані на військову службу чи інші, які опиняються в подібних умовах.

Прямі паралелі «самоорганізації», у якій вимкнено розум і діють первісні інстинкти, спостерігаємо у світі тварин. Зокрема, у мавп, що живуть в умовах, у яких, найімовірніше, перебували предки людини, вибудовується дуже схожа

структура «суспільства». У них є свої «олігархи»-домінанти, свої «шістки», які за подачку обслуговують домінування, і рядові особини – «люмпени», яких перші тримають у покорі. При цьому «олігархами» найчастіше стають не найрозумніші чи навіть найсильніші, а найбільш нахабні, хитрі й галасливі.

Описана система примітивна і в своїй примітивності стабільна. У соціальних науках такий стан називають неоптимальною рівновагою. За відсутності потужного тиску ззовні чи різкої зміни обставин ця рівновага може існувати дуже довго. Однак вона має принципову ваду: перерозподіляє ресурси у край неефективний спосіб.

Ознак неефективності «олігархічно-люмпенської» моделі в Україні не бракує. Валовий внутрішній продукт на душу населення за паритетом купівельної спроможності становить близько \$7 тис. – один із найнижчих у Європі. За індексом людського розвитку ООН наша держава займає 69-ту позицію з 169 країн. У рейтингу умов для ділової активності, який складає Світо-

вий банк, посідає 145-те місце зі 183 – останнє в Європі.

На заробітках за кордоном перебуває близько 7 млн наших співвітчизників – це приблизно п'ята частина працездатного населення. Понад 46% опитаних готові виїхати з України в пошуках роботи, а близько половини випускників вишів бажають отримати роботу за кордоном. Відплив капіталу з країни, за експертними оцінками, сягає \$19 млрд – близько половини її річного бюджету.

Цю сумну статистику можна продовжувати далі. Примітивна, бездумна модель організації суспільства, що склалася в Україні, не здатна не те що забезпечити поступальний розвиток і використання потенціалу, а навіть банально підтримувати на допустимому рівні життєдіяльність усіх його представників. «Олігархічний» економіці просто бракує на це ресурсів. До того ж страх домінування втрачати свій статус штовхає їх на приду-

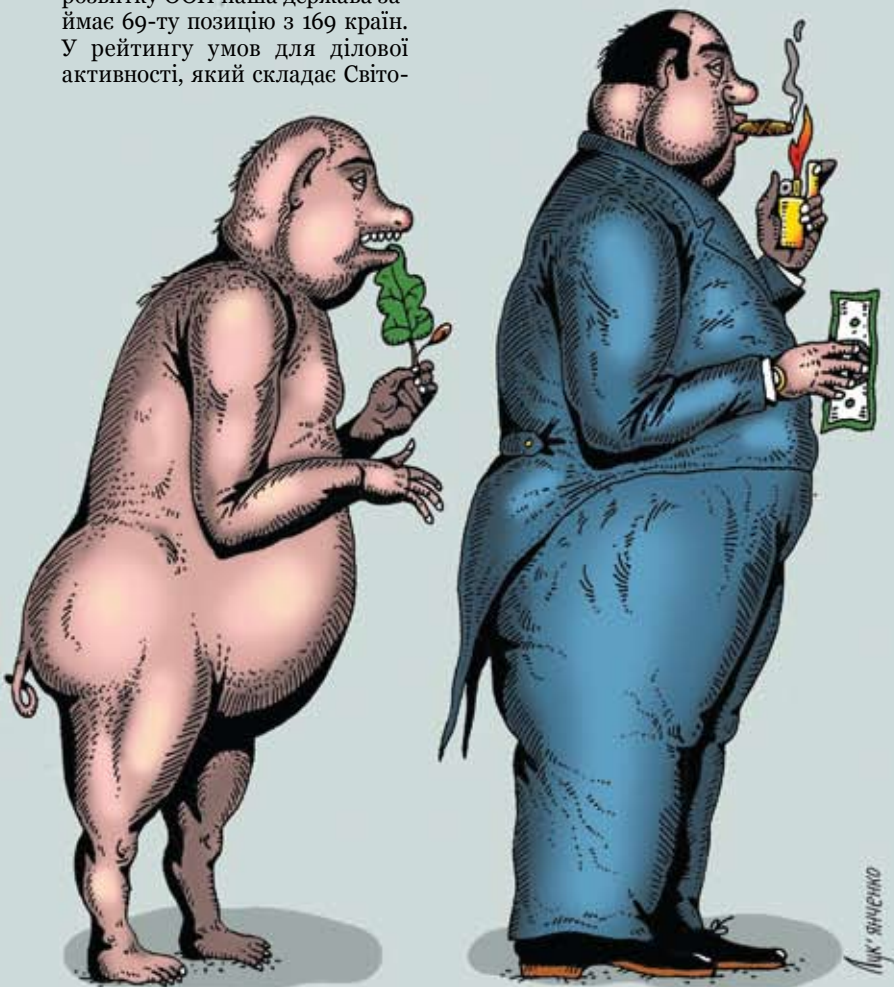
шення тих паростків самоорганізації, які дали б змогу суспільству самому вирішити проблему власного забезпечення. Недарма умови для ведення бізнесу в Україні визнані найгіршими в Європі. На цьому тлі особливо ілюстративними є цинічні коментарі представників правлячої партії, які обурюються тим, що люди замість того, щоб «чесно» працювати за копійки на підприємствах олігархів, ті-

ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ ОЛІГАРХІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА ПОТРЕБУЄ ЗУСИЛЬ ВЕРСТВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПРОГРАШНОМУ СТАНОВИЩІ

кають на заробітки за кордон чи відкривають якісь «власні справи». За такими висловлюваннями так і проглядає якийсь домінування павіан з африканської савани, обурений неслухняністю зграї.

ПОВЕРНЕННЯ ДО ЛЮДСЬКОГО ШЛЯХУ

Подолання проблем примітивної організації суспільства потребує певних зусиль тих верств, які перебувають у згаданій моделі в програшному становищі. Таких верств дві. По-перше, більшість людей, поставлених олігархами в залежність від своєї милості, які перебувають на межі бідності. Ліві партії та рухи традиційно саме з ними пов'язують сподівання на зміну соціального ладу. Однак вони практично повсюдно довели свою неспроможність вирішити ті проблеми, за які бралися. У крайньому своєму вияві – марксистських диктатур (більшовизм/сталінізм, маоїзм тощо) – цей шлях привів суспільства, які дозволили поставити над собою такий експеримент, до ще глибшої прірви: мільйонних жертв репресій, іще більшого зубожіння та відставання у розвитку. Але навіть у країнах, де ліві розвивалися разом із громадою, не ставлячи під сумнів основи політичного ладу, вони виявили себе не найкращим чином. Відомий учений Роберт Міхельс, вивчаючи особливості побудови партій у модерних суспільствах, сформулював «залізний закон олігархії»: політсили, ▶

навіть ліві, які ставили собі за мету повалення олігархічного ладу, самі перетворювалися на ієрархічні структури, а їхні лідери ставали такими самими домінантами, як і суперники. Єдиною відмінністю була природа їхніх статків. Не виробництво, завоювання ринків чи інша економічна діяльність, а перерозподіл на свою користь внесків і пожертв.

Більших успіхів досягли організації, які обстоювали безпосередні інтереси робітників і з часом переросли у профспілки та інші подібні утворення. У Великій Британії вони навіть становили основу однієї з домінуючих партій, а в континентальній Європі є потужною політичною силою, з якою мають рахуватися уряди. Однак зворотним боком зростання впливу профспілок є швидке корумпування їхньої верхівки та її відрив від власне працюючих. В Україні ця небезпека виявилася вповні – профспілковий рух як такий практично не спроможний відігравати свою природну роль, адже керівництво основних організацій залучене до правлячої партії.

У таких умовах сподівання залишаються лише на інший прошарок, інтереси якого ущемляє олігархія, – середній клас. Тобто на людей, які здатні заробляти на проживання бізнесом чи кваліфікованою професійною діяльністю, мають власність і яким від держави потрібне лише забезпечення можливості для вільного розвитку своєї справи.

Люди згаданої категорії сповідують цінності, які прийнято називати правочестивими, або консервативними. Це насамперед вимоги щодо можливості вільного розвитку своєї справи: сприятливого бізнес-клімату, захисту власності та справедливого судочинства, чого бракує в українській економіці для того, щоби залучати інвестиції та створювати нові робочі місця. Водночас ця страта зацікавлена в сильній державі, спроможній встановлювати і захищати правила гри. Адже порівняно з великим (а тим більше олігархічним) бізнесом середній клас має незрівнянно менші ресурси, тож є природним союзником держави, її незалежності й підтримання правопорядку. Звичайно, якщо буде виконано визначені вище умови стосовно бізнес-клімату. Однак, зважаючи на переваги розвитку, які забезпечує державі згаданий прошарок, це цілком вигідний обмін.

Зрештою, саме середній клас найбільше зацікавлений у стабільності, адже криза в разі її виникнення завдає йому найбільшого удару. Відтак традиційні цінності, мораль, громадянські права і свободи – природна складова світобачення цих людей і основа для підтримки держави, яка здатна такі цінності пропагувати.

Як і будь-яка суспільна група, середній клас потребує політичного представництва. Донині в Україні жодна партія була не в змозі адекватно сформулювати, а тим більше втілити в життя усі визначені вище правочестиві вимоги до цивілізованого розвитку суспільства і держави. А допоки така партія не постане і не прийде до влади, наша країна характеризуватиметься примітивною моделлю із домінантами-олігархами і позбавленою голосу більшістю. ■

«НОВИМ ПРАВИМ» НА ЗАМІТКУ

Деякі положення, які мала б містити програма ефективної правої партії в Україні

Підтримка українських цінностей

- розвиток української мови, створення стимулів для конкурентоспроможних українських культурних продуктів, формування єдиного українського інформаційно-культурного поля;
- популяризація у світі правдивої історії України, її культури та належності до європейської цивілізації.

Стимулювання малого та середнього бізнесу

- спрощення реєстраційних, дозвільних процедур, звуження прав податкових та інших контрольних органів, які перешкоджають діловій активності;
- створення ринкових стимулів для конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу в усіх сферах економіки.

Стимулювання «попиту на знання»

- спрямування державних інвестицій і створення умов для приватних капіталовкладень в освіту, науку, дослідні проекти;
- підтримка (цільові субсидії, пільги під час оподаткування тощо) наукомістких технологій, винаходів, взаємодії науки, освіти й виробництва.

Усунення олігархів від влади

- реформування Антимонопольного комітету задля досягнення його незалежності від політичних впливів і перетворення на провідний механізм демонополізації економіки;
- подрібнення штучних монополій – зокрема у випадках, коли концентрація власності дає змогу олігархам здійснювати економічний і політичний тиск на державу;
- суворий контроль за ціноутворенням і якістю послуг природних монополій;
- розширення державного та громадського контролю над великою приватизацією, контроль над виконанням інвестиційних зобов'язань;
- реформування виборчої системи: запровадження відкритих списків та відповідальності депутатів перед виборцями.

Досягнення рівності всіх економічних суб'єктів перед законом, гарантування їхніх прав (зокрема, власності)

- гарантування прозорості державних закупівель та інвестицій, контроль над дотриманням законодавства;
- проведення судової реформи: запровадження механізму відповідальності суддів, перехресного контролю в судовій системі, публікації всіх судових рішень тощо;
- реальна боротьба з корупцією.

Зміцнення економічної незалежності України, підготовка до інтеграції з ЄС

- спільна з ЄС модернізація газотранспортної системи в межах Брюссельської декларації 2009 року;
- реалізація проектів із диверсифікації енергопостачання;
- втілення плану примусового запровадження енергоощадних технологій упродовж кількох років: створення фонду для підтримки інвестицій в енергозбереження; стягнення штрафів за перевищення лімітів енергоспоживання;
- запровадження стандартів якості й технологічних стандартів ЄС.

Сприяння впливовості громадських об'єднань, ефективності їхнього впливу на владу

- законодавче оформлення механізмів громадського впливу на владу й засобів запобігання «контрольованому громадянському суспільству»;
- законодавче закріплення гарантії безперешкодної діяльності для розслідувальної журналістики.

З НАМИ БЛИЗЬКИЙ СХІД СТАЄ

ЩЕ БЛИЖЧИМ! ТЕНРАН

ТЕГЕРАН ТЕНРАН ТЕГЕРАН

DAMASCUS ДАМАСК

АММАН АММАН АММАН

BEIRUT БЕЙРУТ

БАГДАД BAGHDAD

КИЇВ KYIV КИЇВ КИЇВ

ТЕГЕРАН ТЕНРАН

ДАМАСК

АММАН АММАН

БЕЙРУТ

БАГДАД BAGHDAD

КИЇВ KYIV КИЇВ КИЇВ

Ліцензія серії АБ № 176835 видана Українським авіаційним регулятором від 25.11.2005 р.

ЛІВАН/LEBANON

ІРАК/IRAQ

ІОРДАНІЯ/JORDAN

СИРІЯ /SYRIA

ІРАН/IRAN

www.umair.com.ua

20 років балансування: що далі?

Нова еліта має вказати шлях подолання олігархічної моделі і розкриття потенціалу України

Модель організації суспільства і держави, яка склалася в Україні, – так звана олігархічно-люмпенська за російсько-радянським зразком – далеко від оптимальної, суттєво гальмує розвиток країни і прирікає більшість її громадян на бідність. Аби розірвати це коло, основу відносин у системі «суспільство–держава» має бути кардинально змінено.

ПОВ'ЯЗАНІ СПАДЩИНОЮ

Попри те що економіка України була одним із найважливіших елементів економіки СРСР, а вихідці з республіки посідали чільні місця в загальносоюзному істеблшменті, ці начебто переваги виявилися слабкостями для нової країни. Менше ніж 30% того, що вироблялося в Україні, спрямовувалося на потреби споживчого ринку; 95% продукції випускалося на підприємствах союзного підпорядкування, які керувалися безпосередньо з Москви. Реформи, що проводилися у СРСР, дали додаткові повноваження очільникам підприємств, при цьому вони не отримали досвіду ринкового змагання за продаж власної продукції і не були позбавлені адміністративної опіки. На такому ґрунті в Україні постав клас «червоних директорів», які могли диктувати керівництву країни свою волю і впливати на ключові кадрові призначення. При тому зберігали риси, притаманні директорам радянських підприємств: брак стратегічного мислення, прагнення персональної вигоди тут і тепер.

Однак поява «червоних директорів» і пізніше – олігархів не пов'язана виключно з викривленою структурою економіки та безконтрольним збагаченням. Не меншу роль відіграла відсутність у влади бачення мети і механізмів перетворень. Не робилося й кроків, які стимулювали би суспільство шукати вихід. Так, керівництво держави не пішло на дострокові парламентські ви-

бори, які створили би підстави для консолідації політичних партій і бодай формальної систематизації ідей у цілісні програми.

Утім, від можновладців годі очікувати неприродних для них кроків, як-от проведення виборів, які можуть призвести до зміни влади, або реформ, які підірвали би можливості швидкого неконтрольованого збагачення. У пострадянській Україні нікому було їх до цього примусити. Опозиція у тому вигляді, як існувала тоді, не була спроможна висунути реалістичну програму перетворень (хоч проєктів не бракувало). Ані поставити перед можновладцями питання руба (пост-фактум цю неспроможність пояснюють тим, що «такі важкі часи були»). Ані організувати всіх, хто був готовий допомагати (включно з людьми, здатними системно мислити і послідовно діяти), чи навіть належним чином посилити акції, які виникали

олігархічно-люмпенської моделі. Власності, гідної винагороди за працю, можливостей для вільного відкриття і розвитку своєї справи «люди маси» в цій системі не можуть мати априорі. Сподівання на державу марні. Власне, особливості російсько-радянського типу олігархічної системи є зрощення олігархів з державою, їхня взаємна залежність. Натомість «люди маси» можуть сподіватися на певні подачки. У цьому сенсі популізм – обіцянки, пільги і антиринкові дії (тиск на бізнес тощо) – є зворотною стороною олігархічної системи, допомагає можновладцям здобувати голоси на виборах.

Така система збирає до рук вузького кола людей можливості розпоряджатися ресурсами країни, визначати основні напрямки її політики. Однак потужність у забезпеченні інтересів верхівки обертається слабкістю як у внутрішній політиці, так і на міжнародній арені. Держава рухається від кризи до кризи, простимульованих визискуванням певних ринків і галузей. «Інфляція», «дефолт», «стагнація» є часто вживаними словами на позначення процесів у олігархії. Показова безкарність можновладців відчуває суспільство, підважує легітимність не тільки влади, а й держави як такої. Водночас негнучка система управління, тотальна корупція, низький авторитет у світі роблять країну вразливою для зовнішніх впливів. Україна мала достатньо прикладів як внутрішніх суспільно-політичних чи економічних криз, так і втручань з боку Росії, які ледь не закінчувались втратою суверенітету.

На щастя, на відміну від власне російської моделі українська значно конкурентніша (допускає наявність кількох центрів впливу), не залежна безастережно від волі глави держави, та й суспільство складається далеко не тільки з «людей маси». Помаранчева революція 2004 року продемонструвала здатність сус-

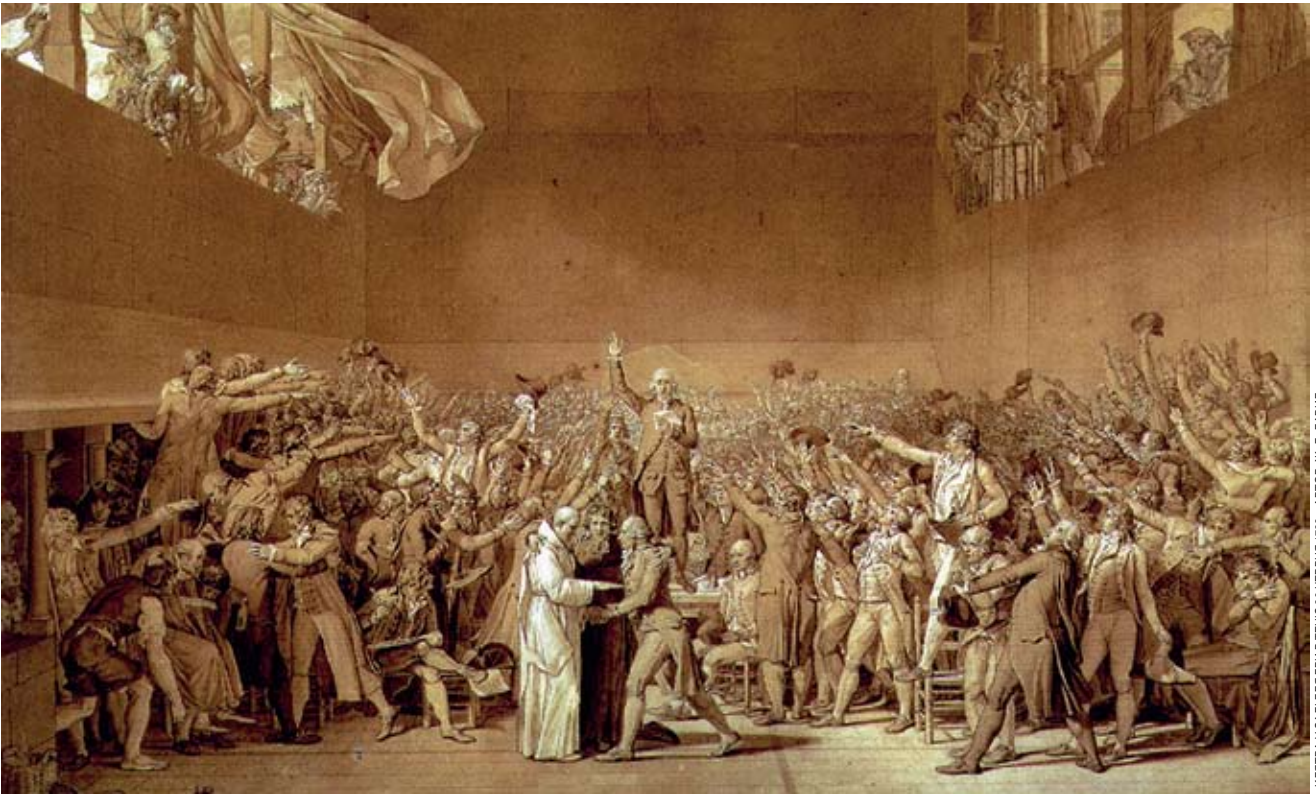

БЕЗ ОНОВЛЕННЯ ЕЛІТИ КРАЇНА ВИЧЕРПУЄ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ І СТАЄ РЕСУРСНИМ ПРИДАТКОМ ДЛЯ СУСІДІВ

стихійно (наприклад, шахтарські страйки чи студентська Революція на граніті) і спертись на них для тиску на режим. Опозиція виявилася відірваною від соціальної бази – мільйонів людей, які прагнули змін. Можливо, більш системна і дієздатна контреліта і не могла виникнути в той час в Україні, де найкращі відбиралися для посилення істеблшменту Союзу, ще жива була пам'ять про Голодомор, а совість нації – інтелігенція – або винищувалася, або ставилася на службу режиму.

МІЦЬ І КРИХКІСТЬ

Відтак нова структура суспільства формувалася під дією стихійних факторів, які ведуть до створення

«КЛЯТВА У ЗАЛІ ДІЯГРИ В ТЕНІС-20 ЧЕРВНЯ 1789», АВТОР: Ж.-Л. ДАВІД

пільства результативно відстоювати свої права. Однак успіх подібних виступів надто залежить від якості контр-еліти, яка приходить до влади на їх хвилі. Події 2005–2010 років засвідчили, що надії перескочити провалля не справдилися: «еліта» має надзогнати суспільство у своєму розвитку.

«БУРЖУАЗНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ»

Утім, про потребу в новій еліті говорять ще з часів здобуття незалежності. Питання у тому, звідки і як вона може виникнути. Певні надії пов'язуються зі змагальністю стосунків у істеблішменті. Однак опозиційність – крайній крок, на який не здатні більшість провідних гравців (особливо у нинішніх умовах). Та й поєднує сьогодинішні угруповання у владі між собою принаймні не менше, ніж роз'єднує. Конкуренція стане добрим ґрунтом для зруйнування владного моноліту, але потрібен додатковий імпульс. Зважаючи на рівень життя в Україні, таким поштовхом могли б стати соціальні виступи (як було в Латинській Америці чи в Болгарії та Румунії). Однак у нас відсутні сили, здатні допомогти організуватися такому протесту: стан профспілок жалю-

гідний, а партії, яка справді переймалася б інтересами людей праці, просто немає. Тож якщо вибух і трапиться, спричинити його може лише сама влада, довівши людей до крайнього зубожіння і відчаю. І навіть у цьому випадку залишається відкритим питання, хто зможе замінити сьогонішній істеблішмент.

Тим часом без оновлення еліти країна вичерпує можливість для розвитку і стає ресурсним придатком для сусідів з наслідками, які яскраво демонструє Білорусь. Існує потреба як у «людях дії», здатних до конкретних акцій (протестів, захисту прав, протидії сваволі), так і в «людях думки» – інтелектуальній еліті, спроможній вказати шлях до змін. Податковий Майдан, студентські протести, акції на місцях показують, що люди першого типу є, але вони розрізнені, слухно не довіряють політикам, при тому не завжди можуть налагодити взаємодію і забезпечити позитивний результат своїм акціям. Однак без осмислення плану наступних дій є ризик повторення проблеми пост-Майдану: критичної маси прихильників змін в істеблішменті не буде, і знову доведеться констатувати «втрату шансу».

«НЕ РОЗІЙДЕМОСЯ, ДОКИ НЕ ПРИЙМЕМО КОНСТИТУЦІЮ».

В історії найрозвинутіших країн обов'язково є момент єднання еліти для вироблення правил гри, яким слідуватимуть усі

Історія країн Центральної Європи показує шлях, який видається природним і прийнятним для України. Модернізація в тих державах продемонструвала «буржуазний націоналізм» у дії: представники «національного», провісники змін, інтелектуали, здатні скласти план перетворень, спиралися на підтримку середнього класу, що народжувався і прагнув захистити свої права, інтереси й прибутки у спосіб, який шукали і знаходили інтелектуали. Без підтримки середнього класу, малого і середнього бізнесу не утвориться середовище, здатне випрацювати ефективний план дій для країни (ані держава, ані грантодавці тут не зможуть замінити національний бізнес – надто відмінні і цілі, і масштаби). Водночас, без усвідомлення своїх справжніх інтересів і можливостей у їх захисті бізнес буде приречений грати у програту гри «домовлянь» із олігархією, яка дедалі нахабнішає. Цей союз довів свою ефективність у сусідів України і неодмінно спрацює у нас. Якщо тільки усвідомлення цього і взаємне зближення ділового та інтелектуального світів не настане надто пізно. ■

Тиждень

український www.tyzhden.ua

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
Передплатний індекс 99319

ПЕРЕДПЛАЧУЮЧИ ЖУРНАЛ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ», ВИ ОТРИМУЄТЕ:

- неупереджену ексклюзивну інформацію
 - глибоку аналітику
 - найважливішу інформацію вчасно (щотижня) і зручно (додому чи в офіс)
- а також
- книжки в подарунок (за умови оформлення піврічної або річної редакційної передплати)
 - за умови оформлення піврічної або річної редакційної передплати (www.ibookclub.com.ua) – додаткова знижка 10% клубної ціни для передплатників «Українського тижня»

«УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ» – єдиний вітчизняний суспільно-політичний аналітичний журнал, що виходить українською мовою і має власну позицію. Він не належить жодній політичній чи бізнесовій групі. Ми керуємось Декларацією принципів поведінки журналістів МФЖ, що забезпечує незаангажованість і об'єктивність наших матеріалів. «Український тиждень» має ексклюзивні права в нашій країні на передрук статей The Economist.

У нашому виданні:

- власні ексклюзивні матеріали відомих закордонних журналістів
- статті провідних українських журналістів та експертів
- глибокий аналіз світових та внутрішніх тенденцій у політиці, економіці, соціумі, культурі; історичні розвідки

ПОДАРУНОК ДЛЯ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ЖУРНАЛУ!

За умови оформлення піврічної редакційної передплати «Український тиждень» дарує одну з двох книжок на Ваш вибір:

За умови оформлення річної редакційної передплати – будь-яку із пропонованих вище

або

«НОВА ХОЛОДНА ВІЙНА. ЯК КРЕМЛЬ ЗАГРОЖУЄ І РОСІЇ, І ЗАХОДУ»
АВТОР: ЕДВАРД ЛУКАС.

У своїй книжці відомий британський журналіст Едвард Лукас називає нинішні відносини Росії та Заходу «ною холодною війною», в якій Росія використовує як зброю не лише спириту дипломатію, а й нафту та газ. Чи європейський світ усвідомлює реальну небезпеку цієї війни? Що може протиставити Європа імперським амбіціям Росії, щоб зберегти свої демократичні цінності?

«ПІСЛЯ АВТОМОБІЛІЗМУ»
АВТОР: КІНГСЛІ ДЕННІС І ДЖОН АРПІ

Ця книжка розкриває проблему автомобіля як одну з центральних для майбутнього людства у XXI столітті й наголошує на відповідальності перед наступними поколіннями. Від того, які рішення та інновації запроваджуються нині для розв'язання проблеми особистої мобільності, великою мірою залежатиме те, як житимуть наші нащадки: в умовах масштабного локалізму у війні всіх проти всіх Томаса Гоббса чи в оточенні систем цифрового спостереження Джорджа Орвелла.

«ВІД ТАЛЛІННА ДО ТУРЕЧЧИНИ»
АВТОР: ГЕНРІК ЛІЛЬСГРЕН

Мемуари відомого шведського дипломата, присвячені важливим геополітичним процесам Другої половини XX століття, в яких він брав безпосередню участь. Географія цієї книжки охоплює Скандинавію, Прибалтику, Грецію, Туреччину, Німеччину та США. Автор ділиться спогадами про дипломатичну діяльність, а також розкриває свої погляди на дипломатичну стратегію.

«ФІНЛЯНДІЯ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: МІЖ НІМЕЧЧИНОЮ І РОСІЄЮ»
АВТОР: ОЛІ ВЕХВІЛЯЙНЕН

Книжка розкриває непросте геополітичне становище Фінляндії в Другій світовій війні. Автор аналізує складні політичні, суспільні та економічні аспекти перебування країни «між Німеччиною та Росією». Книжка коротка, але докладно описує постання фінської державності, Зимову війну 1939–1940 рр., фінську участь у Другій світовій та післявоєнний період у країні.

*Під отриманням подарунка мається на увазі можливість придбати книжку за 0,1 грн. Грошовий еквівалент подарунків не виплачується та не компенсується.

**Акційна ціна з урахуванням отримання подарунка.

Подарунки надані
Клубом інтелектуальної книги
(www.ibookclub.com.ua)

МУЗИЧНИЙ ДОДАТОК «КОНТРАПУНКТ»

Єдине в країні повноцінне українськомовне видання про некомерційну музику.

Джаз, класика, авангард, вільна імпровізаційна та незалежна музика – тут є все! Серед авторів «Контрапункту» - відомі музичні критики: Леррі Епплабаум, Говард Мендел, Кірілл Мошков та інші.

«Контрапункт» виходить щокварталу найбільшим серед музичних видань України накладом 41 500 примірників.

У НАСТУПНОМУ НОМЕРІ «КОНТРАПУНКТУ» (ГРУДЕНЬ 2011)

- Ексклюзивні інтерв'ю з одними з найвизначніших джазменів сучасності: Джоном Скофілдом, Вінтоном Марсалісом
- суб'єктивний погляд на виступи гурту Bill Evans Soulgrass
- а також інтерв'ю із іншими живими легендами імпровізаційної музики, записані українськими та американськими журналістами для «Контрапункту».

ПЕРЕДПЛАТА ВИГІДНІША!

ПЕРЕДПЛАТІТЬ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ» ТА ОТРИМУЙТЕ ЖУРНАЛ У ПІВТОРА РАЗА ДЕШЕВШЕ, НІЖ УРОЗДРІБ!

Розповсюджується «Контрапункт» у комплекті з «Українським тижнем». Усі передплатники гарантовано отримують це видання разом із відповідними передплаченими примірниками журналу.

НИКОЛИ ЩЕ ПЕРЕДПЛАТА НЕ БУЛА ТАКОЮ ПРОСТОЮ ТА ШВИДКОЮ!

Оберіть зручний для Вас спосіб передплати: редакційна:

у будь-якому банку за наведеними нижче реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном (067) 407 10 96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує);

у відділеннях Укрпошти:

за індексом 99319;

за системою Portmone;

на сайті журналу – <http://tyzhden.ua/Virtual/Subscription/>

У разі передплати через Укрпошту та за системою Portmone книжки в подарунок не надаються.

Вартість передплати:

- II півріччя 2011 р.
- за 1 міс. – 45 грн
 - за 2 міс. – 90 грн
 - за 3 міс. – 135 грн
 - за 4 міс. – 180 грн
 - за 5 міс. – 225 грн
 - за 6 міс. – 270 грн
 - за 12 міс. – 540 грн

Акційна ціна!
За умови редакційної передплати з можливістю отримання подарунка*.

- за 6 міс. – 270,1 грн**
- за 12 міс. – 540,1 грн**

повідомлення	отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	назва установи банку	300023	
		ПАТ «УКРСОЦБАНК»	
		МФО банку	
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: за передплату на журнал «Український ТИЖДЕНЬ»		
	період:		
		сума, грн	
касир	платник (підпис)		

Увага! «Український тиждень» гарантує переадресацію видання у разі зміни адреси доставки та виключно за умови редакційної передплати. Просто попередьте нас за три тижні, зателефонувавши за номером +38 (067) 407 10 96 (callback), і Ви часно отримаєте свій номер «Українського тижня» на нову адресу.

Детальну інформацію можна отримати за тел. +38 (044) 351 13 00 або +38 (067) 407 10 96 (callback). Менеджер з передплати Ірина Приліпко peredplata@tyzhden.ua www.tyzhden.ua

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)[™]

СІМ'Я МЕРЕНІ: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42, вул. Саксаганського, 107/47 тел.: (044) 383-61-49,
пр-т Маяковського, 43/2 тел.: (044) 383-61-41

М. ЛЬВІВ

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 272-85-74, вул. Січових Стрільців, 10 тел.: (044) 383-61-49

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31 тел.: (0342) 72-25-02

М. ВІННИЦЯ

пр-т 50-річчя Перемоги, 26 тел.: (0432) 26-59-04

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валова, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP